Församlingen i framtiden

–ett diskussionsbetänkande om svenska kyrkans lokala organisation från 1982 års kyrkokommitté

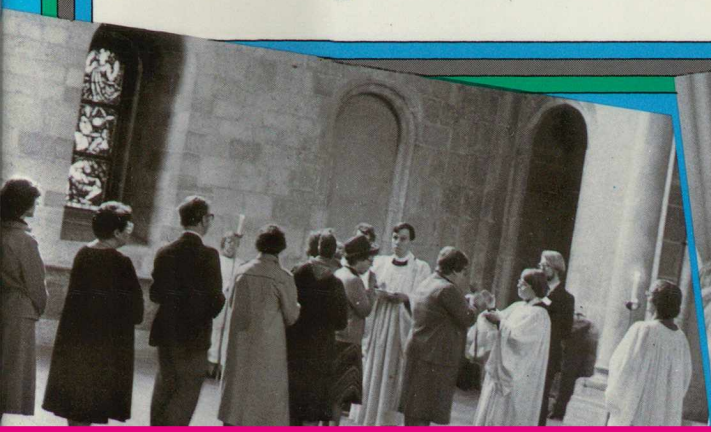

SOU 1983:5

Församlingen i framtiden

–ett diskussionsbetänkande om svenska kyrkans lokala organisation från 1982 års kyrkokommitté

SOU 1983:5

93

Statens offentliga utredningar
1983:55
Civildepartementet

Församlingen i framtiden

Betänkande av 1982 års Kyrkokommitté

Stockholm 1983

Foto omslag Lennart Jonson
ISBN 91-38-07868-6
ISSN 0375-250X
minab/gotab Stockholm 1983 76160

Innehåll

1 *Introduktion* 5
1.1 Kyrkokommitténs tillkomst 5
1.2 Direktiven 5
1.3 Utredningens sammansättning 8
1.4 Varför ett diskussionsbetänkande? 8
1.5 Kommittén i den kyrkopolitiska debatten 9
1.6 Om betänkandet 9
1.7 Utredningsarbetet går vidare 11

2 *Så här ser det ut idag* 13
2.1 Svenska kyrkans lokala organisation 13
2.2 Befolkningsutvecklingen i kyrkliga kommuner 19
2.3 De kyrkliga kommunernas finanser 23
2.4 Samfällighetsbildningar 28
2.5 Tjänster och tjänsteorganisation 30

3 *Församling* 41
3.1 Församlingsbegreppet 41
3.2 Församlingsarbetet och dess framtida utveckling . . . 48
3.3 Folkbokföringen 64
3.4 Begravningsverksamheten 68

4 *Problem med den nuvarande lokala strukturen* 73
4.1 Problem från teologiska utgångspunkter 73
4.2 Problem från ekonomiska utgångspunkter 79
4.3 Problem med tjänsteorganisationen 84

5 *Modeller för framtiden* 89
5.1 Att arbeta med modeller 89
5.2 Principer för en reform 90
5.3 Lokal organisation – nuvarande ordning och några alternativa modeller 93
5.4 Tjänsteorganisationen – några modeller 106

6 *Den framtida kyrkomusikerorganisationen m.m.*[1] 113
6.1 Kyrkomusikerutredningen 113
6.2 Utredningens direktiv 113
6.3 Preliminära ställningstaganden 114

Bilaga – tabeller 121

[1] För detta avsnitt svarar kyrkomusikerutredningen.

1 Introduktion

1.1 Kyrkokommitténs tillkomst

Under lång tid har från kyrkligt håll krav rests på en utredning av de kyrkliga strukturfrågorna på lokalplanet. Bland annat har detta krav kommit från kyrkomötet, som 1982 konstaterade att en strukturreform är ofrånkomlig. Likaså har Svenska Kyrkans Församlings- och Pastoratsförbund dels principiellt konstaterat att det finns behov av strukturförändringar, dels krävt en utredning av strukturfrågorna.

I december 1982 beslutade regeringen tillsätta en kommitté för att utreda svenska kyrkans struktur på lokalplanet. Beslutet innebar dessutom att den särskilda utredning om grunderna för den prästerliga tjänsteorganisationen i pastoraten (prästtjänstkommittén) som då nyligen inletts inlemmades i den nya kommittén. Samma beslut fattades beträffande kyrkofondsutredningen. Denna hade slutfört arbetet med sitt huvuduppdrag, men hade vissa frågor rörande det ekonomiska utjämningssystemet för kyrkliga kommuner kvar att behandla. I båda fallen konstaterade regeringen att kommittéernas uppdrag var av den karaktären att de låg så nära den nu igångsatta strukturutredningens uppdrag att en samordning var nödvändig. Till kommittén fördes också vissa frågor som aktualiserats av riksdagen, beträffande dels begravningsverksamhetens kostnader, dels kyrkoherdens ställning i kyrkorådet. Man aviserade också att det fortsatta arbetet med reglerna för tillsättning av prästtjänster skulle komma att föras till kommittén.

Kommittén har antagit namnet 1982 års kyrkokommitté.

1.2 Direktiven

Så här motiverade regeringen att man nu tillmötesgick de kyrkliga kraven på en utredning om kyrkans struktur på lokalplanet:

Frågorna om svenska kyrkans yttre och inre organisation har länge debatterats. Kritik mot rådande förhållanden har framförts i olika sammanhang under årens lopp. I avvaktan på utgången av det sedan år 1958 bedrivna utredningsarbetet i statkyrkafrågan har emellertid åtskilliga krav på angelägna reformer för församlingslivet fått stå tillbaka.

Efter det att 1979 års allmänna kyrkomöte hade avvisat ett av regeringen framlagt förslag om ändrade relationer mellan staten och svenska kyrkan, tillsattes utredningar för ett antal delfrågor. Deras arbete har gett underlag för förslag till väsentliga

reformer av kyrkans yttre organisatoriska förhållanden inom ett bevarat samband med staten. Jag syftar på de under innevarande år beslutade reformerna beträffande den kyrkliga lagstiftningen och kyrkomötet liksom på kyrkofondens vidgade användning för en inomkyrklig ekonomisk utjämning.

Reformerna har väsentligen angripit kyrkans organisatoriska och ekonomiska problem på riksplanet. Där har svenska kyrkan nu utrustats med organ som tidigare har saknats för att kyrkan själv skulle kunna ta ansvar för väsentliga sidor av sin verksamhet. Genom kyrkofondens nya funktion ges också möjlighet att fördela de ekonomiska bördorna för verksamheten mera rättvist mellan församlingarna. Det är värdefullt att möjligheter har skapats för en inomkyrklig ekonomisk utjämning i en tid då statens ekonomiska resurser inte på samma sätt som hittills kan tas i anspråk för stöd åt kommunerna.

Samtidigt kräver den nya situationen att de kyrkliga kommunernas organisatoriska och ekonomiska problem också angrips från grunden. Det är inte rimligt att en del kyrkliga kommuner behåller föråldrade strukturer på andra kyrkliga kommuners bekostnad. I ett skede av resursknapphet måste också förutsättningarna för den lokala kyrkliga verksamheten omprövas. Önskemålen om en översyn av kyrkans strukturfrågor på lokalplanet bör därför nu tillgodoses.

Det avsnitt av direktiven som behandlar utredningsuppdraget citeras i sin helhet:

En översyn av kyrkans struktur på lokalplanet bör i första hand syfta till att finna lämpliga former för att bilda ekonomiskt och befolkningsmässigt bärkraftiga enheter, som kan utgöra underlag för en differentierad och målinriktad kyrklig verksamhet på lokalplanet. Samtidigt bör i princip församlingen och dess kyrka alltjämt kunna utgöra bas för prästernas och deras medarbetares församlingsvårdande verksamhet. Befolkningsutvecklingen, ändrade geografiska förhållanden m.m. kan dock i särskilda fall motivera uppbrott från det historiskt givna.

Det moderna samhället uppvisar en betydligt större rörlighet hos befolkningen än det samhälle i vilket våra församlingar ursprungligen bildades. Inom ramen för nuvarande prästerliga tjänsteorganisation har möjligheter skapats att tillgodose personalbehovet på orter med säsongvis starkt ökad fritidsbefolkning. Andra förhållanden har inte i lika hög grad beaktats, t.ex. den omfattande dagbefolkningen i storstädernas cityförsamlingar eller studieorternas stora tillskott av tillfälligt inflyttade ungdomar. Sådana företeelser visar att den nuvarande territoriella församlingsstrukturen inte alltid svarar mot de krav som utvecklingen ställer. Det är möjligt att man här bör söka sig mot friare strukturer. Ett exempel på sådana utgör de former i vilka man har sökt tillgodose behovet av finskspråkigt församlingsarbete bland invandrare inom svenska kyrkans ram. För detta arbete har prästerliga tjänster fått inrättas utan en hård låsning till den territoriella församlingsorganisationen. En annan möjlighet kan vara att låta mera bärkraftiga strukturer av samfällighetsmodell eller något organ på stifts- eller kontraktsplan ta över ansvaret för vissa delar av den församlingsvårdande verksamheten, som en lokal församling saknar egna resurser för. Kommittén bör förutsättningslöst pröva olika tänkbara modeller för en bredare samverkan på lokalplanet. I de flesta fall torde de nuvarande pastoraten vara den minsta tänkbara enheten för sådan samverkan.

I utredningsarbetet bör också uppmärksammas frågorna om vem som skall bära kostnaderna för de olika delarna av den kyrkliga verksamheten och vilka organ som bör utöva den kyrkokommunala beskattningsrätten. De tidigare berörda frågorna om ansvaret för kostnaderna för begravningsverksamheten bör uppmärksammas i detta sammanhang. Sambandet med den ekonomiska utjämning som sker via kyrkofonden bör särskilt studeras med hänsyn till det nya utjämningssystemets effekter för strukturrationaliseringen.

Slutligen skall här citeras ett avsnitt ur de direktiv som ursprungligen gavs till prästtjänstkommittén och som numera gäller 1982 års kyrkokommitté:

Utredningen bör ta sin utgångspunkt i en kartläggning av vilka arbetsuppgifter som skall anses höra till en kyrkoherdes och till övriga prästers speciella funktion i församlingen mot bakgrund av bl.a. den avlastning av uppgifter som har skett genom ökad lekmannamedverkan. Man kan här också anknyta till sådana tidigare försök som har gjorts i den riktningen, t.ex. i den förutnämnda undersökningen "Präst i svenska kyrkan".

Man har också försökt att på grundval av arbetstidsstudier beräkna tidsåtgången för de olika arbetsmoment som omfattas av de prästerliga tjänsteåliggandena. Utredningen bör överväga om sådana schabloniserade beräkningar av tidsåtgången för de prästerliga arbetsinsatser som krävs i ett enskilt pastorat kan utgöra ett tillfredsställande underlag för tilldelningen av prästtjänster i pastoratet. I varje fall bör en beräkningsmetod eftersträvas, som bättre än den nuvarande tar hänsyn till de olika arbetsuppgifter som följer av befolkningens åldersstruktur och andra speciella förhållanden i pastorat av olika karaktär. I det sammanhanget har utredningen att beakta behovet av särskilda tjänster för andlig vård vid sjukhus och vid omsorgsvårdens institutioner. Utredningen bör också överväga en möjlighet att med jämna mellanrum och vid uppkommande ledighet på en tjänst ompröva tjänsteorganisationen med hänsyn till ev. ändrade förhållanden i pastoratet.

I samband härmed aktualiseras frågan om relationen mellan ordinarie och icke ordinarie tjänster i den församlingsprästerliga organisationen. Utredningen har att utgå från att de ordinarie tjänsterna skall ersättas med extra ordinarie tjänster, såsom har skett beträffande det stora flertalet övriga statligt reglerade tjänster. Detta förutsätter ändring i gällande lagstiftning.

Av min tidigare redovisning av förekomsten av församlingsmedarbetare med annan specialutbildning än prästens framgår att den numera har en sådan omfattning att en utredning om tjänsteorganisationen i pastoraten inte bör begränsas till att avse enbart prästtjänsterna. Jag delar den av Svenska kyrkans personalförbund framförda meningen att en översyn bör innefatta även de kyrkokommunalt anställda medhjälparna i församlingsvården. Frågan om diakonins ställning i svenska kyrkan har länge varit olöst. Samtidigt kan man konstatera att diakonitjänsterna på många håll utgör ett viktigt komplement till prästernas arbetsinsatser i församlingarna. Jag finner det därför angeläget att utredningen överväger i vilka former sådana tjänster kan inrymmas i den kyrkliga tjänsteorganisationen och om de eventuellt kan utgöra alternativ till ytterligare prästtjänster i pastoraten utöver kyrkoherdetjänsterna. Därvid bör innehållet i diakonitjänster av olika slag närmare preciseras. Därigenom skulle man också få en utgångspunkt för planering av utbildningen av diakoner och diakonissor med hänsyn till församlingarnas behov.

En klar tendens i kyrkolivet under senare år har varit att ge lekmännen och församlingens förtroendevalda ökat inflytande när det gäller att utforma riktlinjer för församlingens arbete. I utredningsarbetet bör därför undersökas om inte tjänsteorganisationen i pastoraten, som nu fastställs av regeringen enligt generella normer, i större utsträckning kan grundas på pastoratens och domkapitlens gemensamma överväganden utifrån egna bedömningar av de enskilda församlingarnas behov och de tillgängliga personalresurserna. Det skall också stå utredningen fritt att föreslå sådana tjänster i stift eller kontrakt som på lämpligt sätt kan utgöra en komplettering av eller ersättning för tjänster i de enskilda pastoraten.

Att helt överlämna åt pastoraten eller stiften att besluta om tjänsteorganisationen kan dock visa sig svårt med hänsyn till kravet på en rättvis och jämn fördelning av personalresurserna. Bl.a. av detta skäl bör det också i fortsättningen ankomma på kyrkoledningen i stiftet – biskop och domkapitel – att rekrytera och förordna präster

till tjänst i församlingarna och fullgöra arbetsgivarfunktionen beträffande dem. Utredningen bör överväga hur diakonitjänsterna i detta sammanhang skall kunna infogas i den kyrkliga organisationen och vilka förpliktelser som bör följa av vigningen till diakon eller diakonissa. Frågan om vilka sekretessbestämmelser som bör gälla i deras verksamhet bör vidare uppmärksammas i detta sammanhang.

1.3 Utredningens sammansättning

Ledamöter i 1982 års kyrkokommitté är Sören Ekström, sakkunnig i civildepartementet (s, ordförande), riksdagsledamöterna Georg Andersson (s), Karl Boo (c), Wiwi-Anne Cederqvist (s) samt direktör Urban Gibson (fp), överförmyndare Lars Rydje (s) och konsulent Göran Åstrand (m). Sakkunniga är biskop Per-Olov Ahrén, departementsråden Rune Bergsten, Göran Göransson och Ingvar Hjelmqvist, förbundsdirektör Sture Johansson samt rådman Tom Thyblad. Experter är utbildningssekreterare Gunnar Edqvist, domprost Karl-Gunnar Grape, kyrkoherde Sven Lenhoff, kammarråden Carl-Einar Nordling och Gösta Nyquist, studierektor Gudrun Persson, komminister Anne Stridh samt avdelningschef Göte Wallin.

Kommitténs huvudsekreterare är rektor KG Hammar.

I sekretariatet arbetar också Tom Thyblad. Därtill har Gunnar Edqvist medverkat vid tillkomsten av avsnitt 2.5.

I kommitténs sammanträden deltar ledamöter, sakkunniga och sekretariat. Experterna deltar däremot normalt inte i dessa sammanträden. Deras arbete är i stället förlagt till de två expertgrupper som knutits till kommittén. I dessa båda gruppers arbete deltar också de sakkunniga. Den ena av dessa expertgrupper arbetar med dels frågor av teologisk karaktär, dels de frågor som rör tjänsteorganisationen. Denna expertgrupp leds av Per-Olov Ahrén. Den andra gruppen arbetar med ekonomi- och strukturfrågor och leds av Sture Johansson.

1.4 Varför ett diskussionsbetänkande?

Vi inledde vårt arbete under våren 1983. Det första sammanträdet var i mars. Den tid som hittills förflutit har ägnats åt beskrivning av dagsläget, analys av de problem som finns i dag och en mycket preliminär diskussion kring vilka alternativ som står till buds om man vill lösa de problem som i dag kan finnas i många församlingar.

Det är viktigt att betona att kommittén inte tagit ställning till mer än vad som framgår av detta betänkande. Som påpekas i inledningen till kapitel 5 innebär den redovisning av modeller för framtiden som sker där inte några förslag från vår sida. Modellerna är konstruerade så, att de skall kunna stimulera en konstruktiv diskussion kring strukturfrågor och tjänsteorganisation.

Vi har bedömt det angeläget att redan nu, i ett tidigt skede av utredningsarbetet, ge lokala och regionala kyrkliga organ, kyrkliga myndigheter i övrigt samt kyrkliga och andra organisationer möjlighet att påverka arbetets fortsatta inriktning. De frågor som utreds är både svåra och

känsliga. Bland dem som praktiskt arbetar med det dagliga kyrkliga arbetet känner man väl till både för- och nackdelar med den kyrkliga indelning, ansvarsfördelning och tjänsteorganisation som vi har i dag. Den kunskapen är viktig att föra in i utredningsarbetet.

En utredning om kyrkans lokala strukturfrågor kan väcka starkt delade känslor. Dels kan man på en del håll väcka förhoppningar till liv om genomgripande förändringar i den nuvarande organisationen. Dels kan man väcka oro hos dem som just i sin egen bygd är starkt fästa vid den ordning vi har i dag.

Enighet råder i kommittén om att det finns strukturproblem som gör det nödvändigt att vidta någon typ av åtgärder. Dessa strukturproblem är förknippade med såväl storstädernas mycket stora församlingar som de mycket små församlingarna. Hur omfattande åtgärder som bör vidtas och hur de bör utformas har vi inte tagit ställning till. Men enighet råder också om att inga sådana åtgärder bör vidtas som slår sönder en i dag fungerande församlingsgemenskap. Gudstjänstliv och övrig församlingsvård skall inte påverkas negativt av de förslag till ågärder som utredningen kan komma att föreslå. Vi faller därvid tillbaka på direktivens formulering att församlingen och dess kyrka alltjämt skall kunna utgöra bas för prästernas och deras medarbetares församlingsvårdande verksamhet. Den lokalt förankrade församlingsverksamheten är ovärderlig för kyrkan.

1.5 Kommittén i den kyrkopolitiska debatten

Vi utför inte vårt arbete i ett lufttomt rum. Tvärtom: I dag är den kyrkopolitiska aktiviteten betydande. Kyrkomötesreformen håller på att genomföras. Samtidigt tas nya initiativ av vikt. Så har t.ex. svenska kyrkans centralstyrelse helt nyligen tillsatt den av kyrkomötet beslutade utredningen om formerna för medlemskap i svenska kyrkan.

I förhållande till kyrkomötesreformen finns knappast några samordningsproblem eller konfliktorsaker. En diskussion om strukturfrågor och tjänsteorganisation får väl snarast ses som en naturlig uppföljning av de reformer som skett på det centrala planet.

Vad gäller medlemskapsfrågorna så skulle en förändring av sådan innebörd, att antalet medlemmar i svenska kyrkan – och därmed också i församlingarna – under kort tid drastiskt minskar, självfallet på ett avgörande sätt påverka den diskussion som förs i vårt betänkande. Vi har emellertid utgått från att några sådana förändringar inte kommer att vidtas. Från olika håll har betonats behovet av försiktighet i arbetet med medlemskapsfrågorna. Vi har mot denna bakgrund gjort den bedömningen att utredningen om reglerna för medlemskap inte kommer att påverka den fortsatta strukturdiskussionen.

1.6 Om betänkandet

Det diskussionsbetänkande som vi nu lägger fram speglar det arbete som hittills utförts (se 1.4 ovan).

I *kapitel 2* ger vi en kortfattad beskrivning av hur svenska kyrkans lokala organisation ser ut i dag. Denna beskrivning är tänkt att fungera som en bakgrund för de resonemang kring olika organisatoriska frågor som förs i det följande. Likaså beskrivs befolkningsutvecklingen och dess följder för den kyrkliga organisationen på lokalplanet. Dessa består bland annat i att antalet små församlingar ökat kraftigt under de senaste decennierna. De kyrkliga kommunernas finanser samt det ekonomiska utjämningssystemet över kyrkofonden beskrivs också, liksom reglerna för samfällighetsbildning och samfälligheternas antal och omfattning. Kapitlet avslutas med en redogörelse för de församlingsvårdande tjänsterna och den prästerliga tjänsteorganisationen i pastoraten.

I *kapitel 3* finns ett teologiskt inriktat avsnitt om församlingsbegreppet. Detta analyseras både i sin territoriella innebörd och som sociologiskt begrepp. En bakgrund till dagens debatt om församlingens identitet och de skilda tolkningar som därvid framförs ges i det avsnittet. Det är kanske inte så vanligt att man i en statlig offentlig utredning återfinner ett så utpräglat teologiskt material, men vi vill med detta avsnitt markera att man enligt vår mening inte kan föra en diskussion om församlingsstrukturen utan att sätta sig in i den teologiska bakgrunden till kyrkans arbete i församlingen. Vidare beskrivs dagens församlingsarbete utifrån tre olika utgångspunkter. Församlingsarbetets utveckling ses också samman med sex olika utvecklingstendenser. Kapitlet avslutas med två korta specialavsnitt om folkbokföring och begravningsverksamhet.

Kapitel 4 innehåller en problemanalys. Den är ett försök att beskriva de problem som är förknippade med den lokala organisation svenska kyrkan har i dag. Problemanalysen görs ur såväl teologisk som ekonomisk synvinkel och gäller både kyrkans arbete och ekonomiska förhållanden. Dessutom behandlas särskilt de problem som berör de olika tjänsterna i församlingen.

I *kapitel 5* finns vårt konkreta bidrag till diskussionen om hur vi ska lösa de problem som berör kyrkans lokala organisation. Dels granskas de möjligheter som redan finns i den ordning som gäller i dag. Dels presenteras olika modeller för framtiden, vilka i olika hög grad innebär förändring i förhållande till nuläget och syftar till att ge ett diskussionsunderlag för lösningar som kräver längre gående samverkan på lokalplanet än vad som i de flesta fall är fallet i dag. Eftersom dessa alternativa förslag presenteras som modeller innehåller kapitlet också ett resonemang om vad det innebär att arbeta med modeller. Dessutom redovisas de vägledande principer vi sökt följa vid konstruktionen av modellerna och som vi menar bör vara vägledande vid en reform i framtiden. Som redan nämnts innebär presentationen av modellerna inga ställningstaganden från kommitténs sida till vilka åtgärder som kan vara rimliga att vidta.

Slutligen, för *kapitel 6* svarar helt och hållet kyrkomusikerutredningen. Med tanke på det samband som finns mellan den framtida lokala kyrkliga organisationen, tjänsteorganisationen i stort och kyrkomusikerorganisationen har vi tillsammans med kyrkomusikerutredningen bedömt det vara lämpligt att ge en rapport också från denna utrednings arbete.

I kapitel 4 som innehåller en problemanalys samt i kapitel 5 som innehåller modeller för framtiden finns ett antal frågor inlagda i textmaterialet. Dessa frågor är avsedda som hjälpmedel att tränga in i frågeställningar och förslag. De kan dels användas i ett studiearbete kring betänkandet, dels vara vägledande vid remissvar till kommittén. Risken med frågor är emellertid, att de styr läsande och tänkande. Därför är det väsentligt att den som arbetar med betänkandet i första hand reser de frågor som den egna erfarenheten ger upphov till och inte känner sig tvungen att mekaniskt besvara den stora mängd frågor som följer. Inte minst gäller detta de remissinstanser som arbetar med betänkandet. I första hand vill vi ha synpunkter på de frågeställningar som aktualiseras vid lösningar av föreliggande problem och som särskilt är knutna till presentationen av modellerna i kapitel 5. Dessutom har olika problem varierande vikt för dem som svarar. Det är väsentligt att var och en främst ger synpunkter på de frågeställningar som bedöms som mest angelägna utifrån det egna perspektivet.

1.7 Utredningsarbetet går vidare

Detta diskussionsbetänkande går ut på remiss till ett stort antal församlingar, domkapitel och andra kyrkliga organ. Remissvar skall lämnas till kommittén senast den 19 mars 1984. Då dessa kommit in sammanställs de synpunkter, kommentarer och förslag de innehåller. Därefter beslutar kommittén hur det fortsatta utredningsarbetet skall utformas.

Sannolikt kommer vid remissbehandlingen att göras en rad viktiga påpekanden i anslutning till vår problemanalys. Också de modeller som presenteras förväntar vi oss åtskilliga kommentarer till.

En slutsats som vi säkerligen kan dra efter genomgången av remissmaterialet är att flera viktiga problem, liksom delar i de lösningar som modellerna antyder, behöver studeras grundligare. Under i vart fall våren, men kanske också hösten, 1984 genomförs dessa studier.

Vi kommer därefter att ta oss an arbetet med huvudbetänkandet. Detta kommer, såvitt man nu kan bedöma, att få karaktären av principbetänkande.

Den remissomgång som sker nu får alltså mer ses som en möjlighet för den kyrkliga opinionen att tillföra det fortsatta arbetet idéer och kunskaper. Den remissbehandling som kommer att ske med anledning av huvudbetänkandet kommer att ge remissinstanserna möjlighet att kommentera ett grundligare utrett och mer i detalj presenterat förslag till lösningar.

I det fortsatta utredningsarbetet kommer också en rad delfrågor, vilka inte behandlas i detta betänkande, att tas upp. Bland dessa frågor finns kyrkoherdens ställning i kyrkorådet, reglerna för tillsättning av prästtjänster samt vissa frågor som rör begravningsverksamheten.

2 Så här ser det ut i dag

2.1 Svenska kyrkans lokala organisation

Socknen

Sedan kristendomen kom till Sverige, har den kyrkliga verksamheten varit knuten till den territoriella församlingen – socknen. Ofta har socknens invånare genom samfällt arbete och tillskott byggt kyrkan och försett den med inventarier och även iordningställt prästboställen.

Sockenmenigheten fick också ansvaret att avlöna präst och klockare. Då en fast organisation så småningom började växa fram utövades beslutanderätten på landet av sockenstämman och i städerna vanligen av ett representativt organ, kyrkorådet.

1817 tillkom en förordning angående sockenstämmor och kyrkoråd. Den gällde närmast landsbygden. Från och med denna tid har man betraktat socknen som en juridisk person med egna tillgångar skilda från medlemmarnas.

Sockenkyrkan ansågs redan tidigare vara en juridisk person. Sockenkyrkor tillkomna i landsförsamlingar före 1817 och i stadsförsamlingar före 1843 är alltså skilda rättssubjekt i förhållande till församlingarna.

1817 års förordning ersattes 1843 med tre förordningar, nämligen om sockenstämmor, om kyrkoråd samt om sockennämnder på landet. Av 1843 års förordning framgick tydligt socknens egenskap av såväl kyrklig som borgerlig förvaltningsenhet.

Ansvaret delas

Genom 1862 års kommunallagstiftning genomfördes en uppdelning av den hittillsvarande sockenförvaltningen i en borgerlig och en kyrklig del. Samma år utfärdades tre förordningar, nämligen en om kommunalstyrelse på landet, en om kommunalstyrelse i stad och en om kyrkostämma, kyrkoråd och skolråd. Skolan kvarstod sålunda tillsvidare som en kyrklig angelägenhet.

Genom en lag 1930 om skolstyrelse i vissa kommuner bestämdes att skolan i flertalet fall skulle vara en borgerligt kommunal angelägenhet. Först genom en lag 1954 utmönstrades dock slutgiltigt alla bestämmelser om skolväsendet ur församlingsstyrelselagen.

1930 utfärdades den första lagen om församlingsstyrelse. Lagstiftningen omfattar tre lagar, dels den egentliga församlingsstyrelselagen, dels lagen om

församlingsstyrelse i Stockholm och dels lagen 1931 om kyrkofullmäktige och kyrkonämnd i Göteborg.

Dessa tre lagar ersattes 1961 med den till den 1 juli 1983 gällande församlingsstyrelselagen.

Hösten 1982 antog riksdagen den nya lagen (1982:1052) om församlingar och kyrkliga samfälligheter, vilken trädde i kraft den 1 juli 1983. Den nya lagen innebär en modernisering i både sakligt och formellt hänseende av lagstiftningen om de kyrkliga kommunerna och en anpassning till 1977 års kommunallag. Vidare bygger den nya lagen på principen att församlingar och kyrkliga samfälligheter skall ges största möjliga frihet att anpassa sina arbetsformer till lokala förhållanden. Detaljbestämmelser har därför så långt som möjligt undvikits. De kyrkliga kommunernas självständighet har markerats och den kyrkokommunala demokratin har förstärkts.

Pastorat och samfällighet

Pastoratet är från historiskt-organisatoriska synpunkter inte av samma intresse som socknen/församlingen. Pastoratsindelningen har också undergått mer eller mindre betydande ändringar vid ett flertal tillfällen. Pastoraten är i första hand enheten för den prästerliga verksamheten.

I enförsamlingspastoratet har församlingens organ hand om pastoratsangelägenheterna.

Flerförsamlingspastoratet har först genom 1961 års församlingsstyrelselag fått rättssubjektivitet, d.v.s. fått en egen rättslig ställning. Pastoratet har i detta fall blivit en obligatorisk partiell ekonomisk samfällighet för pastoratsangelägenheterna.

Före 1930 års församlingsstyrelselag behandlade i regel de berörda församlingarna pastoratsangelägenheterna på en gemensam socken- eller kyrkostämma.

I 1930 års lag infördes bestämmelser om bildandet av kyrkliga samfälligheter. Flerförsamlingspastoratet berördes dock inte särskilt. Det talades inte heller om ekonomiska samfälligheter. Endast om de församlingar som ingick i ett flerförsamlingspastorat förenades till en kyrklig samfällighet bildades en kyrkokommun med rättssubjektivitet. Om så inte skedde hade – liksom tidigare – de i pastoratet ingående församlingarna beslutanderätten. Församlingarna var också bärare av de rättigheter och skyldigheter, som tillkom eller åvilade pastoratet.

Kontrakten är vad som i kyrkolagen kallas prosterier. Ett kontrakt utgör helt enkelt tjänstgöringsområde för en kontraktsprost, men har inte annars någon legal funktion.

Nuvarande organisation

Svenska kyrkan är organiserad i tretton stift, som i sig rymmer ett stort antal kyrkliga kommuner. Begreppet kyrklig kommun innefattar dels församlingar, dels pastorat och andra kyrkliga samfälligheter.

Församlingen är basorganisationen inom kyrkan. Det är i den som den grundläggande kyrkliga verksamheten bedrivs, främst genom förkunnelse och sakramentsförvaltning.

Sverige var den 1 januari 1983 indelat i 2 564 territoriella församlingar. Härutöver finns – av olika historiska skäl – fem icke-territoriella församlingar, som betjänar särskilda befolkningsgrupper, nämligen Hovförsamlingen, Kungl. Karlskrona amiralitetsförsamling, de tyska församlingarna i Stockholm och Göteborg samt finska församlingen i Stockholm. Dessutom finns sju svenska utlandsförsamlingar i London, Paris, Berlin, Köpenhamn, Oslo, Helsingfors och Buenos Aires, vilka lyder under domkapitlet i Uppsala och för vilka Kungl. Maj:t har fastställt särskilda stadgar.

Den nuvarande församlingsstrukturen beskrivs närmare i avsnitt 2.2.

Församlingens kompetens

Enligt p. 9 i övergångsbestämmelserna till regeringsformen har församlingarna inom Sverige ställning som kyrkliga kommuner. I lagen (1982:1052) om församlingar och kyrkliga samfälligheter (LFKS) regleras deras kompetens. Där sker en avgränsning gentemot de borgerliga kommunerna och staten i fråga om den verksamhet som församlingarna får bedriva med utdebiterade medel.

Huvudregeln är att församlingen själv får vårda sina angelägenheter, om det inte enligt LFKS eller någon annan författning tillkommer annan.

Med församlings angelägenheter avses enligt 1 kap. 3 § i LFKS frågor om:

1. anskaffande och vård av kyrka, församlingshus, tjänstebostäder och annan för kyrkligt ändamål avsedd egendom,
2. anskaffande och vård av begravningsplats, om inte regeringen för särskilt fall beslutar att uppgiften skall ankomma på en borgerlig kommun,
3. främjande av gudstjänstliv och kyrklig förkunnelse i övrigt samt kristen verksamhet bland barn och ungdom, äldre, sjuka och andra, samt
4. avlöningsförmåner åt arbetstagare hos församlingen.

För de sålunda angivna församlingsändamålen får församlingen uppbära församlingsskatt av sina medlemmar, såväl fysiska som juridiska personer. En fysisk person som inte är medlem av svenska kyrkan erlägger en med 70 % reducerad församlingsskatt, som är avsedd att täcka församlingens kostnader för dess borgerliga åligganden, d.v.s. folkbokföringen och begravningsväsendet.

Kyrka, församlingshus och bostäder

I fråga om anskaffande och vård av kyrka m.m. gäller, att varje församling i princip förutsätts ha en egen församlingskyrka. Endast i några få undantagsfall förekommer det att församlingar har fått förena sig om en gemensam kyrka. Vanligare är att det finns mer än en församlingskyrka inom en församling. Så är ofta fallet när sammanslagning har skett av flera församlingar till en. I regeringens beslut om sammanslagningen brukar då föreskrivas, att de tidigare församlingskyrkorna i de enskilda församlingarna skall behålla denna karaktär även i den nybildade församlingen. En församling är nämligen i princip bara skyldig att svara för vård och underhåll av sådana kyrkor som betecknas som församlingskyrkor.

I en församling som omfattar flera stadsdelar eller tätortsområden förekommer emellertid ofta att församlingen eller en särskild för ändamålet bildad stiftelse uppför ett kapell eller "småkyrka", där församlingens präster regelbundet håller gudstjänster och där annan församlingsverksamhet bedrivs. Ibland uppförs en sådan kyrka i samverkan med Evangeliska fosterlands-stiftelsen eller med andra kristna trossamfund. För församlingsarbetet kan också finnas församlingshus och andra lokaler, t.ex. för barn- och ungdomsverksamheten.

En församlingskyrka anses – om den är uppförd innan församlingarna år 1817 fick kommunstatus – vara en självvägande stiftelse, fastän den står under kyrkorådets förvaltning. Övriga kyrkor och byggnader, som har anskaffats och vårdas av en församling, är kyrkokommunal egendom.

I fråga om tjänstebostäder bestämmer regeringen i vad mån det skall finnas sådana för församlingens ordinarie präster. Om tjänstebostad anordnas i prästgård, gäller för denna de särskilda bestämmelser om förvaltningen som har meddelats i lagen (1970:939) och förordningen (1971:860) om förvaltningen av kyrklig jord. I övrigt beslutar församlingarna själva i frågor rörande tjänstebostäder åt andra anställda än präster.

Gudstjänstliv och annan kristen verksamhet

När det gäller gudstjänstliv och kyrklig förkunnelse i övrigt är det församlingens sak att tillgodose de yttre betingelserna för denna verksamhet. Detta sker genom att församlingen sörjer för gudstjänstrummet, dess inredning och utrustning, uppvärmning, installation av belysning, högtalaranordning o.d. Vidare svarar församlingen för inköp av nattvardsvin och oblater, blommor, ljus, psalmböcker m.m. Man ser också till att det finns kyrkvärdar liksom vaktmästare och annan personal som behövs.

Den strikta gränsdragningen mellan prästens och församlingens ansvar har alltmer mjukats upp. Enligt den förordning som reglerar genomförandet av den alternativa ordningen för gudstjänst (1976:204) är det kyrkorådet som – efter samråd med pastor och kyrkomusiker – beslutar om användning av den nya ritualen för huvudgudstjänst. Kyrkorådets inflytande över gudstjänstlivet markeras också av en ny lag om tillfällig upplåtelse av kyrka (1982:377).

Församlingen har vidare att planera och bevilja anslag för övrig kristen verksamhet. Av skattemedel kan en församling bevilja anslag även till stöd åt sådan verksamhet utanför församlingen som kan anses komma församlingslivet till godo i en eller annan form. Sålunda är det tillåtet för en församling att ge anslag till stiftstingets och stiftsrådets verksamhet, vilka ju är samarbetsorgan för stiftets församlingar. Samma gäller stiftsgårdar och stiftsungdomsgårdar, där församlingsmedlemmar kan tänkas delta i olika aktiviteter. Det är också tillåtet att ge anslag till rikskyrkliga organ som bl.a. producerar arbetsmaterial eller utbildar medarbetare för församlingsverksamheten.

Med frivilligt insamlade medel kan en församling stödja eller själv bedriva sådan verksamhet som faller utanför församlingens direkta kompetens enligt LFKS, t.ex. internationellt arbete, mission och hjälpverksamhet.

Församlingens personal

Avlöningsförmånerna åt präster och kyrkomusiker är statligt reglerade och grundar sig på av regeringen godkända avtal. Det är också regeringen som beslutar om ändringar i den kyrkliga indelningen. Regeringen bestämmer också – på grundval av principer som fastställs av riksdagen (prop. 1957:153, KU 1957:175, rskr 1957:388) – antal och typ av prästtjänster som får finnas inrättade. I det nya ekonomiska utjämningssystem för de kyrkliga kommunerna via kyrkofonden, som har trätt i kraft fr.o.m. år 1983 har pastoraten att bl.a. betala in delar av avkastningen från lönetillgångarna till kyrkofonden genom en särskild avgift. Det direkta samband som tidigare fanns mellan lönetillgångarna och de tjänster som var inrättade i pastoratet har därigenom luckrats upp.

Annan personal som behövs för församlingsvården får församlingarna själva anställa och avlöna med utdebiterade medel. Det kan gälla diakoner/diakonissor eller församlingskuratorer för diakonalt arbete, församlingssekreterare/församlingspedagoger eller församlingsassistenter för pedagogiskt arbete bland barn, ungdom och vuxna, förskollärare och barntimmeledare för kyrkans barnarbete och fritidsledare för ungdomsarbete. Församlingsanställd personal utanför församlingsvården är framförallt kyrkvaktmästare och kyrkogårdspersonal.

Den kyrkliga tjänsteorganisationen beskrivs närmare i avsnitt 2.5. Personal utanför församlingsvården behandlas inte i detta betänkande.

Pastoratet och den prästerliga tjänsteorganisationen

Pastoratet utgör tjänstgöringsområdet för en kyrkoherde och kan som nämnts omfatta en eller flera församlingar. De uppgifter som pastoratet bär ansvaret för är avlönande av församlingspräster och kyrkomusiker, anordnande av tjänstebostäder åt de präster, som det enligt regeringens beslut skall finnas bostäder åt, samt lokaler och personal som behövs för kyrkobokföringen. Pastoratet förvaltar också sina prästlönetillgångar i form av löneboställen och fonder. Löneboställenas skog står dock sedan år 1972 direkt under stiftsnämndens förvaltning. Pastoratet har egen beskattningsrätt.

Senaste genomgripande reform av pastoratsindelningen i hela riket trädde i kraft den 1 januari 1962. Sedan dess har endast lokala förändringar i enskilda fall beslutats av regeringen. Vid sådana beslut fastställs också den prästerliga tjänsteorganisation i pastoratet.

Utöver de enligt regeringsbeslut inrättade tjänsterna som församlingspräst har domkapitlet rätt att inrätta pastoratsadjunktstjänster till det antal som oundgängligen fordras för att uppehålla den prästerliga verksamheten i stiftet. Domkapitlet kan också, om det behövs, förordna icke prästvigda tjänstebiträden i pastoraten. Pastoratsadjunkternas löner och arvodena åt tjänstebiträdena betalas ur kyrkofonden. Pastoratet svarar endast för pastoratsadjunkternas resor inom pastoraten.

När ett pastorat omfattar flera församlingar utgör det en obligatorisk kyrklig samfällighet för skötseln av de uppgifter som åvilar pastoratet.

Utöver den prästerliga tjänsteorganisationen i pastoraten finns på stifts-

och kontraktsplanet prästerliga tjänster för särskilda uppgifter. Även dessa stifts- och kontraktsadjunkters arbete kommer enskilda församlingar och pastorat till godo.

Övriga kyrkliga samfälligheter

Regeringen kan medge att en pastoratssamfällighet utvidgas till att omfatta också andra församlingsangelägenheter av ekonomisk natur än dem som obligatoriskt åvilar pastoratet. Också av andra skäl kan två eller flera församlingar efter beslut av regeringen bilda en samfällighet för skötseln av ekonomiska församlingsangelägenheter. För beslutet krävs att församlingarna har enats om åtgärden eller att åtgärden är påkallad av ett allmänt behov.

Syftet med att bilda samfälligheter är dels att åstadkomma en mer rationell skötsel av vissa församlingsangelägenheter, dels att få till stånd en viss kostnadsutjämning mellan de församlingar som ingår i samfälligheten genom att de gemensamt svarar för alla eller vissa i beslutet angivna kostnader. Beroende på om det är samtliga eller bara vissa av de ekonomiska angelägenheterna som samfälligheten skall överta från de enskilda församlingarna brukar man tala om att den är en total eller en partiell ekonomisk samfällighet.

I Stockholm bildar de territoriella församlingarna enligt särskild föreskrift i 1 kap. 5 § LFKS en partiell samfällighet för vården om flertalet pastoratsangelägenheter och för fördelning av huvudparten av övriga kostnader för församlingarnas verksamhet. I Göteborg utgör de territoriella församlingarna en total ekonomisk samfällighet enligt 1 kap. 6 § LFKS.

De förhållanden som rör samfälligheterna behandlas utförligare i avsnitt 2.4.

Kyrkokommunernas förvaltning

Som tidigare sagts utövades församlingarnas beslutanderätt ursprungligen på kyrkostämma med församlingens röstberättigade invånare. Denna skall numera utövas av valda kyrkofullmäktige, om antalet röstberättigade invånare överstiger 500. Även mindre församlingar kan uppdra beslutanderätten åt kyrkofullmäktige. Kyrkofullmäktige utses genom allmänna val vart tredje år.

Som församlingens beredande och verkställande organ, dess styrelse, finns ett kyrkoråd. Två eller flera församlingar kan ena sig om ett gemensamt kyrkoråd eller utse ett gemensamt kyrkoråd för vård om vissa angelägenheter. En församling som ingår i en total ekonomisk samfällighet kan få regeringens tillstånd att slippa ha eget kyrkoråd. Det medges dock bara i undantagsfall. Ett kyrkoråds uppgift är att ha omsorg om församlingslivet och verka för dess utveckling. Detta innefattar också andra angelägenheter än sådana av rent ekonomisk natur, vilka är de enda som kan överlåtas på en samfällighet att handha.

Kyrkorådet väljs av kyrkofullmäktige eller kyrkostämma i församlingen. Dessutom ingår kyrkoherden som självskriven ledamot av kyrkorådet. I en annexförsamling kan kyrkoherden i sitt ställe utse en annan präst i pastoratet

till ledamot.

I en pastoratssamfällighet eller annan partiell samfällighet utövas beslutanderätten av församlingsdelegerade, som väljs av församlingarnas kyrkofullmäktige eller kyrkostämma. I totala ekonomiska samfälligheter väljs särskilda kyrkofullmäktige för samfälligheten. De enskilda församlingarna kan då befrias från att ha egna kyrkofullmäktige. De beslut som de behöver fatta tas då i stället på kyrkostämma.

Samfälligheterna väljer egna kyrkoråd.

Även inom en total ekonomisk samfällighet kan man bevara ett visst mått av ekonomiskt självbestämmande hos de enskilda församlingarna genom att det vid samfällighetsbildningen föreskrivs, att samfällighetens kyrkoråd får uppdra åt en församlings kyrkoråd eller annan nämnd att verkställa samfällighetens beslut eller att förvalta anslag som samfälligheten har anvisat åt församlingen.

2.2 Befolkningsutvecklingen i kyrkliga kommuner

Utvecklingstendenser

Sverige hade under perioden 1950-1970 en befolkningstillväxt på drygt 1 miljon invånare. Tillväxten har därefter minskat. Ökningen av antalet invånare från år 1970 till utgången av år 1981 uppgick till ca 250 000. Antalet invånare var den 1 januari 1983 ca 8,3 milj.

Den lägre befolkningstillväxten beror främst på ett minskat födelseöverskott. Så sent som omkring år 1970 var antalet födda 40 % högre än antalet avlidna. Genom minskat antal födda och ökat antal döda till följd av en åldrande befolkning balanserar nu dessa värden i stort sett varandra. In- och utvandringens omfattning har varierat. F.n. har Sverige en nettoinvandring på knappt 5 000 per år.

Befolkningstillväxten har fördelat sig ojämnt över landet. Under perioden fram till omkring år 1970 skedde en koncentration till Mälardalen, Malmöhus län samt Hallands och Göteborgs och Bohus län. Dessa områden som hade 48 % av folkmängden i riket år 1970, svarade sammantaget för mer än 80 % av hela tillväxten under perioden 1950-1970. Halva ökningen skedde i Mälardalen.

Övriga landsdelar hade en svagare tillväxt än riket som helhet; endast tre län – Gotlands, Jämtlands och Västernorrlands – hade dock befolkningsminskning. Jämtlands län hade den starkaste tillbakagången med 21 000 invånare av en folkmängd på 153 000 år 1950. Även de övriga skogslänen hade en relativt svag utveckling. En betydande flyttning skedde från skogslänen till tillväxtområdena. Under 1960-talet uppgick nettoflyttningen till 10 000 invånare per år från skogslänen till övriga landet. Tiden därefter har mönstret ändrats så att inflyttningen är större än utflyttningen i skogslänen. Frånsett Norrbottens län – som fått en ökning av utflyttningen efter år 1975 – har samtliga skogslän haft en ökad nettoinflyttning efter år 1975.

Malmöhus och Göteborgs och Bohus län har nu en svagare utveckling än

tidigare. Å andra sidan har tillväxten ökat i de delar av Kristianstads, Hallands och Älvsborgs län som ligger inom pendlingsavstånd från storstadsområdena. Stockholms och Uppsala län har haft en snabbare tillväxt än riket även efter år 1970. Däremot har tillväxten avstannat i de tidigare snabbt växande Södermanlands och Västmanlands län. Fram till utgången av år 1981 hade sex län befolkningsminskning jämfört med år 1970. Endast i ett fall, Västmanlands län, uppgick minskningen under perioden till mer än 1 %.

Jämfört med perioden 1950-1970 har således en påtaglig stabilisering inträffat i befolkningsutvecklingen på länsnivå sedan mitten av 1970-talet.

Utvecklingen i framtiden

I ett perspektiv på ca tio år väntas en fortsatt svag befolkningstillväxt. 1970-talets tendenser i fråga om en stabilisering antas bestå, liksom tillväxtens regionala fördelning.

Utvecklingen på länsnivå belyser endast delvis de förändringar som har skett på den lokala nivån. Parallellt med en omfördelning mellan landsdelar har också skett en förskjutning från ren glesbygd samt de minsta och perifert belägna orterna till större befolkningskoncentrationer. Även i dessa större regioner har skett vissa förändringar. Medan Stockholmsregionen totalt har expanderat och väntas fortsätta att öka hade Stockholms kommun sin största folkmängd år 1960 med 808 000 invånare. Kommunen har f.n. 647 000 invånare. Tillväxten har i stället skett i förortskommunerna. På motsvarande sätt kan för Malmö kommun konstateras en högsta folkmängd på 265 000 invånare år 1970 mot 223 000 i dagsläget. Till skillnad från Stockholmsregionen expanderar dock inte Malmöregionen längre. I Göteborgsregionen finns motsvarande tendenser som i Malmöregionen.

Trots en svag befolkningsutveckling i skogslänen fram till år 1970 skedde en i vissa fall betydande koncentration till dessa läns centrala delar, som i de flesta fall omfattar ett antal närliggande kommuner. Samtidigt skedde betydande minskningar i perifert belägna kommuner. Liknande utglesningstendenser finns även i perifera delar av de mest expanderande regionerna. Sålunda hade t.ex. skärgårdsområdet i Stockholms län en viss tillbakagång fram till mitten av 1970-talet.

Efter omkring år 1970 har en förskjutning i mönstret ägt rum så att de större kommunerna utanför storstadsregionerna inte längre har en lika stor del av tillväxten som tidigare. Flera av dessa kommuner har tvärtom haft en viss tillbakagång. Detta är en parallell till vad som har skett i storstadsområdena.En ökad pendling har möjliggjort bosättning även relativt långt från de större arbetsplatsområdena.

För de mest utsatta regionerna i glesbygden kan fortsatta svårigheter att bibehålla invånarantalet väntas.

Församlingarnas utveckling

År 1770 hade Sverige ca 2 milj. invånare. Som framgår av föregående avsnitt har folkmängden nu mer än en fyrdubblats. Därtill kommer att det under senare decennier skett en mycket stor omflyttning till större tätorter med åtföljande kraftiga minskning av befolkningsunderlaget i vissa landsbygds-

regioner. Såsom framgår av det föregående har denna trend under senare år dock mattats av något. De nu nämnda faktorerna har beaktats vid de indelningsändringar som skett beträffande de borgerliga kommunerna. Församlingsindelningen har emellertid i stor utsträckning blivit oförändrad sedan 1770-talet. Som en direkt följd härav har antalet små församlingar kommit att kraftigt öka. Antalet församlingar där antalet invånare understeg 500 var 388 år 1910 och 852 år 1982. Utvecklingen mellan 1950 och 1982 framgår av följande tabell där statistikuppgifterna hämtats från Håkan Ohlssons prästmatrikel.

År	-99	100–499	500–999	1000–1999	2000–2999
1950	8	574	631	614	233
1962	21	711	624	499	213
1968	34	795	567	441	196
1970	41	809	557	417	193
1978	50	815	515	400	180
1980	52	801	500	413	181
1982	52	800	495	409	184

År	3000–4999	5000–9999	10000–14999	15000–19999
1950	210	137	42	32
1962	184	133	56	40
1968	192	135	71	42
1970	197	138	74	40
1978	207	174	82	60
1980	208	182	85	56
1982	212	181	85	60

År	20000–29999	30000–	Summa
1950	44	21	2 546
1962	49	37	2 567
1968	56	40	2 569
1970	64	37	2 567
1978	65	27	2 575
1980	66	26	2 570
1982	66	25	2 569

Sammanfattningsvis visar en jämförelse mellan år 1950 och 1982

att gruppen församlingar under 500 inv. ökat med 270 församlingar

att gruppen församlingar mellan 500 och 1999 minskat med 341 församlingar

att gruppen församlingar mellan 2000 och 4999 minskat med 47 församlingar

att gruppen församlingar mellan 5000 och 9999 ökat med 44 församlingar

att gruppen församlingar mellan 10000 och 19999 ökat med 71 församlingar

att gruppen församlingar 20000 inv. och däröver ökat med 26 församlingar

Motsvarande jämförelse mellan år 1970 och 1982 visar

att gruppen församlingar under 500 inv. ökat med 2 församlingar

att gruppen församlingar mellan 500 och 1999 minskat med 70 församlingar

att gruppen församlingar mellan 2000 och 4999 ökat med 6 församlingar

att gruppen församlingar mellan 5000 och 9999 ökat med 43 församlingar

att gruppen församlingar mellan 10000 och 19999 ökat med 31 församlingar

att gruppen församlingar 20000 inv. och däröver minskat med 10 församlingar.

I sammanhanget kan noteras att antalet församlingar under tidsperioden endast har förändrats marginellt. Under sista tolvårsperioden har således det lägsta antalet församlingar varit 2 567 (år 1970) och det högsta antalet 2 575 (åren 1978-80).

Utvecklingen i de olika stiften framgår av tabell 1 (se bilagan).

Pastoratens utveckling

Folkomflyttningen har i princip samma betydelse för pastoraten som för församlingarna. Tendensen blir dock inte lika markant eftersom i flerförsamlingspastoraten ofta ingår en tätort som tar emot dem som flyttar från närliggande avfolkningsförsamlingar. Eftersom statistik motsvarande den för församlingen delvis saknas kan inte samma jämförelser göras som beträffande dessa.

Följande kan dock noteras. Vid senaste pastoratsregleringen bestämdes bl.a. att 2 000 invånare skulle utgöra minimiantalet för bildande av ett pastorat. Vid 1961 års pastoratsindelning kom antalet pastorat att utgöra 1 131 varav endast ett fåtal hade ett invånarantal understigande minimigränsen 2 000. Den 1 januari 1970 fanns det 232 sådana pastorat. Den 1 januari 1983 uppgick dessa till 207. I tabell 2 har pastoraten stiftsvis fördelats efter folkmängd. Fördelningen grundas på uppgifter den 1 januari 1983.

Av totala antalet pastorat, 1 143, utgjorde 369 enförsamlingspastorat. Av dessa hade 91 en folkmängd understigande 2 000 invånare. Den stiftsvisa fördelningen av antalet pastorat med mindre än 2 000 invånare framgår av följande tabell.

	Antal pastorat	Därav enförsamlingspastorat	Antal ingående församlingar
Skara	27	(1)	119
Härnösand	26	(18)	35
Karlstads	23	(9)	37
Linköping	18	(6)	43
Växjö	20	(11)	37
Västerås	18	(16)	19
Luleå	16	(8)	16
Lunds	14	(5)	31
Uppsala	14	(9)	27
Visby	13	(–)	62
Strängnäs	9	(4)	20
Göteborgs	8	(1)	22
Stockholm	5	(3)	8

I sammanhanget kan noteras att antalet pastorat liksom antalet församlingar under samma år endast marginellt har förändrats. År 1973 utgjorde pastoraten 1 141 medan dessa uppgick till 1 143 år 1983. Det lägsta antalet under perioden, år 1975, uppgick till 1 138.

2.3 De kyrkliga kommunernas finanser

Inkomster och utgifter 1981

Någon fullständig redovisning av församlingarnas och de kyrkliga samfälligheternas utgifter och inkomster samt ekonomiska förhållanden i övrigt finns inte. Statistiska centralbyrån samlar dock in uppgifter från ett urval av kyrkliga kommuner. Dessa uppgifter räknas därefter upp så att en fullständig bild över hela riket kan lämnas. Den följande redovisningen i detta avsnitt bygger på material, som ingår i Statistiska centralbyråns publikation "Kommunernas finanser 1981".

Församlingarnas och de kyrkliga samfälligheternas externa utgifter uppgick 1981 till 3 914 mkr, vilket innebär en ökning med 12 procent sedan föregående år räknat i löpande priser. Av detta belopp utgjordes 1 355 mkr av kostnader för löner och arvoden, en ökning med 9 procent. Utgifterna för byggnads- och anläggningsarbeten ökade från 1980 med 23 procent till 511 mkr. Detta innebär att kyrkokommunernas investeringsvolym åter ökade efter en kraftig minskning år 1979.

De externa inkomsterna uppgick 1981 till 4 158 mkr, en ökning med 8 procent. Församlingsskatten inklusive skatteutjämningsbidrag, vilken utgjorde 76 procent av de externa inkomsterna, ökade med 8 procent mellan 1980 och 1981.

Utanför den kyrkokommunala balansräkningen redovisas vissa andra värden, nämligen grav-, prästlöne- och donationsfonder. Prästlönefonderna har bildats av medel som influtit vid försäljning av kyrklig jord som har varit anslagen till prästernas avlöning. Prästlönefondernas avkastning bidrar till

finansieringen av pastoratens utgifter. Värdena vid utgången av 1981 och avkastningen under året framgår av nedanstående tablå. Cirka 75 procent av dessa tillgångar är placerade i bank.

	Belopp, mkr	Avkastning, mkr
Prästlönefonder	430	42
Donationsfonder	319	32
Gravfonder	190	20

De uppgifter som lämnas i följande diagram och den särskilda tabellbilagan är behäftade med stor osäkerhet, eftersom många kyrkokommuner i sin löpande redovisning varken gör någon uppdelning mellan drift och kapital eller mellan olika verksamhetsgrenar.

Kyrkofonden förekommer på såväl utgiftssidan som inkomstsidan i tabell 4. Fonden hade 1981 bl.a. till uppgift att fungera som en fond för utjämning mellan pastorat av lönekostnader för präster och kyrkomusiker. Fondens viktigaste inkomstkälla är den s.k. allmänna kyrkoavgiften, som uttas av pastoraten med ett för varje år fastställt öretal per skattekrona. I övrigt hänvisas till det följande avsnittet i vilket mera utförligt redogörs för fondens nuvarande uppgifter m.m.

Församlingarnas och de kyrkliga samfälligheternas externa utgifter och inkomster fördelade efter utgifts- resp inkomstslag

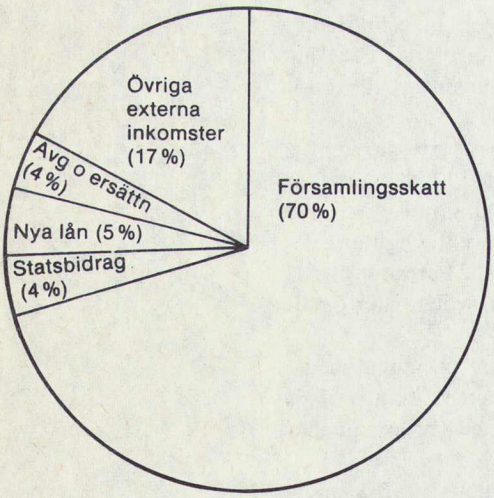

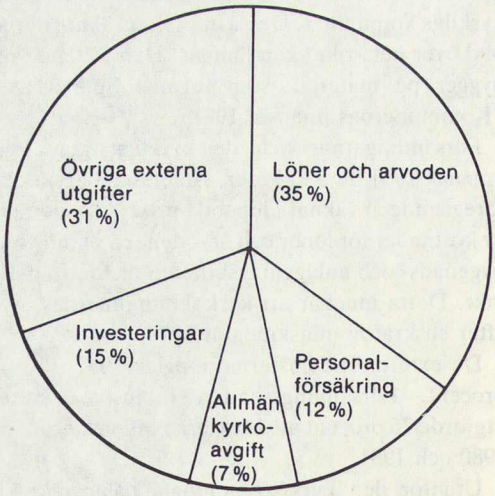

Kyrkofonden och den ekonomiska utjämningen

Sedan den 1 januari 1983 sker den ekonomiska utjämningen mellan de kyrkliga kommunerna helt genom kyrkofonden. Ett nytt system har ersatt både det tidigare statliga skatteutjämningssystemet för de kyrkliga kommunerna och kyrkofondens gamla utjämningssystem av vissa lönekostnader. Det nya systemet bygger liksom den kommunala skatteutjämningen på en skattekraftsgaranti. Av de kostnadsfaktorer som ingår i grundgarantin för kommunerna har emellertid endast de geografiskt betingade bedömts vara tillämpliga på den kyrkliga sidan. Dessa kostnadsfaktorer bygger på kalkyler rörande vissa kostnader som beror på kommunernas geografiska läge. Kostnaderna är byggnads- och underhållskostnader, transportkostnader, uppvärmningskostnader och kostnader för kallortstillägg. Vid en framtida översyn av det kyrkliga utjämningssystemet förutsätts att man skall kunna dra nytta av vad som kommer fram vid den väntade revisionen av systemet för borgerliga kommuner.

Med utgångspunkt från de geografiska kalkylerna har de kyrkliga kommunerna indelats i olika skattekraftsklasser. Varje skattekraftsklass har garanterats en viss procent av medelskattekraften. År 1983 utgör denna 369,38 kr/skkr.

Skattekraftsklasserna fördelar sig mellan 98 och 119 % av medelskattekraften. Bidraget som betalas ut på grund av skattekraftsgarantin kallas allmänt utjämningsbidrag. Detta skall utgå till alla kyrkliga kommuner, dvs. församlingar, pastorat och andra samfälligheter, som inte uppnår den garanterade skattekraften.

Att endast beakta sådana kostnader som hänger samman med det geografiska läget ger emellertid en otillräcklig utjämningseffekt. I det borgerligt kommunala skatteutjämningssystemet tar man numera även hänsyn till kalkyler för åldersstruktur och dessutom, för primärkommunernas del, kalkyler för bebyggelsestruktur.

Kalkylerna för ålders- och bebyggelsestruktur är inte tillämpliga på det kyrkokommunala området. Där måste i stället kostnader av helt annat slag beaktas. Finansstatistiken på det kyrkokommunala området är emellertid föga utbyggd. Av detta skäl fanns då systemet konstruerades inte underlag för någon närmare analys av kyrkokommunernas kostnader. Den utjämning som sker utöver skattekraftsgarantin har därför som ett provisorium kommit att grundas på översiktliga beräkningar utan krav på några förfinade överväganden. Det särskilda utjämningsbidrag som utgår innehåller ett lönebidrag som är kopplat till antalet i respektive pastorat inrättade tjänster för församlingspräster. Det är beräknat så att för varje tjänst utgår f.n. 25 000 kr. Det särskilda utjämningsbidraget bygger vidare på de tillskott ur kyrkofonden som utgick före införandet av det nya systemet. Omkring 600 pastorat erhöll tillskott ur fonden. Dessa tillskott hade i alldeles övervägande antal fall en klart kostnadsutjämnande effekt. Under en övergångsperiod utgår därför en fjärdedel av de tillskott som betalats ut under åren 1978-81. Det särskilda utjämningsbidraget utgår således endast till pastoraten. Det allmänna och särskilda utjämningsbidraget uppgår år 1983 till totalt 461 milj.kr.

Bland de större utgifterna för kyrkofonden utöver utjämningsbidragen

kan nämnas vissa lönekostnader m.m. (biskopar, stifts- och kontraktsadjunkter, vikarier och icke prästvigda tjänstebiträden, kontraktsprostar etc) tillsammans budgeterade 1983 till 79 milj.kr. Vidare har kostnader för pensioner och arbetsgivaravgifter i budgeten beräknats till ca 117 milj.kr. Därtill kommer kostnader för rikskyrkliga ändamål såsom kyrkomötet och svenska kyrkans centralstyrelse, bidrag till vissa rikskyrkliga organ m.m. inom av regeringen fastställda ramar.

Den största intäktsposten för kyrkofonden är den allmänna kyrkoavgiften vilken årligen fastställs av regeringen med en av kyrkofondens styrelse upprättad budget som underlag. Allmänna kyrkoavgiften är f.n. 16 öre. Den betalas av pastoraten och utgår i förhållande till det antal skattekronor, på vilket församlingsskatt beräknas. Skatteunderlaget minskas dock med 70 % av den del som hänförs till personer som inte är medlemmar i svenska kyrkan. Den allmänna kyrkoavgiften uppgår 1983 till 464 milj.kr. En annan intäktspost är den särskilda kyrkoavgiften. Denna betalas av pastorat som har lönetillgångar, dvs. löneboställen, och prästlönefonder samt andelar i prästlönejordsfond och prästlönefondsfastigheter. Avgift utgår i förhållande till vad som kan anses vara en skälig avkastning av tillgångarna. Regeringen fastställer på vilka grunder avgiften skall beräknas. F.n. utgår en avgift för lönetillgångar som är fast egendom med 2 procent av 1980 års taxeringsvärde (för fastighet med skogsbruksvärde dock sex procent av detta värde), för bankmedel och andra fordringar sju procent av nominella värdet, för obligationer, förlagsbevis och konvertibla skuldebrev åtta procent av anskaffningsvärdet och aktier och andelar i aktiefonder fyra procent av anskaffningsvärdet. Avgiften uppgår år 1983 till 68 milj.kr.

Av övriga större intäktsposter för kyrkofonden kan nämnas statsbidrag till fonden på grund av indragna skatteutjämningsmedel, vilka för 1984 utgör 44 milj.kr. Andra inkomster är ersättningen för indraget tionde ca 5 milj.kr. och vissa räntekostnader budgeterade 1983 till 20 milj.kr.

Kyrkofonden har en styrelse. Denna fullgör de uppgifter som ålagts den i lagen om kyrkliga kostnader och kungörelsen om kyrkliga kostnader. Till dessa hör bl.a. att styrelsen i mån av tillgång på medel kan bevilja extra utjämningsbidrag om det allmänna och särskilda utjämningsbidraget inte ger tillfredsställande utjämningseffekt. Vidare kan styrelsen besluta att inskränka bidrag om utjämningssystemet medför att utdebiteringen kan sänkas under en nivå som styrelsen anser oacceptabel. Denna nivå får dock inte sättas högre än 20 öre över rikets medelutdebitering av församlingsskatt.

Penningströmmarna genom kyrkofonden

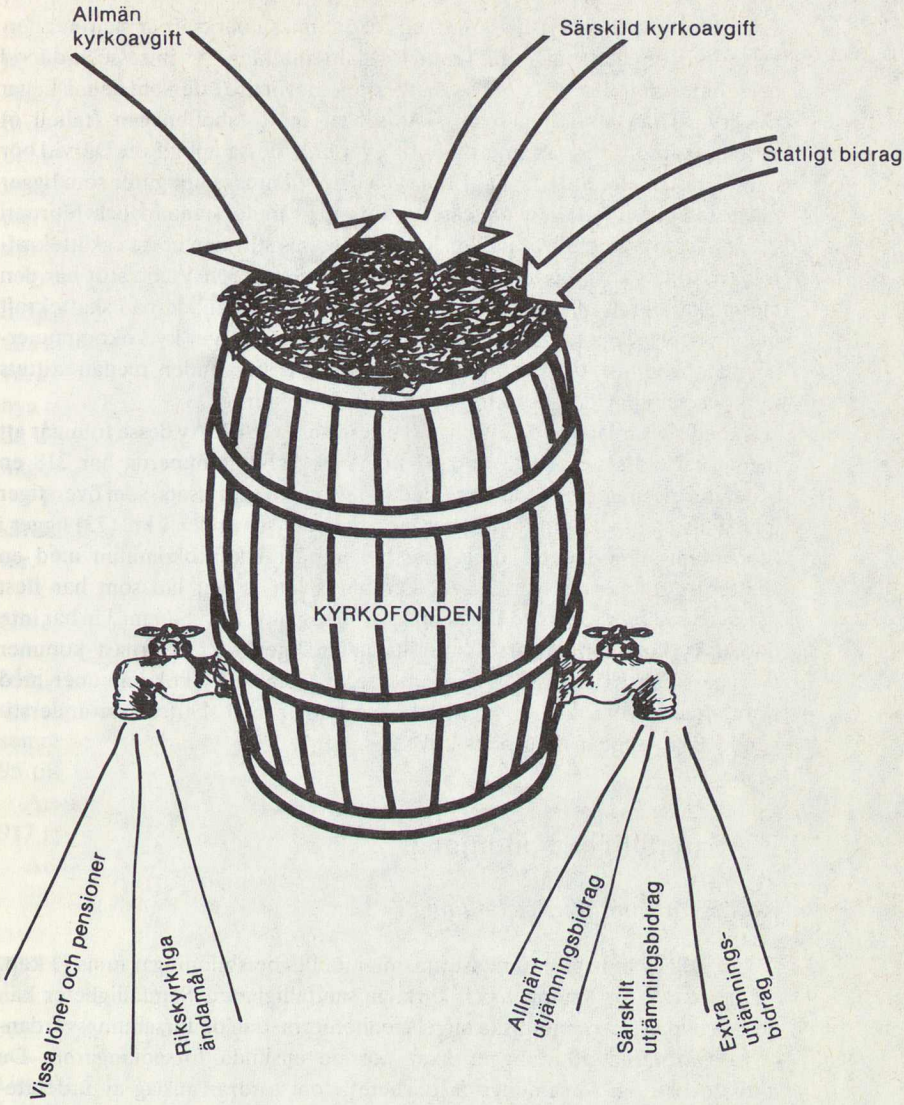

Skatteunderlag och skattekraft m.m.

Ett sätt att mäta en kyrklig kommuns ekonomiska bärkraft är skatteunderlaget eftersom detta ligger till grund för skatteintäkten. Av intresse är därvid dess skattekraft dvs. antalet skattekronor per invånare eftersom denna ligger till grund för beräkningen av skatteunderlag. I tabellbilagan (tabell 6) redovisas stiftsvis en sammanställning över bl.a. dessa uppgifter. Därvid bör nämnas att skatteunderlaget grundas på de preliminära uppgifter som ligger till grund för utbetalningar från kyrkofonden under januari och februari 1983. Såsom framgår av tabellen har Stockholms stift den högsta skattekraften av landets stift medan Visby stift följt av Skara och Växjö stift har den lägsta skattekraften. Över kyrkofonden utjämnas skillnaderna i skattekraft mellan de kyrkliga kommunerna. Till följd härav erlägger kyrkokommunerna i Stockholms stift över 96 milj. kr. i avgift till fonden medan stiftets kyrkokommuner erhåller knappt 10 milj. kr. i bidrag.

Tabell 7 visar länsvis de kyrkliga skattesatserna 1983. Av dessa framgår att medelskattesatsen år 1983 är 1,07 kr. Av kyrkokommunerna har 218 en utdebitering understigande 1 kr. medan 186 har en skattesats, som överstiger 2 kr. Flertalet av kyrkokommuner med skattesatser under 1 kr. (77) ligger i Stockholms län. I detta finns inte heller någon kyrkokommun med en skattesats som överstiger 2 kr. Skaraborgs län är det län som har flest kyrkokommuner (35) med skattesatser överstigande 2 kr. Samma län har inte någon kyrkokommun vars skattesats understiger 1 kr. Därnäst kommer Gotlands och Kristianstads län som vardera har 20 kyrkokommuner med skattesatser över 2 kr. Antalet kyrkokommuner med skattesatser understigande 1 kr. uppgår till 1 respektive 3.

2.4 Samfällighetsbildningar

Regler för samfällighetsbildning

De grundläggande bestämmelserna om samfällighetsbildningar finns i 1 kap. 4 § lagen om församlingar och kyrkliga samfälligheter. Samfälligheter kan endast bildas för ekonomiska angelägenheter, medan de församlingsvårdande aktiviteterna alltid ligger kvar hos de enskilda församlingarna. De aktiviteter inom församlingsvårdsarbetet, som fordrar anslag av utdebiterade medel är dock beroende av att samfälligheten ställer sådana medel till förfogande.

Som tidigare berörts måste man skilja mellan partiella och totala ekonomiska samfälligheter. Skillnaden ligger i första hand i rätten att besluta om församlingsskatt. Den totala samfälligheten har övertagit all utdebiteringsrätt från de ingående församlingarna och eventuella flerförsamlingspastorat. En partiell ekonomisk samfällighet övertar utdebiteringsrätten endast för de ändamål som samfälligheten omfattar. För övriga ändamål, som ligger kvar hos de församlingar och ev. berörda flerförsamlingspastorat som ingår i samfälligheten, tar dessa ut församlingsskatt. Flerförsamlingspastorat skall som tidigare berörts utgöra en obligatorisk partiell samfällighet för att ta hand om pastoratsangelägenheterna. Regeringen kan dock besluta att ett

flerförsamlingspastorat inte skall utgöra en sådan samfällighet. Detta sker regelmässigt när pastoratet ingår i en total ekonomisk samfällighet. Vidare kan regeringen medge att ett flerförsamlingspastorat kan ta hand om även församlingsangelägenheter av ekonomisk natur utöver de som obligatoriskt är pastoratsangelägenheter. Sådant beslut kan dock endast meddelas om församlingarna samtyckt till detta eller åtgärden är påkallad av ett allmänt behov. Om regeringen beslutar det får församlingen även i övrigt bilda en kyrklig samfällighet för en eller flera ekonomiska församlingsangelägenheter. Även för dessa fall krävs att de ingående församlingarna lämnar sitt samtycke eller åtgärden är påkallad av ett allmänt behov.

Den nya lag som gäller fr.o.m. 1 juli 1983 innebär en utvidgning av möjligheten att bilda samfälligheter. I den gamla lagen krävdes att om inte alla församlingarna samtyckte till en samfällighetsbildning så skulle åtgärden vara påkallad av ett *betydande* allmänt behov. Enligt förarbetena syftar den nya bestämmelsen främst till att underlätta en samfällighetsbildning i de fall då denna medför uppenbara fördelar för de berörda församlingarna, men någon eller några enstaka av dem inte önskar delta i samfälligheten.

I 1 kap. 5 och 6 §§ lagen om församlingar och kyrkliga samfälligheter finns särskilda bestämmelser för Stockholms och Göteborgs kyrkliga samfälligheter.

Utvecklingen av samfällighetsbildningar

Möjligheten att bilda kyrklig samfällighet har under 1960- och 1970-talen spelat stor roll. I församlingsstyrelsekommitténs betänkande finns en sammanställning över kyrkliga samfälligheter den 1 januari 1956. De var då 95 till antalet, och omfattade tillsammans 218 församlingar.

Antalet samfälligheter år 1980 utgjorde 267. I dessa samfälligheter ingick 917 församlingar, vilket är mer än fyra gånger så många som år 1956.

Antalet totala samfälligheter stiftsvis:

Stift	År 1977		År 1980		År 1983	
Ant. samf.	Ant. förs.	Ant. samf.	Ant. förs.	Ant. samf.	Ant. förs.	
Uppsala	17	67	18	76	23	93
Linköping	13	55	15	64	19	79
Skara	11	38	13	46	16	59
Strängnäs	15	50	18	56	20	65
Västerås	12	53	12	53	13	56
Växjö	9	24	9	24	12	31
Lund	28	128	36	146	40	165
Göteborg	11	56	11	56	11	56
Karlstad	9	20	10	23	11	28
Härnösand	8	18	9	20	9	20
Luleå	16	37	17	39	17	39
Visby	1	2	1	2	1	2
Stockholm	7	18	7	18	7	18
	157	566	176	626	199	711

Av tabellen framgår att samfällighetsbildningarna har fortsatt också under senare tid. Också bildningen av partiella samfälligheter har fortsatt.

Stift	År 1977		År 1980	
	Ant. samf.	Ant. förs.	Ant. samf.	Ant. förs.
Uppsala	4	16	5	18
Linköping	4	15	4	15
Skara	22	57	24	62
Strängnäs	2	5	2	9
Växjö	5	13	9	24
Lund	13	35	19	54
Göteborg	6	23	12	41
Karlstad	8	20	10	26
Härnösand	1	3	1	3
Stockholm	4	35	5	38
	69	222	91	291

I de flesta av de största kommunerna utgör numera alla eller nästan alla församlingarna en total kyrklig samfällighet. Exempel på sådana samfällighetsbildningar är utom Göteborg, Malmö (år 1963), Uppsala (år 1963), Norrköping (år 1971), Linköping (år 1973), Lund (år 1967), Helsingborg (år 1971) och Örebro (år 1971).

Av den föregående framställningen framgår att antalet samfällighetsbildningar har ökat både vad gäller bildning av totala och partiella samfälligheter. Denna utveckling kommer troligen även att fortsätta i framtiden. Dock måste konstateras att både antalet totala samfälligheter 1983 (199) och däri ingående församlingar (711) är ett tämligen blygsamt antal i förhållande till hela antalet församlingar (2 570). Vidare bör hållas i minnet att det är de stora och ekonomiskt mest bärkraftiga enheterna som ingår i dessa samfällighetsbildningar. Något tecken på en ökad takt i bildningen av samfälligheter kan inte konstateras. Genom Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbunds försorg sker utredningar av nya samfällighetsbildningar emellertid i en ganska stor omfattning. Sålunda har tiden 1972-1982 gjorts 89 utredningar om samfällighetsbildningar. Dessa har under samma period endast medfört 28 nya samfällighetsbildningar.

2.5 Tjänster och tjänsteorganisation

Historiska notiser

I den kristna församlingen har det alltid funnits tjänster i syfte att i olika avseenden betjäna församlingen. Dessa tjänster har under tidernas lopp och på olika platser haft mycket olika utformning. Gemensamt för alla slags tjänster i församlingen är, att den som innehar en tjänst ställer sina resurser på olika sätt till församlingens förfogande. Sedan kan tjänsten ha inneburit

fritidsengagemang eller heltidsanställning, den kan ha varit enhetlig och allenarådande eller varit en del i ett nätverk av tjänster. Kyrkan har i olika situationer sökt finna sådana former för tjänsterna som bäst gagnar församlingen.

Under den första kyrkans tid var tjänstemönstret mycket flexibelt. Såsom samtida vittnen hade apostlarna en särställning. Men bredvid apostlarna och i nästa generation fanns ett spektrum av tjänster. Tjänsterna sågs i relation till församlingen som helhet och varje medlem i församlingen kunde i vissa avseenden ses som en "tjänsteinnehavare" i hela församlingens tjänst. De äldsta presentationerna i nya testamentet av tjänster inom församlingen görs i samband med att hela församlingen tecknas i bilden av en kropp (jfr Romarbrevet 12, Första Korintierbrevet 12, Efesierbrevet 4).

Även om man inte kan hänvisa till en enhetlig utveckling kom snart ett särskilt mönster att dominera i församlingarna. Under andra och tredje århundradet blev det s.k. tredelade ämbetet det dominerande mönstret – biskop, präst och diakon. Diakonen som innehavare av ett självständigt ämbete försvann emellertid redan före medeltidens inträde. Istället blev diakoniämbetet ett steg på vägen till prästämbetet.

Kristendomen kommer till Sverige

När kristendomen kom till Sverige var den kyrkliga tjänstestrukturen fast. Det var biskop och präst det handlade om. Varje församling skulle ha sin präst. Församling eller socken blev liktydigt med prästs arbetsområde. En präst och en församling. Man kunde också använda beteckningen "gäll" för en prästs ämbetsområde. Under 1700-talet började man tala om "pastorat" istället för gäll, men innebörden var densamma. Då hade emellertid den förändringen redan skett att ett pastorat kunde omfatta flera församlingar. I samband med denna utveckling hade en biträdande ordinarie prästtjänst tillkommit, "komministern". Extra icke ordinarie präster tjänstgjorde som adjunkter när kyrkoherden hade nedsatt arbetsförmåga eller pastoratet var vidsträckt och svårskött.

Prästen var dock inte ensam kyrkotjänare i församlingen. Den äldsta tjänsten bredvid prästen är klockarens. Klockaren hade att biträda prästen i olika sysslor, svara för ringningen (därav namnet) och kyrkans yttre vård. Han skulle också biträda i gudstjänsten och brukade leda församlingssången. Under 1600-talet kom önskemål om en bredare folkundervisning och då restes krav på att klockaren skulle delta i barnens undervisning. Det finns en direkt historisk linje från den medeltida klockaren till 1800-talets lärare i den nya folkskolan.

I samband med att orglarna introducerades i kyrkorna – i städerna skedde detta från 1600-talet och framåt – behövdes en ny tjänst. Denna organisttjänst kom dock på många håll att förenas med en klockartjänst. Det blev också vanligt att man anställde en särskild kantor för ledandet av församlingssången. Även denna tjänst har på sina håll varit förenad med klockarsysslan. Därtill kom att flera av klockarens ursprungliga uppgifter kom att överföras på en kyrkväktare, t.ex. ringningen och kyrkans yttre vård.

Bredvid prästtjänsten fanns det sålunda inom församlingsvården tjänster

för kyrkomusiken och tjänster med pedagogiska uppgifter. På 1800-talet skedde sedan en nyfödelse av diakonin i kyrkan. Därmed började en utveckling som gjorde det möjligt att se en diakonitjänst som en självständig tjänst i kyrkan, inte blott som ett steg på vägen till prästämbetet. En sådan diakonitjänst hade saknats i kyrkan i mer än tusen år.

I dagens svenska kyrka finns som i de flesta kyrkor flera församlingsvårdande tjänster bredvid prästtjänsten. I huvudsak är dessa, som i svenska kyrkans tidigare historia, inriktade på pedagogiska, karitativa (inriktade på social omvårdnad) och kyrkomusikaliska uppgifter.

Två tjänstesystem

Tjänsterna inom församlingsarbetet i svenska kyrkan tillhör i dag två olika tjänstesystem. Det är dels de statligt reglerade prästtjänsterna och dels de kyrkokommunalt reglerade tjänsterna, d.v.s. diakoner/diakonissor, församlingssekreterare, församlingsassistenter, ungdomssekreterare m.fl. I detta sammanhang bortses från kyrkomusikertjänsterna som är föremål för särskild utredning. De behandlas i kap. 6. Dock bör nämnas att ett stort antal församlingsmusiker innehar kyrkokommunala tjänster utanför den egentliga kyrkomusikerorganisationen.

Även om det är fråga om två tjänstesystem så ska tjänsteinnehavarna i det dagliga arbetet fungera i nära samverkan. Till en del har man samma slags arbetsuppgifter. De skilda tjänstesystemen innebär dock att man arbetar under delvis olika förutsättningar. Skillnader finns bl.a. då det gäller vem som fullgör olika arbetsgivarfunktioner, hur tjänster inrättas och tillsätts och i det att man tillhör olika avtalsområden.

Om utgångspunkten tas år 1957 då grunderna för tilldelning av prästtjänster fastställdes har inte så stora förändringar ägt rum i fråga om de prästerliga tjänsterna, åtminstone inte då det gäller tjänsteorganisationen. Däremot har det skett mycket beträffande de kyrkokommunalt reglerade tjänsterna. Det finns därför anledning att något grundligare se på utvecklingen för dessa tjänster särskilt om för första gången ett försök ska göras att se alla tjänster inom församlingsarbetet samlat.

Prästtjänsterna

Vem som är prästernas arbetsgivare råder det i viss mån delade meningar om. I regel har framhållits att domkapitlet är arbetsgivare. Tillämpningen av ny lagstiftning på det arbetsrättsliga området har dock medfört att det hävdats att församling eller kyrklig samfällighet är arbetsgivare. Klart är att flera olika organ svarar för arbetsgivarfunktioner gentemot prästerna. Särskild lagstiftning reglerar antalet prästtjänster liksom tillsättning, bestämmelser om arbetsuppgifter och disciplinära åtgärder. Domkapitlet har i dessa frågor arbetsgivarfunktioner.

För att någon ska kunna uppehålla en prästtjänst måste han eller hon vara prästvigd. Detta innebär bl.a., utöver särskilda utbildningskrav, att biskop ska göra en särskild bedömning av den personliga lämpligheten hos den som önskar bli präst.

Efter yttrande från kyrkorådet fastställer domkapitlet tjänstgöringsföre-

skrifter för prästerna. Kyrkorådet har inget direkt inflytande över det prästerliga arbetets innehåll och uppläggning. Vilka ekonomiska och andra resurser som församlingen eller samfälligheten ställer till förfogande har naturligtvis indirekt en viss betydelse för hur och vilket arbete som kan utföras.

Tilldelning av tjänster

Ett riksdagsbeslut från 1957 (prop 153) reglerar nuvarande ordning för tilldelning av prästtjänster i pastoraten. På grundval av det riksdagsbeslutet genomfördes också pastoratsregleringen 1962.

Kriterierna för tilldelningen av prästtjänster är tre:

- folkmängd
- areal
- tätortsgrad

I propositionen indelas pastoraten i tre grupper med olika tätortsgrad:

F-ortspastorat, där tätortsbefolkningen uppgår till minst 90 %

E-ortspastorat, där tätortsbefolkningen uppgår till mellan 70 och 90 %

Landsbygdspastorat med övriga pastorat, dvs. med en tätortsbefolkning som understiger 70 %

Anm. Beteckningarna F- och E-ortspastorat är hämtade ur olika kolumner i Sveriges officiella statistik, 1950 års folkräkning. I nuvarande statistiska nomenklatur motsvaras de av beteckningarna G och F, alltså en förskjutning ett steg i alfabetet.

För varje pastoratsgrupp finns olika folkmängdstal som anger normerna för antalet prästtjänster. Då dessa folkmängdstal "väsentligen överstigits" inrättas en ny prästtjänst i pastoratet. Att ett gränsvärde "väsentligen överstigits" kan i praktiken betyda att det överstigits med cirka 1/3. Men också andra faktorer kan ha tagits med i beräkningen när väl ett gränsvärde överstigits.

För F-ortspastorat räknar man med en präst på en befolkning mellan 2 000 och 5 000. En andra tjänst inrättas då denna senare siffra "väsentligen överstigits". Gränsen mellan två och tre präster går vid 10 000 och mellan tre och fyra vid 16 000.

För ett E-ortspastorat är motsvarande siffror (som dock ska "väsentligen överstigas" innan de medför en ny tjänst):

En präst mellan 2 000 och 3 500, två präster upp till 7 000, tre präster upp till 12 000 och fyra präster upp till 18 000.

För landsbygdspastoraten gäller en präst mellan 2 000 och 3 000, två präster upp till 6 000, tre präster upp till 9 500 och fyra präster upp till 13 500.

För komponenten areal är inte omfattningen lika preciserad. Samtliga beräkningar ovan gäller för "måttlig areal" vilket översatts till att betyda upp till 200 km^2 för en präst. För pastorat med flera präster räknas arealen upp i motsvarande grad, dock ej så att arealen multipliceras med antalet präster. Vid större arealer får justeringar ske i siffrorna för prästtjänstantalet.

Särskilda regler gäller för prästerliga tjänster vid sjukhusen. I ett pastorat

med minst 1 200 vårdplatser får en särskild komministertjänst inrättas. Om antalet vårdplatser understiger 1 200 påverkar antalet i stället befolkningstalet i pastoratet vid beräkningen av tjänster. Detsamma gäller det antal som kan överstiga 1 200. I ett F-ortspastorat multiplicerar man vårdplatsantalet med tre, i övriga pastorat med två.

Då det gäller tillsättning av prästerliga tjänster finns en del bestämmelser som numera gör dessa tjänster unika i det svenska samhället. Härmed avses att kyrkoherde- och komministertjänster två gånger av tre tillsätts efter val. Vid tredjegångstillsättningar får församlingarna via sina kyrkoråd yttra sig över dem som sökt tjänster. Adjunktstjänster tillsätts av domkapitlet direkt.

Då det gäller löner och allmänna anställningsvillkor så hör prästerna till det statliga avtalsområdet. I förhandlingarna om avtal på dessa områden är det statens arbetsgivarverk som företräder arbetsgivarsidan.

Diakonatet

Diakonissutbildningen startade i mitten av 1800-talet och relativt snart inrättades en del församlingsdiakonisstjänster. Detta skedde först i stadsförsamlingarna men sedan också på landsbygden för att möta behovet av decentraliserad sjukvård. Förutom sjukvård ingick ofta också allmänt församlingsarbete, inte minst bland barn, i tjänsterna. De första diakontjänsterna inrättades kring sekelskiftet. Diakonutbildningen har främst haft en social inriktning. Innan särskilda tjänster tillkom för ungdomsarbetet ingick detta i stor utsträckning i församlingsdiakontjänsterna. Efterhand har utbildningen till diakonatet differentierats och sedan mitten av 1970-talet utbildas såväl diakoner som diakonissor vid samtliga fem diakoniskolor.

Den s.k. moderhusprincipen betydde att diakonissorna på ett speciellt sätt var knutna till sina respektive anstalter. Det var diakonissanstalten som upprättade kontrakt med församlingar och andra arbetsgivare. Diakonissan sökte inte själv en tjänst utan anstalten svarade för att tjänsten kunde besättas. Lönen betalades till anstalten som i sin tur svarade för diakonissans livsuppehälle och gav henne vad som kallades en systerpenning. Moderhuset innebar att diakonissorna tillhörde en social och andlig gemenskap i form av ett systraskap samt att diakonissan hade sörjt för sig vid sjukdom och på ålderdom.

Moderhusets principer upphävdes efterhand och i olika takt vid de fyra diakonissanstalterna. Slutet kom när man från Erstas sida upphörde att teckna kontrakt med arbetsgivare fr.o.m. 1967. En direkt motsvarighet till moderhussystemet har aldrig funnits för diakonerna.

Diakonatets ställning

Frågan om diakonatets ställning i kyrkan har diskuterats under lång tid. En form av officiellt erkännande gavs då år 1920 ritual infördes i kyrkohandboken för hur diakon respektive diakonissa må inställas i sitt kall.

Vid kyrkomöten under 1940- och 50-talen aktualiserades vad som kallades frågan om diakonins eller diakonatets inorganisering i kyrkan. Det konstaterades att fast diakoner och diakonissor utbildas och vigs så saknades

helt bestämmelser av kyrkorättslig natur. Diakoni och diakonat hade inte det officiella erkännande som borde vara naturligt. På kyrkomötets initiativ företogs vissa utredningar, dels på uppdrag av Kung. Maj:t och dels av kyrkomötes utredningsnämnd. Några konkreta beslut blev det dock aldrig fråga om.

Under diskussionerna fördes bl.a. förslag om att kyrkofondsmedel skulle kunna utgå till diakonitjänster. Vid kyrkomötet 1953 betecknades detta som en möjlig framtidslinje för vilken då saknades praktiska förutsättningar. Möjligheten att infoga diakonitjänsterna i pastoratsorganisationen aktualiserades också.

Kyrkomötet 1958 gav sin utredningsnämnd i uppdrag att behandla den mer begränsade frågan om ett centralt organ för diakonin. De länge diskuterade frågorna om diakonatet skulle detta organ senare kunna bidra till att lösa.

Svenska kyrkans diakoninämnd, vilken blev det synliga resultatet av den långa diskussionen om diakonins och diakonatets inorganisering i kyrkan, tillsatte 1969 en diakoniutredning. Denna presenterade ett par år senare betänkandet "Tjänsten åt nästan". Där togs bl.a. frågorna om diakonatet upp och som ett resultat av detta antog kyrkomötet 1975 för sin del ett förslag till lag om diakonat. Lagförslaget var av tämligen ringa omfattning och angav villkoren för tillträde till diakonatet samt bestämmelser om skiljande från detsamma. Samtidigt som regeringen 1982 beslutade om en utredning angående den prästerliga tjänsteorganisationen i pastoraten m.m. vari även innefattades frågor om diakonatet, lämnades 1975 års kyrkomötes förslag till en lag om diakonat utan åtgärd.

Församlingssekreterar- och församlingsassistenttjänsterna

I anslutning till diskussioner som från omkring år 1920 fördes om kvinnors möjligheter att bli präster togs också tanken upp om ett nytt kyrkligt ämbete för kvinnor. Från dem som främst drev denna fråga avvisades möjligheten att rymma den tänkta tjänsten inom diakonatet. Det skulle förändra diakonisstjänstens karaktär och man tycks ha menat att diakonissgemenskapens speciella utformning omöjliggjorde en sådan sammankoppling.

I början av 1950-talet utarbetade en kommitté tillsatt av biskopsmötet riktlinjer för en ny kyrklig tjänst med inriktning på själavård, evangelisation, undervisning samt barn- och ungdomsarbete. Kommittén avvisade tanken att det skulle vara en tjänst speciellt för kvinnor. Till detta förslag hänvisades när frågan senare togs upp i kyrkomötet. Kyrkomötet 1958 beslöt att anhålla hos Kungl. Maj:t att medel skulle ställas till förfogande för att en utbildning för en ny tjänst skulle komma till stånd. Som bakgrund till det beslutet fanns ett betänkande från kyrkomötets utredningsnämnd. Till detta var fogat en PM om den nya kyrkliga lekmannatjänstens avgränsning mot diakonin. Där sades bl.a.:

Den föreslagna nya tjänsten synes icke kunna inordnas under diakonatet, så länge diakonien icke är inordnad i den kyrkliga organisationen. Det synes icke vara tillrådligt att uppskjuta hela frågan i avvaktan på en lösning av diakoniens ställning inom kyrkan. Snarare torde det vara värt att överväga om icke diakonien kan inordnas som en del av

en ny tjänst inom kyrkan. En sådan tjänst kan då bli ett steg på vägen mot ett infogande av diakonien i kyrkans organisation.

Då inget beslut om medel för utbildningen kom fördes frågan vidare av biskoparna hösten 1960. Biskopsmötet rekommenderade församlingarna att inrätta tjänster för församlingssekreterare och församlingsassistenter. För båda tjänsterna ordnades en gemensam kyrklig påbyggnadsutbildning, men församlingssekreterarna skulle ha en mer omfattande teologisk grundutbildning.

Ungdomssekreterare

På lekmannaskolan i Sigtuna har länge funnits kortare kurser för medhjälpare i församlingsarbetet. Dessa kurser kom efterhand att utvidgas till först två och sedan tre månader. Kurserna fungerade delvis som utbildning för en framväxande ny tjänstekategori nämligen ungdomssekreterarna. Ungdomssekreterartjänsterna växte fram ute i församlingarna utan officiella utredningar eller beslut. Behovet av och förväntningarna på det kyrkliga ungdomsarbetet ledde fram till att tjänster inrättades i församlingarna. Här föreligger en klar skillnad mot vad som gällde för tillkomsten av församlingssekreterar- och församlingsassistenttjänsterna.

En mer direkt utbildning för ungdomssekreterare kom att förläggas till RKU:s ungdomsledarinstitut som började sin verksamhet i Sigtuna 1961. Denna utbildning blev 1965 ettårig. Tillgängliga uppgifter om antalet tjänster i mitten av 1960-talet tyder på att dessa skulle varit omkring 150 stycken.

Omstrukturering och nya tjänster

Vid mitten av 1970-talet skedde en omstrukturering av vissa tjänster. Bakgrunden till denna var att relationerna mellan församlingssekreterarna och församlingsassistenterna var oklara, att det rådde stor överensstämmelse mellan församlingsassistenternas och ungdomssekreterarnas arbetsuppgifter samt att ungdomssekreterarna snabbt slets ut i sitt arbete. De förändringar som genomfördes innebar att församlingsassistent- och församlingssekreterarutbildningarna skiljdes åt. Församlingssekreterartjänsten skulle få en klarare pedagogisk inriktning. Ungdomssekreterar- och församlingsassistenttjänsterna slogs samman till en tjänst. Denna tjänst skulle vara flexibel och av all-roundkaraktär. Den nya sammanslagna tjänsten kallades församlingsassistent.

Samtidigt som söndagsskolan under lång tid minskat i omfattning så har i församlingarna växt fram ett vardagsarbete bland barn i förskoleåldern. Detta har också resulterat i nya tjänster i församlingarna. I huvudsak gäller det tjänster som barntimmeledare och förskollärare. De sistnämnda är i regel tjänster i vedertagen mening. Beteckningen barntimmeledare används såväl för frivilligt engagerade som för en del innehavare av direkta tjänster. Under 1970-talet har ytterligare tjänster tillkommit och bland dessa kan nämnas fritidsledare och assistenter inom sjukhuskyrkan. Dessutom finns det ett reltivt stort antal ytterligare tjänstebenämningar utan att det till sitt innehåll torde vara fråga om tjänster av annat slag än tidigare nämnda.

Nuvarande kyrkokommunala församlingstjänster

Den prästerliga tjänsteorganisationen är i mycket reglerad av lagstiftning. Så är inte fallet beträffande övriga tjänster inom församlingsarbetet. Församlingsstyrelselagen klargör att det faller inom församlingens kompetens att anställa personer för det s.k. församlingsvårdande arbetet, men i övrigt finns ingen lagreglering gällande dessa tjänster. Församlingar och samfälligheter är helt fria att fatta beslut om tjänster ska inrättas eller ej och innehållet i tjänsterna bestäms också på det lokala planet. Även om det teologiskt kan hävdas att de som arbetar inom församlingsarbetet fullgör vissa uppgifter på pastors ansvar så kan ingen kyrklig myndighet utanför församlingen ingripa om en församlingsanställd skulle exempelvis undervisa i annan än kristen tro.

Då det gäller allmänna anställningsvillkor så tillämpas de allmänna bestämmelserna för kommunala tjänster. För de större grupperna av församlingstjänster finns specialbestämmelser i avtal som sluts mellan vederbörande fackförbund och Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund. Detta avtal i sin senaste lydelse, CAF 84, upptar inom församlingsarbetet diakonitjänsteman, församlingssekreterare, församlingsassistent, förskollärare, församlingssyster, fritidsledare m.fl. Avtalet innehåller definitioner av tjänsterna samt villkor för lönegradsplacering. Definitionerna ska på ett övergripande sätt klargöra innehållet i olika tjänster.

Med diakonitjänsteman avses arbetstagare med arbetsuppgifter inom den församlingens kristna verksamhet, som syftar till att vara till stöd och gagn för barn och ungdom, åldringar och andra som av sociala, medicinska eller andra skäl är i behov av omvårdnad.

Med församlingsassistent avses arbetstagare med uppgift att under chef självständigt organisera och leda församlingsverksamheten avseende exempelvis barn-, ungdoms- och/eller vuxenverksamhet samt – i förekommande fall – medverka i församlingens informationsverksamhet.

Med församlingssekreterare avses arbetstagare med arbetsuppgifter som i huvudsak sammanfaller med vad som angivits för församlingsassistent men som därutöver fullgör kvalificerade arbetsuppgifter av teologisk och/eller pedagogisk karaktär.

Med församlingssyster avses arbetstagare som antingen själv eller efter läkares ordination meddelar sjukvård till församlingens medlemmar samt medverkar i utförande eller organisation av besökstjänst, ledning eller organisation av gruppverksamhet m.m..

Med fritidsledare avses arbetstagare, som vid kyrklig barn- eller ungdomsverksamhet under chef svarar för uppläggning och genomförande av öppen verksamhet och/eller program-, grupp- eller föreningsverksamhet samt kontakt-, tillsyns- och serviceuppgifter avseende besökare och deltagare.

Med barntimmeledare avses arbetstagare, som svarar för genomförande av gruppaktiviteter bland barn och ungdom.

Ingen särskild definition ges av förskollärare.

Definitionerna ur CAF är ett sätt att beskriva de olika tjänsterna. När man ser till innehållet i tjänsterna så som de i regel utformas i församlingarna finns det inte klara gränslinjer mellan dem. Förskollärartjänsterna torde vara tydligast avgränsade. De innefattar arbete bland barn i förskoleåldern och

därtill knutna familjekontakter. Församlingsassistenttjänsterna har en tyngdpunkt i arbetet bland barn och ungdom i skolåldrarna. Den har större likhet med den tidigare ungdomssekreterartjänsten än med den ursprungliga församlingsassistenttjänsten. En dominerande arbetsuppgift i diakonitjänsterna är besökstjänsten bland äldre, även om annat diakonalt arbete liksom barn- och ungdomsarbete ofta också ingår. Församlingssekreterarna kan arbeta inom olika delar av församlingens verksamhet men har ofta mer övergripande uppgifter. Sammantaget har tjänsterna olika tyngdpunkt men har också i mycket karaktär av all-roundtjänster inom församlingsarbetet. Till ingen av de församlingsvårdande tjänsterna är knutna några specifika arbetsuppgifter motsvarande vad som gäller för prästerna. De motiv som i ett tidigare skede framfördes för en åtskillnad mellan diakonatet och andra församlingstjänster torde i dagsläget inte vara aktuella.

I avtalet finns särskilda villkor för lönegradsplacering, vilka också fungerar som en rekommendation till församlingarna när det gäller att bedöma lämplig utbildning hos dem som anställs. För dem som anställs som diakonitjänstemän finns som särskilda villkor för lönegradsplacering angivet att de ska vara vigda till diakon eller diakonissa samt ha utbildats vid någon av de fem diakonianstalterna. Diakonitjänstemännen indelas i tre grupper för vilka förutsätts olika fackutbildningar utöver den särskilda diakoniutbildningen. De fackutbildningar som gäller är examen från socialhögskola eller Sköndalsinstitutet, sjuksköterskeutbildning och hemvårdarutbildning.

För församlingsassistenter finns kyrkligt profilerad fritidsledarutbildning och församlingssekreterarna har en teologisk grundutbildning samt en ettårig kyrklig påbyggnadsutbildning. För förskollärare finns som särskilt villkor för lönegradsplacering angivet förskollärarutbildning och helst en kyrklig påbyggnadskurs. Däremot finns ingen särskild kyrklig utbildning angiven för församlingssyster eller fritidsledare. För dessa kategorier anges sjuksköterske- respektive fritidsledarutbildning. Då det gäller prästerna är kraven på utbildning reglerade så att man inte kan bli präst utan att ha genomgått viss utbildning. För de kyrkokommunalt reglerade tjänsterna är inte på samma sätt en viss utbildning ett krav för att man ska erhålla en tjänst.

Diakon/diakonissvigningen är inte heller krav för innehav av en diakonitjänst vilket ju prästvigningen är om någon ska tjänstgöra som präst.

Utvecklingen av antalet tjänster

Sedan 1971 finns en samlad personalstatistik för alla kyrkokommunalt reglerade tjänster. Utveckling av antalet tjänster sedan 1970-talets början kan alltså följas tämligen noggrant. För år 1972 saknas uppgifter och från år 1973 och framåt visar personalstatistiken på antalet anställda per den 1 mars. Mer noggrant redovisas här utvecklingen beträffande tjänster för vilka det finns en särskild kyrklig utbildning.

	Diakonala tjänster				Förs.ass.+ungdomssekr.				Församlingssekr.		
	Alla	heltid	deltid		Alla	heltid	deltid		Alla	heltid	deltid
1971	292	262	30	1971	298	270	28	1971	23	22	1
1973	336	379	57	1973	364	321	43	1973	33	32	1
1974	369	291	78	1974	439	392	47	1974	37	34	3
1975	384	292	92	1975	458	390	68	1975	45	43	2
1976	423	327	96	1976	483	419	64	1976	55	48	7
1977	415	314	101	1977	520	427	93	1977	59	50	9
1978	445	324	121	1978	603	477	126	1978	73	60	13
1979	467	327	140	1979	651	496	155	1979	78	69	9
1980	489	341	140	1980	634	472	162	1980	81	57	24
1981	476	337	139	1981	684	483	201	1981	75	53	22
1982	500	348	152	1982	768	523	245	1982	70	51	19

I ovanstående tabell har till diakonala tjänster sammanförts följande tjänstebeteckningar från personalstatistiken: diakon, diakoniassistent, diakoniföreståndare, diakonissa, diakonitjänsteman, församlingssyster och kurator. Församlingsassistent och ungdomssekreterare har sammanförts emedan den sistnämnda tjänsten uppgick i den förra år 1975.

Det finns anledning att inte dra för omfattande slutsatser av utvecklingen mellan enskilda år. Visst bortfall kan medföra osäkerhet i det avseendet. Så saknas exempelvis uppgifter från en stor samfällighet 1981 och detta medför att tabellen ger uttryck för att fler nya tjänster skulle tillkommit mellan 1981 och 1982 än vad som egentligen är fallet.

Fr.o.m. år 1981 görs i personalstatistiken en uppdelning av deltidsanställda i timavlönade och övriga deltidsanställda. Med heltidsanställd avses hela tiden dem vars sysselsättningsgrad är 100 %. Fram t.o.m. 1980 är övriga anställda deltidsanställda. Fr.o.m. 1981 redovisas som deltidsanställda de som har en sysselsättningsgrad om minst 40 % men under 100 %. Timanställda är de som erhåller ersättning per arbetad timme. I den här redovisade statistiken har timanställd och deltidsanställd förts samman eftersom en uppdelning ej gjorts före 1981. Det bör dock noteras att år 1982 var av dem som hade diakonala tjänster 21 stycken timanställda, av församlingsassistenterna var det 28 timanställda och av församlingssekreterarna 2.

Mest frapperande är ökningen av antalet anställda. Det gäller i första hand församlingsassistenterna som enligt statistiken mellan 1971 och 1982 totalt har ökat med 157 % och då det gäller de heltidsanställda med 94 %. Även antalet diakonala tjänster har ökat under samma tid med 71 % om man ser till alla och med 33 % då det gäller de heltidsanställda. Den procentuellt största ökningen har skett bland församlingssekreterarna men i absoluta tal utgör de en relativt liten grupp och dessutom förefaller det, trots osäkerheten i statistiken, som om gruppen är den enda som nu minskar. När man ser till alla grupper så har andelen deltidsanställda ökat mycket starkt. Utöver de ovan redovisade tjänsterna fanns den 1 mars 1982 främst följande personal anställd för församlingsarbetet:

Befattning	Antal			
	heltid	deltid	timavl.	Summa
Barntimmeledare	15	265	1 092	1 372
Familjerådgivare	1	12	2	15
Fritidsledare	45	89	107	241
Förskollärare	42	150	31	223
Sjukhusprästassistent	7	15	3	25
Ungdomsassistent	10	5	2	17
Ungdomsledare	15	16	128	159

De flesta av de här redovisade anställda arbetar inom barn- och ungdomsarbetet och då främst bland barn i förskoleåldrarna. Andelen som arbetar på deltid är mycket stor bland dem som är anställda för barnarbetet. Antalet assistenter inom sjukhuskyrkan är betydligt fler än vad som kan utläsas av tabellen. En större del av dem som arbetar inom detta område har tjänster med andra namn.

Sammantaget fanns det 1982 ca 1 970 anställda inom församlingsarbetet på tjänster om minst 40 %. Av dessa arbetade ca 1 060 på heltid. Detta betyder att antalet anställda på heltid sedan 1971 har ökat med ca 72 % och att totala antalet anställda på såväl heltids- som deltidstjänster under samma tid ökat med uppskattningsvis 140-150 %. Ökningen av antalet prästtjänster under samma tid är förhållandevis obetydlig. Det kyrkokommunala tjänstesystemet har en helt annan flexibilitet än det som gäller för prästtjänsterna. Hur förhållandena hade gestaltat sig om alla tjänster befunnit sig inom ett system är inte möjligt att säga. Det förefaller dock troligt att det sett annorlunda ut både vad det gäller antalet tjänster av olika slag och innehållet i tjänsterna.

3 Församling

3.1 Församlingsbegreppet

Ord med flera betydelser

Församling är ett ord med flera betydelser. Som renodlat teologiskt begrepp handlar det om delaktighet i Kristus och en gemenskap i tron på Kristus. Nya testamentet använder många bilder för denna delaktighet och gemenskap. Församlingen är grenarna i vinstocken, stenarna i byggnaden, familjemedlemmarna i Guds familj. Medlem i församlingen i denna mening blir man genom dopet som är inlemmandet i kroppen, inympandet i trädet, infogandet i byggnaden, för att nu bara använda några av de många bilder nya testamentet använder.

I ett arbete med församlingsstrukturen i landet är det dock knappast i denna renodlat teologiska form vi möter församlingsbegreppet. Då är det i stället två andra församlingsbegrepp som ofta står mot varandra: församlingen som territoriellt begrepp och församlingen som sociologiskt begrepp.

Det territoriella begreppet är det som är lättast att definiera och därtill det som de flesta omedelbart förknippar med ordet församling. Svenska kyrkan har en territoriell församlingsstruktur. Det betyder att Sverige geografiskt är indelat i församlingar. Varje svensk medborgare och var och en som bor i Sverige hör till en församling, oberoende av kyrkotillhörighet. Namnet på församlingen står på skattsedeln, och därmed markeras att församlingen är kyrkokommun och har utdebiteringsrätt. Alla måste betala skatt till församlingen.

Som sociologiskt begrepp handlar församlingen om människor. Till skillnad från ett territorium kan människor studeras sociologiskt. Härvid utgöres församlingen av en grupp som har vissa kännetecken som skiljer den från andra grupper av människor. Det vanligaste kriteriet på ett sociologiskt församlingsbegrepp är, att det rör sig om människor som faktiskt "församlas", kommer samman till någonting gemensamt, gudstjänst eller annan "församlingsverksamhet". "Församling" är då dessa människor, som har det gemensamt att de brukar komma samman, även då de är "utspridda" var för sig i hemmet eller i samhället i övrigt.

Ett territoriellt eller ett sociologiskt församlingsbegrepp är dock inte isolerade från ett teologiskt församlingsbegrepp. Både det territoriella och

det sociologiska församlingsbegreppet kan tolkas teologiskt så att det ger uttryck åt teologiska tankar och blir bärare av ett teologiskt innehåll.

Historiska notiser

I urkyrkan möter vi direkt en sociologisk bestämning av församlingen. "De höll samman och möttes varje dag troget i templet, och i hemmen bröt de brödet och höll måltid med varandra i jublande, uppriktig glädje". (Apg 2:46) Församlingen som "de som församlas" blir också tydlig genom det grekiska ord som används, ekklesia. I klassisk grekisk tid var ekklesia folkförsamlingen, den beslutande folkrepresentationen. Det var också det ord man använde när man skulle översätta det hebreiska gamla testamentet till grekiska (Septuaginta) som översättning av ordet qahal. Qahal betyder det gammaltestamentliga gudsfolket församlat till kult eller krig. Användningen av ordet visar att den nytestamentliga församlingen såg sig som ett folk som församlas och som fortsättningen på det gamla gudsfolket, Israel.

Ett annat grekiskt ord används parallellt med ekklesia. Det är ordet koinonia, som betyder både delaktighet och gemenskap. Ordet har många betydelser. Det uttrycker gemenskapen mellan människor och blir därför en beteckning på församlingen som sådan. Det uttrycker samtidigt det omhändertagande som ligger i en gemenskap, gemenskap i delandet av de materiella ting var och en har. Insamlingen till de fattiga i Jerusalem kallas sålunda en koinonia. Slutligen betyder också koinonia den djupaste delaktighet som håller församlingen samman, delaktigheten i Jesu liv, död och uppståndelse, trons gemenskap. Allra tydligast markeras detta när delaktigheten i nattvardens bröd och vin kallas koinonia. Församlingen är här ett teologiskt begrepp som uttrycker en delaktighet på många olika plan. På latin heter samma sak communio, vilket ord ingår i både kommunion (nattvard) och kommun (som egentligen betyder gemenskap).

Den gemenskap församlingen utgjorde hade ett iögonfallande karaktärsdrag. Den var öppen och villkorslös. Särskilt tydligt blir detta vid en jämförelse mellan urkyrkan och de religiösa gemenskapsformer som fanns samtidigt inom judendomen, Qumranförsamlingen och fariseismen. Krav och exklusivitet utmärkte på olika sätt dessa gemenskapsformer, medan urkristendomen lät sig präglas av alla de berättelser om Jesus som handlade om hans villkorslösa umgänge med dem som på olika sätt ansågs mindre värda. Under de första tre århundradena var det detta sociologiska församlingsbegrepp som, tillsammans med den teologiska tolkningen av församlingen som en delaktighet i Kristus, var allenarådande. Jesu lärjungar var ett litet fåtal från början och antogs nog ganska allmänt utgöra en variant av judendomen. När man förstod att så inte var fallet, började man kalla dem "kristna". Det skedde i Antiokia i Syrien och anledningen var att både judar och icke-judar genom dopet upptogs i den kristna församlingen (Apg 11:26). De kristna spreds över östra medelhavsområdet, och varje större stad hade snart en kristen församling. Förföljelser tvingade ibland församlingen under jord, decimerade dess antal och lockade till avfall. Men förföljelserna bidrog också till att sprida den kristna tron. Hurförhållandena än gestaltade sig utmärktes församlingen av ett sociologiskt mönster. Man samlades i

hemmen, firade gudstjänst tillsammans och hade också gemenskap och omvårdnad om varandra i församlingen.

Vid början av 300-talet antas de kristna i Romarriket ha uppgått till cirka 10 % av befolkningen. Då inträffar den drastiska förändring som sedan kommit att prägla hela det kristna västerlandet. Kejsar Konstantin gör kristendomen till en erkänd religion för att så småningom göra den till statsreligion. Här finns de första förutsättningarna för ett territoriellt församlingsbegrepp. När alla människor förväntades vara medlemmar i kyrkan kom det sociologiska och det territoriella församlingsbegreppet att sammanfalla. Någon teologisk bestämning av det territoriella finner vi dock inte från denna tid. Däremot kan vi iaktta hur det sociologiska och det territoriella momentet strävar efter att lösgöra sig från varandra. När alla förväntades tillhöra kyrkan uppstod behovet att tydliggöra kyrkan. Före 300-talet uppfattade sig kyrkan, de kristna, som ett folk, gudsfolket, låt vara i ett hierarkiskt mönster under biskopens ledning. Men från 300-talet och framåt medeltiden blev kyrkan alltmer liktydig med å ena sidan biskopar och präster och diakoner, dvs ämbetet, och å andra sidan munkordnarnas och sedan också nunneordnarnas folk. När förföljelsen upphörde och avlöstes av en priviligierad ställning i samhället, försvann också möjligheten att som vanlig kristen i sitt vardagsliv få uppleva sanningen i Jesu ord, att den som följde honom måste vara beredd att bära sitt kors (Mark 8:34). Inom klostren erbjöds nu ett annat sätt att bära korset.

Utvecklingen i Sverige

Reformationen handlade egentligen inte om församlingsbegreppet annat än indirekt. Den handlade först och främst om vilket innehåll kyrkans förkunnelse hade, vad evangelium faktiskt betydde. Alla ansågs höra till församlingen och kyrkan, och därför finns ingen egentlig diskussion kring förhållandet mellan det territoriella och det sociologiska församlingsbegreppet. Samtidigt definieras Kyrkan som "de heligas samfund, i vilken evangelium rent förkunnas och sakramenten rätt förvaltas" (Augsburgska bekännelsen 1530, kap VII). Församlingen består av människor inom hörhåll för Ordet och räckhåll för sakramenten. Anledningen är grundtanken, att tro väcks av Anden och att Anden har Ordet som instrument. Hos dem som är inom hörhåll är alltså tro möjlig, dock alls inte garanterad. Församlingsbegreppet kan fortfarande definieras sociologiskt, de människor som firar gudstjänst. Indirekt blir det också territoriellt, eftersom alla människor hörde till kyrkan och förväntades fira gudstjänst. Att församlingsbegreppet dock inte primärt kan ses som territoriellt framgår indirekt av talet i Augburgska bekännelsen om att så och så lärs det i "våra församlingar" till skillnad från de församlingar där den romerska kyrkans aktuella tolkning av läran förkunnades. Man kunde alltså tala om två olika församlingar på samma ställe. Denna möjlighet försvann emellertid snart, då det vid religionsfreden i Augsburg 1555 beslöts, att furstens val av tro skulle vara förpliktande också för undersåtarna (cuius regio, eius religio). Därmed fick det territoriella församlingsbegreppet en ställning som det aldrig haft tidigare. Under medeltiden hade den kristne hela tiden haft "två herrar", påven och kejsaren. Efter reformationen blev det i de lutherska länderna

bara tal om en herre som i sig förenade den högsta ledningen för såväl samhälle som kyrka.

Det yttrande som kanske legendariskt har tillskrivits ordföranden vid Uppsala möte 1593, "nu är Sverige vordet en man och alla hava vi en Gud", kan stå som rubrik på de följande århundradenas enhetssamhälle och enhetskyrka. Kyrka och folk var ett, dess överhet var en och densamma. Kyrkans gränser och rikets gränser var desamma.

Under 1700-talet blev det möjligt för invandrade utländska medborgare att bilda egna församlingar, bygga egna kyrkor och ha egna präster. Det kunde alltså finnas flera församlingar inom ett och samma territorium. Kraven på religionsfrihet även för svenska medborgare framfördes emellertid allt starkare och 1860 och 1873 förordnades om "främmande trosbekännare och deras religionsutövning". Då gavs möjlighet för svensk medborgare att lämna svenska kyrkan under förutsättning att han inträdde i annat kristet samfund. Enheten folk och kyrka var alltså bruten. Men det var fortfarande obligatoriskt för varje svensk att vara kristen trosbekännare i betydelsen tillhörig ett kristet samfund. Först genom religionsfrihetslagen 1951 gavs möjlighet att stå utanför varje kristet eller annat samfund. Innanför rikets gränser kunde nu finnas dels olika kristna samfund, dels icke-kristna samfund, dels människor som inte hörde till något samfund alls.

Denna utveckling var på intet sett speciell för Sverige. Hela det tidigare kristna västerlandet genomgick samma omvandling. Enhetskulturen bröts ner. I vissa stater upplöstes banden mellan stat och kyrka, i andra behölls banden men medborgarna gavs rätt att stå utanför statskyrkan. Denna drastiska förändring har ibland kallats slutet på den konstantinska eran i Europa.

Kritik växer fram

De senaste drygt hundra åren har format de församlingsbegrepp som förekommer i den svenska debatten i dag. De förändringar i religionsfrihetslagstiftningen som ovan redovisats var givetvis slutpunkter på perioder av debatt och kamp för nya tankar. Industrialisering, urbanisering, landsbygdens förändring genom nya kommunikationer och nya samhällen skapade grogrund för nya tankar som kom att förändra det gamla enhetssamhället.

Väckelse- och folkrörelser erbjöd alternativ till socknen, där folk och kyrka var en enhet. Väckelsen var både en reaktion mot den nya sociala situationen och mot ett, som man upplevde det, alltmer ihåligt församlingsbegrepp. Gentemot det självklara territoriella församlingsbegreppet (tyngdpunkten låg dock inte på territoriet utan på de människor som bodde inom det) sattes ett sociologiskt, församlingen som gemenskap, folkrörelse eller förening. De framväxande frikyrkorna hävdade ett "nytestamentligt församlingsbegrepp". Fastän detta kunde se olika ut (några menade att det var förpliktande för alla tider och andra att det endast var riktningsgivande), så var dock skillnaden mellan detta "nytestamentliga församlingsbegrepp" och den församlingssyn man såg i svenska kyrkan i de territoriella församlingarna så enormt stor, att man från den framväxande frikyrkligheten inte kunde se något positivt i den församlingsordning som fanns. Församlingen skulle bestå

av troende. Genom avgörelse skulle den kristne skilja ut sig från de tidigare sammanhang man tillhört. Var det något man inte tyckte sig se i svenska kyrkan, så var det avgörelse. Prästerna var många gånger mera ämbetsmän i staten än herdar i församlingen. Nattvardsborden befolkades enligt frikyrkligheten av uppenbart syndiga människor som inte visade någon ånger och bot. Dessutom förföljdes väckelsens folk ofta av såväl andlig som världslig överhet och därigenom hittade man nya likheter med de kristnas villkor i nya testamentets tid.

Einar Billing och folkkyrkan

Detta är den historiska bakgrunden till det församlingsbegrepp som vid 1900-talets början växte fram inom svenska kyrkan och sedan dominerat den, det territoriella i en ny teologisk tolkning. I stället för att försöka försvara territorialförsamlingen utifrån de perspektiv väckelsen och den begynnande frikyrkligheten valt, anlade ungkyrkorörelsen vid 1900-talets början ett helt nytt teologiskt perspektiv på territorialförsamlingen, eller som man hellre sade, lokalförsamlingen. Denna uttryckte Guds universella nåd. Att församlingens gränser kunde definieras som stränder, diken och vägar sade alltså ingenting om församlingen som trosgemenskap (den frikyrkliga utgångspunkten) utan om Guds vilja att nå alla och att Gud genom territorialförsamlingen nått ut till alla innan någon sökt sig till honom. Denna nya teologiska tolkning bar främst Einar Billings namn. Den knöts till barndopet, som blev en grundpelare i folkkyrkans församlingsbegrepp. Billing kunde säga, att folkkyrkan blev till när det första barndopet förrättades.

Billings folkkyrkobegrepp var allt annat än statiskt. Han beskriver i "Folkkyrkan och förkunnelsen" förhållandet mellan en präst och hans församling som ett förhållande i koncentriska cirklar. Den yttersta cirkeln utgörs av sockengränsen, så innanför den alla dem som står i kyrkoböckerna såsom hörande till församlingen, så församlingen av de döpta, sedan konfirmandförsamlingen, den gudstjänstfirande församlingen och slutligen den nattvardsfirande församlingen. Det handlar inte om kvalitetsgränser, för det som är kvalitet i Guds församling är inte människors egenskaper utan Guds nåd, som når ända ut till sockengränsen.

Förutom tanken på Guds universella nåd var förståelsen av folket en förutsättning för den billingska folkkyrkosynen. Självklart kunde inte urkyrkan organisera sig som en folkkyrka. Men det förhöll sig annorlunda i ett folk där Gud verkat med människor i sekler. Detta kunde inte tänkas bort, menade han. Detta folkförhållande fick en nationalromantisk ton hos J A Eklund, medan Nathan Söderblom med sin internationella orientering mera lade vikt vid svenska kyrkan som en del av Kristi allmänneliga kyrka.

Positioner i dag

Fastän det är uppenbart att de senaste hundra åren skapat de olika församlingsbegrepp som fortfarande i dag dominerar debatten, så är det väsentligt att märka, att positionerna inte längre är så entydiga. Det går inte

längre att spela ut en folkkyrkoposition mot en frikyrkoposition. Många frikyrkor, kanske de flesta, arbetar i dag, med bibehållande av sitt medlemsbestämda församlingsbegrepp med en öppen församlingspolicy. Oberoende av medlemskap är verksamheten öppen för den som vill komma. Samtidigt känner man ansvar för det närområde som hör till kyrkan och fungerar därvid som en "folkkyrka". Inom svenska kyrkan har på motsvarande sett en större förståelse för församlingen som gemenskap vuxit fram. Det senaste decenniet har församlingens uppgift beskrivits som en plats att växa och utvecklas på, där man utrustas för uppgifter i "världen" dvs. i samhället, en plats där man kan vila ut och få ny inspiration. Församlingen som ansvarig för utbildning av kyrkans folk har också betonats. Alla dessa tidsdrag har lett till ett betonande av den sociologiska synen på församling, människor som går att identifiera som en grupp som samlas av olika anledningar. Församlingen som territorium har härvid mera setts som ansvarsområdet inom vilket församlingen som gemenskap har att leva och verka. Av dessa anledningar har skillnaderna mellan en folkkyrklig och en frikyrklig position blivit allt mindre.

Skillnader består, men många gånger är de lika mycket skillnader inom svenska kyrkan (och inom frikyrkorna) som skillnader mellan olika trossamfund. Skillnaderna kan också ses som olika positioner på en linje med glidande övergångar, där ett utpräglat territoriellt församlingsbegrepp finns i ena ytterkanten och ett utpräglat sociologiskt i den andra.

Skilda tolkningar

Två företeelser bör starkt betonas när man söker förstå hur olika förespråkare för olika församlingsbegrepp resonerar.

Det ena är att ingen tycks vilja helt spela ut den egna prioriteringen mot den motsatta. Även företrädare för ett territoriellt församlingsbegrepp betonar att församlingarna måste skapa lokala gemenskaper och grupper. Och de som har en mera sociologiskt definierbar församlingssyn vill inte bortse från att det territoriella tänkandet är viktigt som uttryck för Guds vilja att nå alla och att församlingen måste ha ett ansvar och känna ett ansvar för detta.

Det andra som måste betonas är att det egentligen handlar om två olika sätt att tolka vår historiska situation. De som betonar det territoriella församlingsbegreppet betonar i Billings efterföljd att Sverige och de skandinaviska länderna inte går att jämföra med vilka länder som helst. Vi kan inte bortse från den långa kristna historien i Sverige. Den ligger som en gemensam botten hos nästan alla svenskar. Motparten betonar mera de förändringar i värderingar och tänkesätt som inträffat i västerlandet och därmed också i Sverige under de senaste femtio åren. Den konstantinska epoken är slut, hävdar man, och kyrkan måste finna former som är bättre anpassade till ett nytt läge än den gamla territoriella strukturen som på ett sätt räknar med alla som kyrkomedlemmar.

Vid sin tolkning av den aktuella situationen betonar de förra att en stor majoritet av svenska folket använder sig av kyrkans tjänster vid dop, konfirmation, vigsel och jordfästning och att en ännu större majoritet fortfarande är medlemmar i svenska kyrkan trots intensiv propaganda för

utträde och att det faktiskt kan vara ekonomiskt fördelaktigt att utträda i en tid som kännetecknas av högt skattetryck. De senare pekar dels på den stora skillnaden mellan dem som endast tillfälligt använder sig av kyrkans tjänster och dem som engagerar sig i gudstjänst- och församlingsliv, dels på de starkt nedåtgående trender som kan iakttas i framför allt storstadsregionerna vad gäller dopfrekvens och konfirmationsfrekvens.

Internationell och ekumenisk kritik

Från de ekumeniska sammanhang där svenska kyrkan deltar, främst Kyrkornas Världsråd och Lutherska världsförbundet, ställs ofta kritiska frågor om den territoriella strukturen. Den innebär, menar man, en risk att förneka eller i varje fall att nedvärdera andra kristna kyrkor och deras arbete. Om en kyrka har en territoriell struktur som omfattar alla människor är det svårt att tala om "partnership" kyrkor emellan. Alltsedan 1961 har man inom Kyrkornas Världsråd arbetat med ett program som innebär "alla kristnas enhet på samma ort", dvs. att kyrkorna lokalt samarbetar och inbördes söker uttrycka sin enhet i största möjliga utsträckning. Territorialförsamlingen kan upplevas som ett hinder i detta.

Inom Lutherska världsförbundet har man arbetat med förhållandet mellan kyrkornas förkunnelse och deras strukturer. Den kritiska fråga man riktar till de nordiska folkkyrkorna är, om inte den territoriella strukturen i dag säger något annat än vad folkkyrklighetens lärofäder tänkte sig. En kyrkostruktur som är alltför nära modellerad på den samhälliga strukturen, samtidigt som det finns bristande personligt engagemang i kyrkan som sådan, kan göra kyrkan mera till en samhällsinstitution än till en profetisk kyrka, säger man. Samtidigt kan man peka på positiva sidor i folkkyrkostrukturen. Den kan hos sina medlemmar skapa ett naturligt förhållande till samhällsfrågor och ha en riktig öppenhet som speglar Guds öppenhet.

Sammanfattande synpunkter

Olika församlingsbegrepp har i framställningen isolerats från varandra. Det territoriella församlingsbegreppet är geografiskt till sin natur. Församlingen är en yta som har vissa fastställda gränser. Det sociologiska församlingsbegreppet tar i stället sikte på de människor som på ett eller annat sätt markerar sig vilja tillhöra församlingen. Det mest utmärkande är att människor i församlingen "församlas" och bildar en gemenskap. Ett renodlat teologiskt församlingsbegrepp slutligen handlar om delaktighet i Kristus och trons gemenskap med både kyrkans Herre och andra kristna. Ett teologiskt församlingsbegrepp kan dock inte isoleras från de övriga två begreppen. Såväl det territoriella som det sociologiska begreppet kan ges en teologisk tolkning. Denna kan skifta från tid till tid.

Det territoriella församlingsbegreppet har tolkats i den svenska traditionen som det främsta uttrycket för Guds uppsökande nåd och hans initiativ mot människor innan de tagit ställning till ett ev. förhållande till Gud. Men det har också tolkats som ett uttryck för öppenhet och villkorslöshet i förhållandet till Gud. Slutligen har det tolkats som en förpliktelse och ett ansvar att sprida evangelium och skapa sådana förhållanden där det blir lätt

att upptäcka och ta emot Guds gåvor. Den senare tolkningen torde vara den mest allmänna i dag.

Det sociologiska församlingsbegreppet betonar starkare gemenskapsaspekten och hänvisar till att vår tid blir alltmera lik den som föregick kejsar Konstantins på 300-talet. Församling i dag har flera likheter med minioritetssituationen i fornkyrkan än någonsin under 1600 år. Vid tolkningen av församlingen som en yttre gemenskap kan tonvikten ligga olika. Församlingen och gudstjänstgemenskapen kan betonas så att den får ett egenvärde. Man kan också finna att församlingens roll som gemenskap balanseras mot de enskilda församlingsmedlemmarnas liv i samhället, i yrkesliv och familjeliv, och där församlingens funktion blir att inspirera, ge vila och ny utrustning för livet utanför församlingen.

De olika församlingsbegreppen är i den svenska situationen i dag inte exklusiva i den bemärkelsen att det handlar om antingen-eller. Det finns en strävan att balansera det egna församlingsbegreppet med den motsatta ståndpunktens mest centrala tankegångar. Företrädare för det territoriella församlingsbegreppet erkänner behovet av att gemenskapsgrupper bildas inom den territoriella församlingen. På samma sätt finns företrädare för ett gemenskapsorienterat församlingsbegrepp som i den territoriella strukturen ser en kritisk fråga om öppenhet och tillgänglighet. De flesta lever i praktiken med dubbla församlingsbegrepp.

3.2 Församlingsarbetet och dess framtida utveckling

Församlingsarbetets mål

En församling i svenska kyrkan karaktäriseras av en dubbelhet. Den är dels en kristen församling i gemenskap med alla andra kristna församlingar i olika kyrkor världen över. Dels är den en kommun i det svenska samhället med ett arbetssätt som har likheter med den vanliga primärkommunens arbetssätt. Denna dubbelhet leder lätt till missförstånd och spänningar.

I många församlingar har man genom intensivt arbete med församlingens målsättning under 1970-talet brottats med uppgiften att göra denna dubbelhet kreativ, dvs. få den till att fungera som en tillgång och inte som en belastning. Därvid kan man tala om en direkt målsättning och en indirekt målsättning för församlingen. Den direkta målsättningen knyts därvid till det s.k. församlingsarbetet eller församlingsverksamheten, medan den indirekta gäller församlingen som kommun, där det administrativa, ekonomiska och förvaltningsmässiga arbetet måste syfta till att skapa en bas som möjliggör för församlingen att verka för den målsättning den väljer för sitt församlingsarbete.

Men församlingarna i svenska kyrkan har ytterligare en uppgift förutom det direkta församlingsarbetet och det organisatoriska arbete som syftar till att möjliggöra detta församlingsarbete. Det är de samhällsuppgifter som av historisk tradition och aktuella politiska beslut utförs av en församling eller församlingar i samverkan i ett pastorat. Den gäller främst begravningsväsendet och folkbokföringen.

Det finns inte en för alla församlingar given målsättning. Det har inte

heller ansetts självklart att en församling försöker formulera sin målsättning. Ofta har man nöjt sig med att antyda en inriktning av typ "kristen verksamhet" eller liknande. Men under 1970-talet upptäckte man i många församlingar värdet av konkreta målformuleringar. Dels var arbetet i ett kyrkoråd, eller i vidare grupper i en församling, med att finna formuleringar som angav målsättningen ett värde i sig. Dels befanns målformuleringar för hela församlingen (grundmål) eller delar av församlingsverksamheten (delmål) vara utmärkta och nödvändiga planeringsinstrument som möjliggjorde ett medvetet arbete på att stegvis försöka uppfylla de uppsatta målen (etappmål).

Man kan finna många olika sätt att formulera målsättningen för det direkta församlingsarbetet. Sådana formuleringar kan knyta an till den s.k. missionsbefallningen (Matt 28:18-20) och handla om att göra Kristus känd, nå fler människor med den kristna tron, utbreda Kristi rike etc. Formuleringar kan också knyta an till dopet. Utifrån dopet kan också själva växandet i den kristna tron betonas. Församlingens uppgift blir att möjliggöra för döpta människor att växa i sin tro, att vara en miljö för växt och mognad, en växtplats. Formuleringarna kan också knyta an till begreppet gemenskap.

Målformuleringar kan också vara centrerade kring begreppet evangelium. Evangelium står för det glada budskapet om Guds kärlek till människorna och för berättelserna om hur denna kärlek främst manifesterade sig i Jesu liv, död och uppståndelse för människors skull. Kyrkans och den enskilda församlingens uppgift blir då att i ord och handling förkunna evangelium. Behovet av aktiv handling kan betonas ytterligare och beskrivas så att församlingens uppgift blir att vara agent för Guds rike, verka för att kristen människosyn blir tillämpad i samhället, för fred och rättvisa.

Många församlingar saknar preciserade målformuleringar. Formuleringar innebär ansvar. Antagna målformuleringar betyder att allt församlingsarbete som bedrivs inom församlingens ram på ett eller annat sätt bör kunna motiveras utifrån målsättningsformuleringarna. Det är symptomatiskt, att där man utvecklat ett okonventionellt och otraditionellt församlingsarbete har man också ofta arbetat med församlingens målsättning. Målformuleringar hindrar verksamhetsformer att bli ett egenvärde.

Historiska notiser

Det vi i dag kallar församlingsarbete har en ganska kort historia. Fram till 1800-talets slut var församlingsverksamhet i stort detsamma som prästens verksamhet i sin församling. Han följde sina församlingsbor från vaggan till graven. Alla människor döptes, konfirmerades, vigdes och begrovs i kyrkan. Genom gudstjänsten nådde också prästen alla församlingsborna och genom husförhör kunde han kontrollera att vad man lärt sig i skolan – som fungerade som en kyrkans verksamhet – och i konfirmandundervisningen inte fallit i glömska.

Väckelsens och frikyrklighetens kritik av bristerna i församlingslivet i svenska kyrkan, den sociala nöden under 1800-talet och den begynnande samhällsomvandlingen bidrog till att frågan om en förnyelse av församlingsarbetet blev aktuell vid slutet av 1800-talet. Det började med diakoni och kyrklig fattigvård och fortsatte med omhändertagande av barn och barnun-

dervisning. Ungdomsarbete växte också fram. Nya kyrkolokaler i nya tätorter och stadsdelar gav möjligheter till en ny typ av församlingsverksamhet på kyrklig grund. Församlingsaftnar och föredrag i kyrkliga ämnen var något nytt. Församlingskretsar kom till och lekmän blev engagerade i kyrkligt arbete på ett nytt sätt.

I och med att den s.k. ungkyrkorörelsen växte fram under början av 1900-talet och genom tillkomsten av svenska kyrkans diakonistyrelse år 1910 fick ett instrument för sitt kyrkoprogram, hade församlingsarbete i modern mening fått sin grundläggning i svenska kyrkan. Barnarbete (så småningom söndagsskola, som från början sågs som en frikyrklig verksamhetsform), ungdomsarbete och studentarbete, församlingsaftnar och kulturellt arbete, debattaftnar, litteraturspridning, möten, har sedan dess betraktats som självklara delar av församlingens verksamhet. Undantaget var Göteborgs stift, där man i de nya verksamhetsformerna såg ett hot mot de gamla kyrkliga arbetsformerna, konfirmandförberedelsen, den enskilda själavården, gudstjänsterna och husförhören. Dessutom ansåg man att församlingsverksamhet med olika grupper skulle verka splittrande på församlingens enhet. Skälet till den kritiska inställningen inom stiftet var nog främst, att det traditionella kyrkolivet på de flesta håll fortfarande var intakt och att därför den framväxande församlingsrörelsen inte upplevdes som en väckelse utan som ett hot.

Att beskriva församlingsarbetet

En beskrivning av församlingsarbetet kan tyckas vara neutral och fri från värderingar, men så är knappast fallet. Det sätt man väljer för att beskriva församlingsarbetets inriktning svarar mer eller mindre medvetet mot ett bestämt församlingsbegrepp och är därmed uttryck för en viss församlingssyn.

Det territoriella församlingsbegreppet leder fram till en beskrivning som rör sig "från vaggan till graven". Församlingsarbetet handlar i stort sett om ett arbete med och för alla människor inom den territoriella församlingen och under hela livet för dessa människor. Människorna i församlingen är primärt objekt för den församlingsverksamhet som möter dem som ett stöd och en vägledning under livets olika faser.

Det sociologiska församlingsbegreppet leder å sin sida till en beskrivning av församlingsarbetet som mera betonar församlingens aktiva medlemmar som subjekt. Verksamheten är då främst något man gör tillsammans i församlingen. Växt och mognad, växtplats, utrustning och utbildning blir huvudord i en sådan beskrivning av församlingsarbetet. Men nyanserna kan falla olika. I det följande ska två olika sätt att presentera församlingsarbetet utifrån det sociologiska perspektivet redovisas. I den ena betonas "samling inåt och aktivitet utåt" som församlingsarbetets huvudinriktningar. I den andra ses församlingsarbetet mera som ena fasen i en puls mellan "församlad" och "utspridd", där de människor som lever i denna puls ses som "församlingen" eller kyrkan.

"Från vaggan till graven"

Allt församlingsarbete har sin ryggrad i *gudstjänsten*. Varje församling skall hålla söndaglig högmässa. Avsteg från denna huvudregel beviljas av domkapitlet. Den kan hållas som högmässa med eller utan nattvard och enligt 1942 års handbok eller 1976 års gudstjänstordning. Vissa söndagar kan högmässa ersättas av familjegudstjänst, vilket kan vara vanligt i förortsförsamlingar med många barnfamiljer. Även söndagsgudstjänst enligt 1976 års gudstjänstordning kan vara församlingens s.k. huvudgudstjänst.

Bredvid de obligatoriska gudstjänsterna kan en församling ha en mångfald olika gudstjänster. Nattvardsgudstjänster på morgnar och kvällar är vanligt i större församlingar. Där kan också fortfarande finnas s.k. aftonsång, en gudstjänst på söndagskvällen som oftast är en predikogudstjänst men kan utformas på många olika sätt. Under fastetiden förekommer passionsgudstjänster. Temagudstjänster och temamässor kan följa fasta ritual eller vara skapade i den lokala församlingen. Dessa kan vara förankrade i annat församlingsarbete och höra samman med studiearbete kring ett bestämt tema eller med församlings- eller debattkvällar kring ett tema. Varje grupp som träffas inom församlingens ram har också en kort gudstjänst eller andakt som en del av sin verksamhet. Församlingen kan också svara för kortare gudstjänster och andakter på olika institutioner som finns inom församlingens gränser. Det kan vara sjukhus, ålderdomshem och sjukhem, vårdinstitutioner etc. Inom all gudstjänstverksamhet spelar *kyrkomusiken* en stor roll. De flesta församlingar har körverksamhet, kanske flera körer för olika åldrar och inriktning. Olika typer av musikgudstjänster spelar en allt större roll inom svenska kyrkan.

Statistiken över gudstjänstbesök för de två senaste åren visar i stort samma stabilitet som kännetecknat 1970-talet. Under flera decennier har skett förskjutningar av deltagandet från högmässor till andra gudstjänster. 1979 var högmässobesöken för första gången färre än hälften av samtliga besök. År 1980 var de 48,4 % och 1981 47,6 %. En betydande del av ökningen faller på musikgudstjänsterna som år 1981 samlade nio procent av samtliga besökare. Skillnaden mellan stiften är ganska stor. I Stockholms stift gäller endast vart tredje besök högmässan medan i Visby, Karlstads, Växjö och Skara stift högmässan tar mer än hälften. Luleå stift har trots god kyrksamhet och mycket glesbygd relativt få högmässobesökare.

Fastän *dopseden* försvagats har dopets ställning i kyrkolivet stärkts under de senaste decennierna. För några decennier sedan förrättades de flesta dop på BB-avdelningarna eller i hemmet. Sedan blev det allt vanligare att dop förrättades i församlingskyrkan på annan tid än allmän gudstjänst. Dessa dop, ofta lagda före eller efter en högmässa, blev sedan inledning respektive avslutning till högmässan, varvid högmässodeltagarna uppmanades att närvara. Slutligen har det steget tagits att dop förrättas integrerat i församlingens huvudgudstjänst. Sedan tillkomsten av 1982 års alternativ till de kyrkliga handlingarna kan dop också förrättas i vanlig högmässa. Denna förändrade doppraxis illustrerar över en fyrtioårsperiod hur dopet från att ha varit en privat familjeangelägenhet alltmer också har blivit en församlingsangelägenhet.

I samband med denna doputveckling har också alltfler församlingar

försökt tillämpa en genomtänkt "dopstrategi" i samband med barndop. Delar i en sådan dopstrategi är lyckönskansbrev med dopinformation i samband med ett barn födelse, inbjudan till dop, hembesök av dopförrättaren och dopundervisning i hemmet eller i församlingslokaler, fasta dopsöndagar och en medveten doppredikan i gudstjänsten. Församlingen kan också utse s.k. församlingsfaddrar som är närvarande vid dopet och sedan besöker familjen på årsdagarna av dopet fram till fyraårsåldern. Vid detta senare tillfälle inbjuds barnet att delta i kyrkans barntimmar och, om sådan finns, söndagsskola. Under denna period blir familjen inbjuden att delta i familjegudstjänster.

År 1981 var antalet dop i förhållande till samma år levande födda 75,3 %. Rent statistiskt är siffran inte helt tillförlitlig. Långt ifrån alla, som döps är nämligen födda samma år. År 1980 och 1979 var andelen döpta en procentenhet högre. I ett längre perspektiv kan konstateras en tillbakagång från förra delen av av 70-talet då dopfrekvensen låg klart över 80 %. Skillnaden mellan stiften är i stort oförändrad under den senaste tioårsperioden. För Stockholms stift har dock nedgången i dopfrekvensen varit dubbelt så stor, tio procentenheter, som för landet som helhet. Den minsta nedgången har Karlstads stift. Lunds stift har hög dopfrekvens, 85 %, delvis beroende på den höga dopfrekvensen i Kristianstads län där de senaste åren 92 % har döpts.

Perioden *mellan dopet och fyraårsåldern* brukar anses "svår" i församlingsarbetet. Försök görs att på olika sätt "fylla tomrummet" och dessa försök riktar sig till föräldrarna eller familjen som helhet. Föräldrar kan inbjudas till samtalsgrupper och studiecirklar om barn och föräldraskap och om vad en kristen familjesyn kan innebära. Försök görs också med bokcirklar av samma slag som bokklubbarna tillhandahåller med lämplig litteratur.

Från fyraårsåldern kan församlingsarbetet rikta sig också till det döpta barnet som individ. Söndagsskola har funnits under större delen av 1900-talet men under de senaste decennierna minskat i omfattning. År 1959 samlade den 136 000 barn, 1975 59 000 och 1981 endast 26 500. Bäst har söndagsskolan klarat sig i de stift, där den alltid varit starkast nämligen Skara, Växjö och Göteborgs stift. Störst har minskningen varit i de mindre kyrksamma mellansvenska stiften. I stället har ett kyrkans vardagsarbete såsom kyrkans barntimmar och ibland kyrkans småbarnsskola vuxit ut och ersätter på de flesta håll söndagsskolan. Barntimmar fungerar som en lekskola några timmar per dag och några dagar i veckan. Andakt och samtal kring enkla bibelberättelser och enkla teman gör barntimmarna samtidigt till en kyrkans dopundervisning. Barntimmarna är ofta inplanerade i serien av familjegudstjänster där sådana förekommer. Föräldraarbete löper parallellt med barntimmeverksamheten i många församlingar. Vardagsarbetet bland föreskolebarn visar en stabil nivå. Sålunda omfattas ungefär 12 % av barnen i dessa årgångar av arbetet.

Parallellt med lågstadiet kan finnas *miniorarbete* i församlingen. Liksom beträffande förskolebarnen omfattas ca 12 % av dessa årgångar av detta arbete. Under mellanstadiet finns *juniorarbete*. Många församlingar samarbetar också för låg- och mellanstadieåldrarna med scoutrörelsen. Juniorverksamheten inom svenska kyrkan kan bl.a. ske inom RKU (Riksförbundet

Kyrkans Ungdom) eller inom Ansgarsförbundet, som har en mera scoutliknande ungdomsverksamhet än RKU. Barnkörverksamhet och familjegudstjänster söker också fånga upp barnen och deras familjer. Barnens plats i gudstjänsten har stärkts ytterligare genom att de i sina föräldrars eller annan vuxens sällskap har rätt att delta i nattvardsgången i gudstjänsten, s.k. familjekommunion. Den tidigare kopplingen mellan konfirmation och nattvardsgång är därmed upphävd.

Konfirmandarbetet i svenska kyrkan har utvecklats starkt under det senaste decenniet. Nya riktlinjer för konfirmandarbetet, ständigt nya läromedel som försöker tillämpa modern pedagogik i den utsträckning som anses lämplig, konfirmandkonsulenter i varje stift som har att inspirera till nyordningar och utveckling, fortbildning på konfirmandpedagogikens område, nya sånger och psalmer samt de nya gudstjänstformerna, har bidragit till detta. Rent teologiskt kan man se konfirmationen i svenska kyrkan som en följd av kyrkans barndopspraxis och en slutpunkt på kyrkans dopundervisning. Den som döpts som barn ges härmed tillfälle att själv ta ställning till sitt dop. I praktiken har dock konfirmationen mera tolkats som evangelisation och en möjlighet att trots en statistisk nedgång i konfirmationsfrekvensen nå flertalet av Sveriges ungdom. De nya riktlinjerna betonar detta synsätt. Konfirmandarbetet ska också ha en tyngdpunkt på upplevelsesidan, det gäller att presentera församlingen som miljö och gudstjänstgemenskap. Riktlinjerna betonar också arbetslaget i konfirmandarbetet. Det gäller i dag mera att "prya i församlingen" än att "läsa för prästen". I arbetslaget kan ingå, förutom präst och kyrkomusiker, församlingssekreterare och församlingsassistent, diakon, frivilliga medarbetare och föräldrar. Dessutom är det i många församlingar vanligt att äldre konfirmander deltar i arbetslaget.

De två senaste årens konfirmationsstatistik är svårbedömd. Under år 1980 föll många församlingar bort därför att man höjde konfirmationsåldern med ett år. År 1981 var det endast få församlingar som uppsköt konfirmationen. Ett försök till beräkning av antalet konfirmerade av de i svenska kyrkans ordning döpta slutar för år 1981 emellertid på ca 75 %. Denna frekvens varierar mellan stiften. För Stockholms stift är frekvensen knappast högre än 60 % medan ett grovt överslag ger andelar uppåt 85 % för Skara, Härnösand och Linköpings stift.

Föräldrar till konfirmander får i ett växande antal församlingar tillfälle att under konfirmationstiden träffa varandra, studera den konfirmandkurs som deras barn följer samt samtala om att vara tonårsförälder. Som studiematerial kan man använda antingen samma läromedel som konfirmanderna eller för föräldrar särskilt anpassat material som ger en grundkurs i den kristna tron samtidigt som föräldraskapets olika sidor belyses.

Under eller efter konfirmandtiden inbjuds ungdomarna till Kyrkans Ungdom (KU). Detta, liksom *församlingarnas ungdomsarbete* i övrigt, kan ha mycket olika inriktning. Många församlingar bedriver sitt ungdomsarbete som ett öppet arbete med öppna kvällar, social samvaro och programarbete. Andra driver det mera i föreningsform med självstyrelse för ungdomarna och många mindre grupper som bildas efter intresse. Det kan röra sig om körer, bibelstudiegrupper, drama- och teatergrupper, samhällsengagerade grupper med diakonalt, politiskt eller socialt program. Sedan år 1975 har ungdomsarbetet minskat i fråga om registrerade deltagare med en tredjedel. Däremot

har antalet deltagare i öppet ungdomsarbete ökat något. Totalantalet besök visar en långsam men stadig nedgång.

I anslutning till den kyrkliga vigseln kan en del församlingar inbjuda till *äktenskapsskola* eller *föräldrautbildning*. De flesta vigslar föregås av samtal kring vigselritualet och kyrkans äktenskapssyn.

Antalet kyrkliga *vigslar* var 1981 ungefär lika många som föregående år men eftersom totalantalet vigslar ökade med 450 fortsatte den stadiga nedgången i andelen kyrkliga vigslar. År 1969 var andelen över 90 % och år 1981 endast 56,6 %. Sedan 1964 har antalet kyrkliga vigslar minskat från 56 000 till 22 000, sålunda med över 60 %. Andelen kyrkliga vigslar är ungefär lika stor i de tre storstadsområdena, ca 45 %.

Kyrkans vuxenarbete består dels i det *föräldraarbete* som tidigare berörts där föräldrar till barntimmebarn och konfirmander inbjuds att ta del av kyrkans verksamhet, dels i sådant arbete som riktar sig direkt till vuxna individer oberoende av familjesituation. Detta arbete kan vara av mångskiftande slag. Det kan primärt ha en social gemenskapsfunktion. Det kan vidare vara inriktat på studier, och det kan också syfta till ett praktiskt engagemang i olika frågor. Självklart går det i praktiken inga klara gränser mellan de olika typerna av vuxenarbete.

Som exempel på vuxenarbete som i första hand fyller sociala behov kan nämnas *syföreningar* av olika slag. Förutom den sociala målsättningen utför också de flesta syföreningar ett betydelsefullt arbete genom att samla in pengar till mission och diakoni, sjömansvård och annat kyrkligt arbete. Marknader och försäljningar av egenproducerade och skänkta alster är den vanligaste arbetsformen. En del syföreningar kan också fungera som studiecirklar. Antalet syföreningar minskar med en knapp procent om året. Deras insamlade medel ökar i väsentligt långsammare takt än t.ex. kollekterna.

Den manliga motsvarigheten till syföreningar är ofta *kyrkobröder*. Programverksamheten vid kyrkobrödrakvällar är dock mera inriktad på studier, information och debatt. Kyrkobrödrarörelsen har under de senaste åren också öppnats för kvinnor.

I samma takt som musikgudstjänsterna och deras besökstal har också antalet *körer* ökat. År 1959 fanns 3 000 körer, år 1975 var antalet 4 500 och de senaste åren över 5 000 med sammanlagt över 94 000 medlemmar. Instrumentalensemblernas antal har varit ungefär oförändrat.

Exempel på vuxenarbete som studier är givetvis *studiecirklar och bibelstudier*. Uppläggningen kan skifta. En del församlingar kombinerar en studiekurs med en resa till det land eller den ort studiet gällt. Bibelstudierna kan gälla en bibelbok, ett bibliskt eller dagsaktuellt tema eller vara inriktade på kommande söndagars predikotexter.

De vuxengrupper som utför ett *praktiskt arbete* kan syssla med mission, diakoni, information, ekumenik, kontakter med arbetslivet, närradio, besöksverksamhet.

Utan anknytning till speciella grupper bedriver de flesta församlingar s.k. *öppen verksamhet* med församlingsaftnar eller öppet hus. Aktuella frågor i kyrka och samhälle kan där bli belysta i föredrag eller i debattform.

Även om de äldre dominerar i vuxenarbete som syföreningar och kyrkobröder kan många församlingar ha ett särskilt *äldrearbete* i form av

pensionärssamlingar eller pensionärsföreningar.

Frekvensen *jordfästningar* i kyrklig ordning är hög. År 1980 jordfästes inom svenska kyrkan 93,5 % av samtliga avlidna medan motsvarande procentsats för år 1981 var 93,8.

I samband med dödsfall och begravning gör nästan alla präster hembesök där det är möjligt på grund av de yttre omständigheterna. En del försöker också återknyta kontakten med en efterlevande några veckor efter begravningen. Församlingens besökstjänst och/eller diakon kan därvid också medverka.

"Samling inåt och aktivitet utåt"

Ingenting av det som sagts ovan skulle inte också kunna sägas om församlingsarbetet i en församling som mera är präglad av "samling inåt och aktivitet utåt" – strukturen än av "från vaggan till graven"-strukturen. Det är inte så mycket verksamhetsformerna som sådana som skiljer som förståelsen av dem och det sammanhang i vilka de är insatta. Med ett mera uttalat sociologiskt församlingsbegrepp i botten blir det en avgörande principiell skillnad på församlingsarbetets inriktning om det syftar till att föra redan engagerade kyrkomedlemmar vidare på trons väg eller det syftar till att intressera, påverka, övertyga dem som står utanför den konkreta församlingsgemenskapen. I det förra fallet blir huvudordet växt och utveckling, församlingen kallas ofta en "växtplats". Studiearbetet får en större plats på arbetsschemat. Ofta försöker man starta s.k. församlingsskolor där studieprogrammet inte styrs av vad som tidigare erbjudits eller inte erbjudits utan av den enskildes behov och tillväxt. Studiecirklarna kan därför ordnas som grundkurser och påbyggnadskurser där deltagandet i en påbyggnadskurs förutsätter genomgången grundkurs. I vissa påbyggnadskurser försöker man också "utrusta" deltagarna till att verka aktivt i den utåtriktade verksamheten. I själva grundstrukturen förutsätts att den utåtriktade församlingsverksamheten inte enbart bärs upp av anställd personal utan av dem som varit målgrupp för den inåtriktade församlingsverksamheten.

När församlingsarbetet får denna uppläggning kan man förmärka en kritisk hållning till sådana traditionella grupper inom församlingen som tycks vara självändamål. Man betonar att församlingen inte kan vara självändamål, och därför försöker man ofta lyfta fram sådana sidor i de traditionella gruppernas verksamhet som är utåtriktade.

Den traditionella "från vaggan till graven"-församlingen är präglad av en s.k. kom-struktur. Församlingen finns där hela tiden, och för de människor i olika åldrar som söker sig till henne finns också särskilda program eller verksamhetsformer. "Samling inåt och aktivitet utåt"-församlingen har ett mera aktivt drag och betonar kyrkans gå-struktur. Om människor inte söker sig till församlingen är det församlingens kallelse att söka upp människor där de befinner sig. Detta ligger i kyrkans missionsbefallning, menar man.

Det "utåt"-präglade arbetet bärs alltså upp av församlingens anställda och de aktiva församlingsmedlemmarna i förening. Planeringsgrupper och olika ansvarsgrupper där anställda och frivilliga krafter möts präglar därför församlingsarbetet. Information blir viktig, församlingsbladet blir ett medel att nå alla de människor som bor inom den geografiska församlingen, ofta

betraktad som församlingens ansvarsområde. Evangelisation blir ett huvudmål bredvid information. Ett församlingsblad som riktar sig till alla kan därför inte alltid täcka de informationsbehov som finns bland dem som är inbegripna i församlingens "inåt"-präglade verksamhet. Församlingsblad och "interna" informationsblad kan därför existera sida vid sida. Hembesök får ofta en stark ställning i församlingen. Vid sidan av präst och diakon utrustas också frivilliga krafter till att göra hembesök. I samband med förrättningar är hembesöken självklara, men också nyinflyttade kan få hembesök. Särskilda kampanjer kan rikta sig mot kvarter efter kvarter och då ingår hembesök som en viktig del.

Hembesöken kombineras ofta med något att inbjuda till. Nyinflyttade inbjuds till öppet hus där församlingen presenterar sig, dopföräldrar till dopundervisning och speciella temadagar för unga föräldrar, anhöriga till samtal kring sorg och saknad. Man kan också inbjuda till temagudstjänster.

Aktionsgrupper eller ansvarsgrupper riktar sig också mot olika institutioner i samhället. En grupp kan ha kontakter med skolan och erbjuda sig att vara resurspersoner i undervisningen och värdar i samband med studiebesök i församlingen. Man försöker kanske också inspirera till rastandakter och kristna grupper och föreningar inom skolan. På samma sätt kan andra grupper rikta sig mot arbetslivet i övrigt, mot industrier och andra stora arbetsplatser. Här kan målsättningen ofta vara att komma i dialog med grupper av människor som traditionellt har tagit avstånd från kyrkan.

Den största kontaktytan med det svenska folket har dock församlingen i samband med de s.k. förrättningarna, kyrkans handlingar. I en församling av den tecknade typen ses de kyrkliga handlingarna främst som evangelisation. Det blir därför naturligt att i anslutning till dem inbjuda till olika samtalsgrupper och studiegrupper där det ges tillfälle att komma ett steg vidare i det kyrkliga engagemanget. Ofta kan det vara lättare för en nytillkommen att finna sig till rätta i en mindre grupp av mera personligt slag än i en gudstjänst eller en brett upplagd verksamhetsform. De personliga kontakterna betonas, kanske till och med på bekostnad av den s.k. verksamheten.

"Församlad – utspridd"

Det tredje sättet att presentera ett församlingsarbete uppvisar nära släktskap med det föregående. Också detta bygger på ett sociologiskt församlingsbegrepp. Kyrkan ses som människor som lever i en puls mellan att vara församlade och att vara utspridda. Församlade är de i församlingsgemenskapen och det är i den fasen församlingsarbetet måste förstås. Utspridda är de i samhället, i hemmet, på arbetsplatsen, under fritiden etc., dvs. vid varje tillfälle då de inte är i församlingen. Samtidigt betonas helhetsperspektivet. Människorna är inte bara "kyrka" i församlingen, utan också i "utspriddheten" och detta är den mesta tiden. Församlingsarbetet ska alltså syfta till att göra det möjligt för de människor som hör till församlingen att kunna fungera som "kyrka" på egen hand, i familj, på arbetsplats och i samhällsarbete i övrigt.

Denna församlingsstruktur har inte så mycket av aktionsgrupp över sig

som den förra. Här betonas mera att församlingsmedlemmarna som enskilda individer har att fungera "som kyrka" än att de som medlemmar i en aktionsgrupp gör sin insats i samhället. Församlingsarbetets inriktning följer denna grundsyn. Samtalsgrupper kring samhällserfarenheter ersätter aktionsgruppen. En kritisk hållning till församlingsverksamheter över huvud kan förmärkas, då dessa ofta anses bli självändamål. Församlingsmedlemmen kan omedvetet ges intrycket att det är uppmuntransvärt att vara engagerad så mycket som möjligt i församlingen i betydelsen att delta i många grupper och verksamheter, menar man. Istället är det i samhället, i "utspriddheten" den kristne behövs. Församlingsarbetet ska ta ett minimum av tid och därför vara effektivt, dvs. inriktat på "utrustning". Istället för att skapa kyrkliga paralleller till alla goda verksamheter som sker i samhället bör den kristne inspireras att engagera sig i dessa och därvid vara så utrustad att han/hon är ett kristet vittnesbörd samtidigt som han/hon är en aktiv deltagare.

Ett i internationella sammanhang ofta utnyttjat sätt för att beskriva uppläggningen av församlingsarbetet kan användas för såväl "inåt – utåt" – som "församlad – utspridd"-strukturen. Om församlingsarbetets målsättning i stort anges med ord som utrusta, utbilda etc. så är det meningsfullt att skilja mellan s.k. formell utbildning och informell. Den formella utbildningen innefattar planlagda kurser och strategier i församlingen. Med start i dopundervisning i samband med ett barndop, över barntimmar och söndagsskola, miniorer och juniorer, konfirmandarbete och Kyrkans ungdom, vuxenstudier i församlingsskolans form till de påbyggnadskurser som gör församlingsmedlemmen rustad att vara en bekännande kristen i det vanliga samhällslivet, kan församlingen arbeta intensivt på den formella sidan av församlingsarbetet. Det är klart målinriktat. Det tar inga kunskaper för givna utan försöker vara en livslång "kyrkskola" som samtidigt pekar utöver sig själv till ett engagemang i samhället. När man samtidigt betecknar annan församlingsverksamhet som informell utbildning betonas därmed att varje grupp- eller programverksamhet som finns inom församlingens ram också har ett utrustande och utbildande mål. Detta ger i sin tur ofta anledning till ett omfattande omprövningsarbete som kan vara lika smärtsamt som inspirerande.

Ibland riktas kritik mot de andra och tredje synsätten att de ger för lite utrymme åt aspekten gudstjänst och vila. Det kan nog ofta vara riktigt. Samtidigt kan också gudstjänst och vila ses under utrustningsperspektivet. Den kristne vilar ut, avbördar sig och inspireras på nytt i gudstjänst och församlingsgemenskap för att sedan återvända till "vardagen".

"Ingen församling ser ut så där..."

I realiteten ser givetvis ingen församling ut på något av de beskrivna sätten. Församlingar är komplexa storheter och församlingsarbetet har vuxit fram under lång tid. En gången tids motiv för en verksamhet finns inte kvar, men verksamheten som sådan fortsätter. Total omprövning är både sällsynt och smärtsam. Istället för att finna nya former för församlingsverksamhet läggs nya verksamheter till de gamla, och dessa nya har oftast en annan målsättning än de tidigare. Olika generationer står också för olika målsättning. Många

människor finner sin trygghet i en oförändrad verksamhetsform.

I en församling kan alltså finnas drag av samtliga synsätt. Vi befinner oss i en brytningstid. I en folkkyrka med bred folklig anslutning måste församlingsarbetet ha drag av "från vaggan till graven". Samtidigt är kyrkans ställning reellt sett sådan, att man måste räkna med ett sociologiskt perspektiv där kyrkan bärs upp av en inre kärna, och denna insikt påverkar församlingsarbetet.

Samtidigt ligger en renodlad strukturs styrka däri, att den framhäver ett synsätt och gör olika sammanhang mera begripliga.

Församlingen i ett större sammanhang

Det är väsentligt att observera att församlingen är en kugge i en större helhet, en cell i en kropp. Mycket kyrkligt och diakonalt arbete, både nationellt och internationellt, har sin bas i den lokala församlingen och skulle den förutan inte kunna utföras. Ofta är det genom kollekterna i den söndagliga högmässan och vid andra sammankomster som församlingen är indragen i det större sammanhanget. Men det är en påtaglig utveckling inom svenska kyrkan, att församlingarna inte bara ska betraktas eller kan betraktas som kollektgivare och ekonomisk bas. De har också en viktig uppgift att fylla som opinionsbildare och informatörer i skilda frågor. I utbyte mot ekonomiskt stöd får därför församlingen information. Mission och internationell diakoni är de stora frågorna på det internationella planet, evangelisation, utbildning, olika diakonala arbetsformer, invandrararbete, informationsfrågor och massmediabevakning är de främsta nationella sammanhang den lokala församlingen är inbegripen i.

Ett växande regionalt arbete har också sin bas i församlingen. På stifts- och kontraktsplan utförs ofta ett arbete som församlingen indirekt, och ibland direkt, får del av. Utbildningsfrågor och fortbildningsfrågor måste lösas i samarbete, och stiftet är oftast den naturliga enheten för detta. Pilot- och projektarbete bedrivs också i stiftets regi, och församlingen kan så småningom förvänta sig få del av de erfarenheter som görs därvid. Nya frågeställningar som engagerar den lokala församlingen blir ofta först bearbetade i ett regionalt sammanhang. Det kan gälla frågor rörande kyrkan och arbetslivet, miljöfrågor, fredsfrågan, framtidsfrågor av olika slag.

Redan väl utvecklat är det samarbete kring fritids-och turistarbete, cityarbete, studentarbete och handikappfrågor som i dag finns på stifts- och kontraktsnivå.

Men församlingen är inte bara en del av en större gemenskap inom svenska kyrkan. Församlingen hör också med i ett större nationellt och internationellt sammanhang. Ekumeniskt arbete kan vara olika utvecklat i olika landsändar. Men på de flesta håll är ekumeniskt samarbete en självklarhet. Ibland manifesteras detta endast vid särskilda tidpunkter. Ibland är det fråga om ett regelbundet samarbete kring t.ex. barn- och ungdomsarbete. Det finns också ett mindre antal ekumeniska församlingar i Sverige.

Anställd personal och frivilliga medarbetare

Församlingsarbete förutsätter personal och medarbetare. På personalsidan har präst och kyrkomusiker och delvis också diakonissa varit de vanliga personalbegreppen i församlingarna. Under de senaste decennierna har dessutom tillkommit en rad nya tjänster inom församlingsvården. Det gäller församlingssekreterare/församlingspedagoger och församlingsassistenter med i huvudsak pedagogiska uppgifter, församlingskuratorer i diakonalt arbete samt barntimmeledare och fritidsledare. Det är dock att märka att denna utveckling inte gäller alla församlingar och pastorat. Det är de större pastoraten i första hand som fått en differentierad sammansättning av tjänster. För de flesta mindre församlingar är fortfarande präst och kyrkomusiker de enda anställda inom församlingsvården.

Förutom den anställda personalen arbetar en stor mängd frivilliga medarbetare i församlingen. Utan deras medverkan skulle församlingsarbetets omfattning ha varit avsevärt mindre. Inte minst gäller detta i de mindre församlingarna. Som handledare i konfirmandarbete, barnledare i barngrupper, juniorledare, söndagsskollärare, studieledare etc. gör de frivilliga medarbetarna sin insats. Inte heller bör man glömma bort att på många håll olika frivilliga organisationer bidrar till församlingslivets uppbyggnad utan att vara i egentlig mening kyrkliga organisationer. Det kan gälla Röda korset, Rädda barnen, olika hembygdsföreningar etc.

Att så många är inbegripna i församlingsarbetets planering, uppläggning och utförande ställer stora krav på samarbete och gemensam planering. Medarbetarsamlingar för både anställda och för anställda och frivilliga medarbetare tillsammans blir därför nödvändiga inslag i församlingarnas liv. Sådana medarbetarsamlingar kan också fungera som studiegrupper för intern medarbetarutbildning. Annan vidareutbildning och fortbildning för dem som är engagerade i församlingsarbetet erbjuds ofta församlingarna från olika stiftsorgan eller rikskyrkliga organ. Målmedveten fortbildning för allt större grupper av anställda och frivilliga medarbetare planeras för närvarande.

Utvecklingstendenser

I det följande görs ett försök att beskriva församlingsarbetets utvecklingen utifrån sex olika tendenser som redan i dag är påtagliga och kan antas bli förstärkta under resten av 80-talet. Beskrivningen tar alltså fasta på en rörelseriktning. Säkerligen kommer olika församlingar att röra sig olika fort utefter de antydda utvecklingslinjerna.

a) Från statiskt till dynamiskt församlingsarbete

Det har funnits en tendens att församlingsarbete sett likadant ut i alla församlingar. Även mycket olika typer av församlingar har arbetat på ett likartat sätt. Det är den gamla socknen på landsbygden som bildat mönster. Även om landsbygden i dag många gånger ser helt annorlunda ut, präglar den gamla sockenmodellen fortfarande landsbygdsförsamlingarna. Samma modell har också tillämpats i tätorter, förorter och citymiljöer och präglat

uppläggningen av församlingsarbetet. Trots att människors livsrytm har ändrats radikalt så återspeglar ofta församlingsarbetet en tid då man levde, arbetade och vistades inom ett och samma område. Församlingsarbetet var enhetligt. Det var uppbyggt kring "sockenkyrkan".

Detta håller på att ändras och förändringarna blir mera markanta i framtiden. Församlingsarbetet kan i dag se olika ut på olika platser. Man har upptäckt att den nya samhällssituationen kräver nya arbetsformer. "Socknen", den lokala församlingen, kan inte vara den enda arbetsformen. Det behövs tvärterritoriella insatser som speglar människors rörlighet. Olika situationer kräver olika arbetsmetoder. Församlingsarbetet blir mångfasetterat. Tanken att varje församling självklart har alla de traditionella arbetsformerna måste vika. Variationen kan inte bara illustreras av ett "tillägg" ovanpå de vanliga arbetsformerna. Den måste slå igenom på djupet istället.

Denna utveckling har präglat utbildningsdebatten under senare år. Eftersom man förr kunde utgå ifrån att församlingsarbete i stort sett såg likadant ut i olika typer av församlingar, kunde man också i utbildningen förbereda till exempel de blivande prästerna på dessa arbetsuppgifter. Man kunde alltså redan på utbildningsstadiet lära sig de arbetsmetoder och arbetsformer som tillämpades i församlingen oberoende av församlingstyp. Denna form av utbildning har visat sig alltmer problematisk. Församlingsarbetet är inte längre så statiskt. Istället måste utbildningen skapa en beredskap hos den blivande prästen/kyrkoarbetaren att tolka situationen och handla därefter.

b) Från sektoriserat till helhetspräglat församlingsarbete

Det "gamla" samhället hade en helhetsprägel. Inte minst gällde detta kyrkans och församlingens liv. Kyrkan "mitt i byn" var också en symbol för hur människor uppfattade livet.

Samhällsutvecklingen har medfört en uppsplittring på många områden. Den sektorisering och specialisering som i dag är en naturlig del av det moderna samhället har också drabbat kyrkan. För kyrkans budskap och verksamhet har denna utveckling mest varit negativ.

Sektoriseringen kan ses på två olika plan. Dels har man upplevt att församlingen sysslade med sina avgränsade frågor, de må betecknas som "andliga", "religiösa", "kyrkliga" eller något annat. Andra organ i samhället sysslade med andra områden i livet. Moralfrågor sågs som individuella frågor. Så fort frågor berörde samhällsordningen, kollektiva förhållanden, människors gemensamma villkor, kunde de anses "politiska" och därmed liggande utanför församlingens "kompetens". Detta slags sektorisering är sedan något decennium allvarligt ifrågasatt och många tecken tyder på att ett nytt helhetstänkande håller på att bryta fram. Man betonar att den kristna tron är en helhetstolkning som rör det vanliga mänskliga livet och vardagen, och inga mänskliga frågor kan därför hamna utanför trons sfär. I församlingen kan man syssla med "allt", allt som har med människor och människors villkor att göra. Uppgiften blir att söka det kristna helhetsperspektivet på de aktuella frågeställningarna.

Dels har man också upplevt sektoriseringen inom församlingsarbetets

ram. De flesta församlingsgårdar från 1960- och 1970-talen illustrerar denna sektorisering. I ett rustikt källarplan bedrivs ungdomsarbetet, på markplanet finns lokalerna för kyrkans barnarbete medan de äldre i församlingen finns en trappa upp i lokaler som inte är tänkta för barn. Utvecklingen är på väg bort ifrån en sådan uppdelning av församlingens medlemmar på olika grupper efter ålder och ofta också kön. Istället för barnarbete för sig och vuxenarbete för sig utvecklas ett familjearbete. Man försöker också finna former för samverkan mellan barnarbete och äldrearbete i församlingen. Pådrivande i utvecklingen har studiet av församlingens identitet varit. Ett huvudord i biblisk församlingssyn är gemenskap (koinonia) och denna gemenskap svarar mot den mänskliga helheten som sådan, inte mot sektorer av den i form av barn för sig, ungdomar för sig, kvinnor för sig och män för sig.

Den sektorisering som består i olika verksamhetsgrenar på olika håll har sin motsvarighet i en specialisering inom församlingstjänsterna. De många nytillkomna tjänsterna bidrar på så sätt till upplevelsen av ett uppsplittrat församlingsarbete. Som en motvikt mot detta utvecklas arbetslagstanken alltmer inom kyrkan. Arbetslaget står på så sätt i helhetsupplevelsens tjänst.

Helhetstänkandet kommer också att yttra sig i en utveckling av församlingens formella utbildningsprogram. Församlingen kommer alltmer att vara tvungen att ta ansvar för ett livslångt lärande i kyrkan. Helhetsaspekten kommer också att innebära en koncentration i församlingsarbetet. Ett mångsysslande som tycks peka i olika riktningar vad målsättningen beträffar får vika för ett mera enhetligt församlingsarbete som mera är en del av församlingsmedlemmens livsrytm än olika verksamhetsformer att delta i. Kritiken mot s.k. verksamheter kommer att växa.

c) Från ett förmedlande till ett dialogiskt inriktat församlingsarbete

De flesta människor gjorde likartade erfarenheter i "det gamla samhället". Därför var det inget anmärkningsvärt att en person, prästen, kunde tala till alla och för alla. Den som visste mest om något som rörde alla kunde förmedla detta till de andra. I dagens pluralistiska samhälle är erfarenheterna mycket mera splittrade. Erfarenheter behöver bytas på ett helt annat sätt. Om föredrag och föreläsning var ett verksamt instrument förr är det i dag mera trubbigt. Olika erfarenheter behöver komma till tals. Dialogen och samtalet måste ersätta den tidigare förmedlingspedagogiken. Även predikan i församlingen, den verksamhetsform som är mest präglad av den gamla förmedlingspedagogiken, påverkas av det nya behovet av dialog. Alltfler församlingar kompletterar predikan i gudstjänsten med samtal i anslutning till gudstjänsten och under veckan som förberedelse eller uppföljning. Denna utveckling kommer att fortsätta.

Det förmedlande församlingsarbetet består av färdiga program. Det dialogiska innebär inbjudan till samtal där olika röster får komma till tals och där målet inte är utstakat i förväg. Deltagandet blir passivt i det förra fallet och aktivt i det senare. Församlingens ambition att låta helhetsperspektivet alltmer prägla församlingsarbetet måste leda till ökad dialoginriktning. Församlingen blir en samtalspartner i samhället, inte en förmyndare som

föreläser för folk. Typiska utslag av denna utveckling är de samtalsgrupper som växer fram i församlingar kring kyrkan och arbetslivet, kyrkan och miljöfrågorna, kyrkan och freden, kyrkan och politiken, kyrkan och den medicinska etiken, kyrkan och skolan etc. Att lyssna är en ny roll för församlingen. I ett sådant dialogiskt klimat kan församlingen finna nya vägar att låta människor möta evangeliet, vägar som kan vara helt stängda om församlingen fasthåller sin förmedlande attityd.

d) Från kyrkan som institution till kyrkan som människor

Församlingsarbetet påverkas av att det inom ramen för den territoriella församlingsstrukturen pågår en förskjutning från ett territoriellt församlingsbegrepp till ett mera sociologiskt orienterat. Den förskjutningen illustreras av en rörelse bort från "vaggan till graven"-synsättet och av att den territoriella församlingen alltmer kommit att betraktas som ett församlingens ansvarsområde och "kallelse" snarare än som "egentlig församling". Detta synsätt leder till en ökad satsning på antingen "utåt"-verksamhet, evangelisation och diakoni, eller en satsning på utrustning av "församlingen" för vardagstillvaron. Satsningen kan givetvis ske på båda leden samtidigt.

Man kan också uttrycka det så, att utvecklingen från synen på kyrkan som en institution till kyrkan som människor ställer ökade krav på församlingsarbetets effektivitet och resultat. Det måste bli mottagarorienterat, bestämt av mottagarnas behov och förutsättningar. På kyrkan som institution ställs kvantitativa krav. Den ska erbjuda ett visst antal verksamheter. Men kyrkan som människor reser kvalitativa krav på församlingsarbetet, det ska svara mot behov. I det förra fallet leder det ofta till att man inom institutionen frågar sig vilken verksamhetsgren man satsade på förra terminen eller arbetsåret. Kravet på omväxling och utveckling kräver då att man inom institutionen nästa år eller termin satsar på något annat. Tyngdpunkten ligger på en variation i erbjudandena. Intressanta och aktuella frågeställningar bör slå igenom i ett församlingsarbete i form av programpunkter och studiearbete. I det senare fallet ligger tyngdpunkten på frågan vem som tillgodogjort sig den erbjudna verksamheten och med vilket resultat. Eftersom församlingsverksamheten ska stödja, utrusta och inspirera människor att vara något, stå för något och göra något som kristna i vardagen, behöver det följa en medveten plan för individen, inte för institutionen oberoende av individen.

Förskjutningen innebär att intresset riktas på hur olika verksamhetsformer verkar på olika människor. Det räcker inte att en församling svarar för gudstjänster, erbjuder bibelstudier, har gemenskapsgrupper. Frågan blir hur gudstjänsterna upplevs, vad som händer med människor som deltar i gudstjänsterna, vilka mönster som präglar de deltagande, om deltagarna blir befriade, inspirerade, avbördade, bättre utrustade? Det räcker inte med att det kan vara status att ha många bibelstudiegrupper. Frågan blir vad som sker i grupperna. Är det bara fråga om en utlöpare av prästens predikan på predikstolen eller kommer verkliga samtal till stånd så att deltagarna får relatera sina egna vardagserfarenheter till bibelordet? Det räcker inte att ha gemenskapsgrupper. Frågan blir vilken gemenskap som erbjuds och hur denna gemenskap påverkar deltagarna.

Man kan ytterligare peka på hur tyngdpunktsförskjutningen från synen på kyrkan som institution till kyrkan som människor leder bort från ett alltför starkt "verksamhetsberoende". Från att ha betraktat t.ex. evangelisation som olika verksamheter blir synen på evangelisation snarare den, att det är något som äger rum där enskilda kristna vistas, arbetar och deltar i samhällslivet. Förutsättningen är att den enskilde kristne är så rustad att det gör någon skillnad om han eller hon är kristen eller inte. Det är utifrån detta perspektiv kraven ställs på församlingsarbetet, att det inte ska vara självändamål, att det ska frigöra och utrusta. Inga verksamhetsformer kan ersätta en utebliven effekt av "vardagsevangelisation".

e) Från ensam präst till arbetslag

Beträffande en traditionellt sett så prästorienterad verksamhetsform som konfirmandarbetet föreslås i Riktlinjer för Svenska kyrkans konfirmandarbete (1978) att konfirmandarbetet bör utföras i ett arbetslag. Denna rekommendation är ett tecken på den satsning på arbetslaget som sker för närvarande på många håll inom svenska kyrkan.

Ensamarbetet har djupa rötter i kyrkan. Den gamla bilden av den ensamme prästen med sin församling har varit mönsterbildande. Detta har framgått inte minst av det sätt på vilket man i stora församlingar hellre försökt efterlikna socknen och skapa distrikt med fortsatta möjligheter till ensamarbete än man valt arbetslaget. Mönsterbilden har inte bara gällt prästerna. Andra medarbetare i församlingsvården har också ofta valt att ha särskilda ansvarsområden, för att inte säga "revir", med möjlighet till ensamarbete och utan krav på samverkan.

På denna punkt är en utveckling på gång. Många föredrar visserligen ensamarbete, men allt fler upptäcker att det inte bara är mera effektivt att arbeta i arbetslag. Det är också mera stimulerande. Arbetslaget möjliggör en specialisering som inte går ut över helhetsprägeln på församlingsarbetet. Det ger också en träning i dialog och samarbete som blir alltmer nödvändig för kyrkan i samhällslivet. Rent personalpolitiskt har också arbetslaget som arbetsmiljö uppenbara fördelar framför arbetsplatser som främst är individuella. I ett arbetslag är det också lättare att minska gränserna mellan anställda och frivilliga medarbetare, inte minst därför att arbetslaget består av olika kompetenser och erfarenheter, inte av likformade konkurrenter.

f) Från konfessionell isolering till ekumeniskt samarbete

Sett i ett längre tidsperspektiv är denna utvecklingstendens alldeles tydlig. Att samarbeta med ett samfund med annan bekännelse än den evangelisk-lutherska var för en församling i svenska kyrkan helt otänkbart för ett antal decennier sedan. Andra samfund och församlingar sågs ofta som konkurrenter.

I dagens läge är det sällan på det sättet. Den förändrade samhällsutvecklingen inte bara i Sverige utan i hela västerlandet är den främsta orsaken härtill. I dag handlar det ideologiskt och livsåskådningsmässigt inte så mycket om vilken kyrka man bör tillhöra som om kristen tro överhuvud. I denna nya situation blir samarbete mellan olika kyrkor mera naturlig.

Men samtidigt har också den ekumeniska rörelsen påverkat kyrkor, samfund och församlingar i Sverige och förmedlat kunskaper om andra kristna och skapat nya attityder. Sedan 1972 har tre stora ekumeniska möten hållits i Sverige med deltagande från i stort sett alla samfund.

Samtidigt som ekumeniska frågor blivit en del av kyrkans vardagsarbete och samarbete inte möter teologiska hinder, har en viss otålighet kunnat märkas på många håll. Få konkreta resultat har ännu kommit ut av alla ekumeniska samtal i form av samgående mellan kyrkor eller organiserat samarbete i kyrkornas centrala verksamhetsformer. Utvecklingen torde dock gå i den riktningen. Ett återvändande till en mera isolerad konfessionell tillvaro på egen hand torde för de flesta församlingar vara otänkbar.

3.3 Folkbokföringen

Folkbokföringen i Sverige sker dels fortlöpande i kyrkoböcker och andra register, i regel för varje församling av svenska kyrkan (kyrkobokföring), dels årligen i mantalslängder församlingsvis för varje kommun (mantalsskrivning). Kyrkobokföringen, som är den primära formen av folkbokföringen, ombesörjs av pastorsämbetena. I Stockholm och Göteborg sker dock kyrkobokföringen hos lokal skattemyndighet såvitt gäller kyrkobokföringsort och kyrkobokföringsfastighet. Mantalsskrivning sköts av de lokala skattemyndigheterna i resp. fögderi. Över den inom resp. län kyrkobokförda befolkningen för länsstyrelserna register med användning av automatisk databehandling (ADB). Riksskatteverket har det centrala ansvaret för folkbokföringen.

De grundläggande bestämmelserna om folkbokföringen finns i folkbokföringsförordningen (1967:198) och folkbokföringskungörelsen (1967:495).

Kyrkobokföringen

Kyrkobokföringen sker i regel församlingsvis.

Kyrkobokföringsmyndighet är patorsämbetet. Det åligger pastoraten att tillhandahålla pastorsämbetena biträdespersonal samt kontorslokaler, inventarier och övrig nödvändig utrustning. Arbetet ombesörjs vid pastorsexpeditionerna. En pastorsexpedition kan vara gemensam för två eller flera församlingar men kan också betjäna del av en församling (kyrkobokföringsdistrikt). Pastorsexpeditionerna är föremål för en fortlöpande översyn och antalet expeditioner har sedan slutet av 1960-talet minskat med närmare 200. F.n. finns ca 1 580 pastorsexpeditioner.

Huvudansvarig för kyrkobokföringen är enligt författningarna pastor. Som pastor tjänstgör kyrkoherde, komminister eller särskilt förordnad kyrkoadjunkt. För de fall annan än kyrkoherden ansvarar för kyrkobokföringen har kyrkoherden ändå tillsynen över den. I sitt arbete kan pastor biträdas av annan präst hos pastorsämbetet och av kontorspersonal.

Kyrkobokföringen är den del av folkbokföringen som kräver den ojämförligt största arbetsinsatsen. Kyrkobokföringen sysselsätter närmare 90 % av den inom folkbokföringen verksamma personalen. Kyrkobokfö-

ringen ligger också till grund för hela den övriga verksamheten. I princip samlas alla uppgifter som ingår i folkbokföringen in genom kyrkobokföringen hos pastorsämbetena.

Kyrkoböcker och register

De kyrkoböcker och register som förs hos pastorsämbetet kan delas in i personregister som innehåller den samlade informationen om var och en av de registrerade och kronologiska register i vilka fortlöpande antecknas olika händelser såsom födelse, vigsel, dödsfall och flyttning.

Till personregistren hör de register som bildas av personakterna (församlingsliggare, obefintlig-, emigrant- och dödregister), församlingsbok samt församlingsregistret, som består av s.k. personavier. De kronologiska registren är flyttnings- och ministerialböckerna. De sistnämnda består av födelse-och dopbok, konfirmationsbok, äktenskapsbok samt död-och begravningsbok.

Uppgifter från kyrkobokföringen

Som tidigare har nämnts utgör den lokala registreringen hos pastorsämbetena grunden för folkbokföringen. Alla uppgifter i folkbokföringen har således sitt ursprung i kyrkobokföringen. En viktig del av pastorsämbetenas arbete består därför i att hålla länsregistren aktuella och att tillhandahålla ett korrekt material för mantalsskrivningen.

Enligt folkbokföringskungörelsen åligger det pastorsämbetet att underrätta olika myndigheter om händelser inom folkbokföringens område.

I ett stort antal fall inhämtar allmänheten uppgifter ur kyrkobokföringen genom beställning av personbevis eller utdrag ur kyrkoböckerna. Den slutliga användaren av dessa uppgifter är vanligen en myndighet. Pastorsämbetena utfärdar årligen över två miljoner personbevis. Personbevis för pass utgör en stor del av det totala antalet utfärdade personbevis. Vidare behövs personbevis i flera fall vid domstolsärenden såsom äktenskapsskillnad, adoption, vårdnadsfrågor, äktenskapsförord och lagfart. Andra vanliga ändamål är studier, anställning och firmaregistrering.

Pastorsämbetena besvarar också nära två miljoner förfrågningar per år från allmänheten och olika myndigheter. Sådana förfrågningar avser i många fall aktuella upplysningar om adresser o.d. En inte obetydlig del avser emellertid äldre kyrkobokföringsmaterial, som är en viktig källa för forskning.

Kyrkobokföringen i Stockholm och Göteborg

För kyrkobokföringen i Stockholms och Göteborgs kommuner gäller särskilda bestämmelser. I huvudsak innebär dessa att de lokala skattemyndigheterna har hand om vissa uppgifter som i landet i övrigt ankommer på pastorsämbetena. Sålunda beslutar de lokala skattemyndigheterna om kyrkobokföring i församling inom kommunen, om avregistrering från kyrkobokföringen av annan än den som har avlidit och om överföring till obefintligregister. Härav följer bl.a. att flyttningsanmälan skall göras hos de lokala skattemyndigheterna.

Mantalsskrivningen

Mantalsskrivningen förrättas årligen inom varje kommun av den lokala skattemyndigheten.

Genom mantalsskrivningen fixeras befolkningsläget per den 1 november förrättningsåret (mantalsdagen) för nästföljande kalenderår (mantalsåret). Förteckningen sker i mantalslängden. Personuppgifterna är ordnade efter kommun, församling och fastighet. Mantalsskrivningens huvuduppgift är att ligga till grund för den direkta beskattningen.

Arbetet inleds vanligen med att länsstyrelsen med hjälp av sina befolkningsregister i en stomme till mantalslängd upptar de personer som mantalsdagen är kyrkobokförda i varje församling. – RSV kan emellertid besluta att länsstyrelsens register först skall avstämmas mot kyrkobokföringen. Detta sker genom att länsstyrelsen upprättar en förteckning över de personer som skall ingå i stommen. Pastorsämbetena granskar sedan förteckningen mot kyrkobokföringen och underrättar länsstyrelsen om de ändringar och tillägg som behöver göras.

Länsregistreringen

Länsstyrelsen är regionalt organ för bl.a. beskattnings- och uppbördsväsendet samt folkbokföringen. Länsstyrelsernas ADB-register för folkbokföringen innehåller ett urval av kyrkobokföringsuppgifter från pastorsämbetena. Folkbokföringskungörelsen föreskriver att registret skall innehålla namn, personnummer, födelse(hem)ort och kyrkobokföringsort samt de ytterligare uppgifter som RSV bestämmer. Valet av uppgifter som skall ingå i registret styrs dels av behovet inom folkbokförings-och beskattningsområdet, dels av önskemål från användande myndigheter. Utöver de nämnda folkbokföringsuppgifterna innehåller ADB-registret bl.a. uppgifter om utländskt medborgarskap, tillhörighet till svenska kyrkan och mantalsskrivningsförhållanden.

Som har berörts i det föregående används registren för att ta fram en stomme till mantalslängden och för underhåll av personuppgifterna i det centrala skatteregistret. De används också för framställning av den allmänna röstlängden.

Tillsyn och besvär

RSV har som centralt ämbetsverk det övergripande ansvaret för folkbokföringen. På det regionala planet ankommer det på domkapitlet att inom stiftet ha tillsyn över pastorsämbetenas befattning med kyrkobokföringen. Vid tillsynen biträds domkapitlet av kyrkobokföringsinspektör, f.n. 24 stycken, varav minst en i varje stift. Kyrkobokföringsinspektör skall vara präst i stiftet och förordnas i perioder om fem år av regeringen efter förslag av domkapitlet.

Besvär över pastorsämbetenas och de lokala skattemyndigheternas beslut i folkbokföringsärenden som rör rätt bosättning förs hos länsrätterna. Det gäller såväl beträffande kyrkobokförings- som mantalsskrivningsförhållanden. Pastorsämbetenas övriga beslut överklagas hos domkapitlen. Besvär

över domkapitlens och länsrätternas beslut förs hos kammarrätterna. Mot de beslut som pastorsämbetena meddelar i sekretessfrågor skall dock talan föras direkt hos kammarrätterna. Under vissa förutsättningar kan kammarrätternas beslut prövas i regeringsrätten.

Förslag om ändring av nuvarande ordning

Såsom framgår av det tidigare sköts väsentliga delar av folkbokföringen av kyrkliga organ. Denna ordning, som med något undantag saknar motsvarighet i andra länder har länge debatterats. I ett flertal utredningsförslag har vid olika tillfällen aktualiserats att göra en åtskillnad mellan den för det borgerliga samhället nödvändiga befolkningsregistreringen och den kyrkobokföring, som kan behövas i svenska kyrkans verksamhet.

Frågan har senast behandlats av 1979 års folkbokföringskommitté i betänkandet Folkbokföringens framtida organisation (SOU 1981:101). Kommittén föreslog i detta att någon ny organisation för folkbokföringen inte borde byggas upp. Den verksamhet som bedrivs av de lokala skattemyndigheterna och de allmänna försäkringskassorna har enligt kommittén beröringspunkter med kyrkobokföringen. I verksamheten hos båda myndigheterna ingår en omfattande registrering av personuppgifter. Arbetet är förenat med kontakter med allmänheten, både för att inhämta upplysningar och för att lämna information. Den del av folkbokföringen som består i att lämna uppgifter och besvara förfrågningar torde enligt kommittén därför kunna integreras med verksamheten hos båda organen. Alternativen ansågs emellertid skilja sig åt vad gäller de organisatoriska och kostnadsmässiga konsekvenserna.

Kommittén fäste särskild vikt vid möjligheterna för en framtida folkbokföringsmyndighet att ge medborgarna en god närservice och ansåg därför att de allmänna försäkringskassorna med sitt vitt förgrenade kontorsnät borde handha uppgiften som lokal folkbokföringsmyndighet.

Med hänsyn till de fördelar som står att vinna med en enhetlig organisation för den lokala folkbokföringen föreslog kommittén att också mantalsskrivningen förs över till de allmänna försäkringskassorna. Som en följd av den föreslagna lokala organisationen borde vidare den centrala tillsynen föras över från riksskatteverket till riksförsäkringsverket.

De allmänna försäkringskassorna är regionala organ med ett centralkontor samt ett antal lokalkontor och filialexpeditioner. Kommittén fann att den huvudsakliga verksamheten med folkbokföringen i likhet med vad som gäller för kassornas nuvarande verksamhet borde ombesörjas av lokalkontoren. Den rådgivning som i dag ankommer på de till domkapitlen knutna kyrkobokföringsinspektörerna liksom den uppföljande verksamheten borde övertas av försäkringskassornas centralkontor. Enligt kommitténs förslag skall domkapitlen inte längre vara besvärsinstanser i folkbokföringsärenden.

Kommittén räknade med att övervägande delen av de anställda hos pastorsämbetena och övrigt berörda myndigheter skulle kunna få anställning hos de allmänna försäkringskassorna.

Kommittén beräknade att årliga kostnaderna för den nuvarande organisationen uppgår till ca 253 milj. kr. I detta belopp ingår kostnader för

kyrkobokföringen, mantalsskrivningen och länsregistreringen. Den av kommittén föreslagna organisationen beräknades kosta ca 186 milj. kr., varav 10 milj. kr. avser svenska kyrkans församlingsregistrering. Samtidigt måste det emellertid beaktas att en del av kyrkokommunernas kostnader för personal och lokaler först på sikt kommer att kunna minskas. Kommittén räknade därför inte med att en ny folkbokföringsorganisation omedelbart medför den besparing som kostnadsjämförelsen antyder. Enligt kommitténs mening medför ändå en reform att samhällets totala kostnader för folkbokföringen minskar. Genomförandekostnaderna beräknades av kommittén till 25-30 milj. kr.

Kommittén var inte enig. En ledamot ansåg att nuvarande huvudmannaskap väl fyllde sina uppgifter och att därför någon ändring inte behövdes. Andra ledamöter förordade ett ändrat huvudmannaskap men att skattemyndigheterna i stället för försäkringskassorna borde bli nya huvudmän. Förslaget har ännu inte remissbehandlats.

3.4 Begravningsverksamheten

Organisationsstruktur och kostnader

Det finns omkring 3 250 allmänna begravningsplatser. Av dessa är omkring 2 620 kyrkogårdar, dvs. ligger kring eller invid kyrka. Nya allmänna begravningsplatser anläggs vanligen fristående.

Med få undantag är församlingar eller samfälligheter inom svenska kyrkan huvudmän för de allmänna begravningsplatserna.

I Stockholm är den borgerliga kommunen sedan 1924 huvudman för den största delen av begravningsverksamheten. I de ytterområden, som senare har inkorporerats med kommunen, förvaltas en del begravningsplatser av vederbörande församlingar. Dessa får årligen bidrag av kommunen som beräknas på grundval av visst belopp per underhållen grav. Motsvarande bidrag utgår även till driften av de judiska och katolska begravningsplatserna.

Även på andra håll i landet förekommer det kommunalt huvudmannaskap. Tranås kommun är huvudman för en begravningsplats och Solna kommun blir huvudman för en som skall anläggas. Därutöver förekommer på olika håll samarbete mellan kyrkliga och borgerliga kommuner vid förvaltning av allmänna begravningsplatser, t.ex. i Eskilstuna, Karlskoga, Eslöv och Jönköping. Samarbetet tar i huvudsak sikte på att utnyttja personal och maskiner rationellt. I Borås finns sedan 1960 en stiftelse för skötsel av begravningsplatser och parker.

De kyrkliga förvaltningsenheternas utgifter för begravningsverksamheten uppgick 1978 till 475,7 milj. kr. enligt den officiella statistiken. Härav utgjorde 354,8 milj. kr. driftkostnader. De totala inkomsterna uppgick samma år till 84,0 milj. kr. varav 61,3 milj. kr. var driftintäkter. Begravningsverksamheten svarade för 16,2 % av de kyrkliga kommunernas totala utgifter.

Om man lägger till de kostnader, som vissa borgerliga kommuner har för

begravningsverksamhet, blir de totala utgifterna över en halv miljard kronor 1978.

Förvaltningsorganisation

Förvaltningen av allmänna begravningsplatser ankommer inom en församling eller en samfällighet på kyrkorådet eller på en för ändamålet särskilt inrättad nämnd, vanligen kallad kyrkogårdsnämnd. I det stora flertalet mindre förvaltningsenheter är det kyrkorådet som har ansvaret för begravningsverksamheten. I större enheter finns det däremot vanligen en särskild kyrkogårdsnämnd.

Mark- och planfrågor

Med huvudmannaskapet för begravningsverksamheten följer bl.a. en skyldighet att hålla allmänna begravningsplatser med ett tillräckligt antal gravplatser av vedertagen typ. Detta innebär att huvudmännen, var och en inom sitt område, har att ansvara för att behovet av ny gravplatsmark blir tillgodosett.

Då ny mark måste tas i anspråk för gravplatser, är det naturligtvis viktigt att hinder inte möter från plansynpunkt. Särskilt inom tätbebyggda områden som är föremål för detaljplanläggning, d.v.s. stadsplan eller byggnadsplan, kan frågor om ny gravplatsmark utgöra ett problem.

I mark- och planfrågor är det nödvändigt med en samverkan mellan den borgerliga kommunen som planmyndighet och de kyrkliga kommunerna som huvudmän för begravningsverksamheten. Den förra måste i sin planering beakta behovet av gravplatsmark. För att detta skall vara möjligt krävs det att de kyrkliga huvudmännen upplyser kommunen om det framtida behovet och bevakar att det blir tillgodosett i planeringen.

Byggnader m.m.

För verksamheten på en allmän begravningsplats håller huvudmannen i allmänhet olika byggnader. Förutom gravkapell, krematorier och särskilda byggnader för bisättning finns det också ekonomibyggnader och liknande. Antalet krematorier med kyrkligt huvudmannaskap är 66. För förvaring av kista före jordfästning och gravsättning kan det finnas särskilda bisättningslokaler.

Varje arbetsgivare är enligt arbetsmiljölagen (8 §) skyldig att "i den utsträckning som föranledes av arbetets art och arbetstagarens behov" se till att det finns "utrymmen och anordningar för personlig hygien, förtäring och vila samt för första hjälp vid olycksfall eller sjukdom". Många mindre enheter har emellertid ganska svårt att uppfylla dessa krav. Detta belyses särskilt i en av begravningsutredningen gjord undersökning (SOU 1981:36).

Gravsättningar och gravrätt

Gravskickets utveckling har betydelse för bl.a. behovet av gravplatsmark. Gravsättning sker antingen av kista eller av aska i urna eller minneslund. Utvecklingen har gått mot ett minskat antal kistbegravningar och ett ökat antal gravsättningar i urngrav och minneslund. Möjligheten till gravsättning i minneslund infördes genom särskilda bestämmelser som trädde i kraft 1958. Härefter har minneslundar i ganska stor utsträckning anlagts på allmänna begravningsplatser. I början av 1980 fanns det sålunda 296 minneslundar i 222 förvaltningsenheter. Det är framför allt de större enheterna som har anlagt minneslundar. I de allra minsta förekommer minneslund endast sällan.

Vårdåtagande m.m.

Med huvudmannskapet för begravningsverksamheten följer främst ett ansvar att hålla allmänna begravningsplatser med ett tillräckligt antal gravplatser av vedertagen typ samt att hålla begravningsplatserna i ordnat och värdigt skick. Utöver detta kan en huvudman inom ramen för sin kompetens enligt lagen om församlingar och kyrkliga samfälligheter frivilligt åta sig andra uppgifter som har samband med begravningsverksamheten. Viss oklarhet råder dock om var gränsen går för befogenheterna att ge sådan ytterligare service.

Huvudmännen kan t.ex. åta sig att vårda gravplatser. Så sker också i mycket stor utsträckning. Vidare kan en huvudman som en ytterligare service åta sig plantering på en gravplats. Det är också vanligt att växter o.d. tillhandahålls för plantering eller utsmyckning. Det kan nämnas att åtskilliga förvaltningsenheter har gjort åtaganden att vårda gravplatser för all framtid.

Ganska många enheter bekostar helt eller delvis olika transporter till och från en begravningsplats. Det är fråga om transport av kista från bårhus till begravningsplats och från begravningsplats till krematorium, av urna från krematorium till begravningsplats.

Förslag om ändrat huvudmannaskap

Frågan om ett kyrkligt eller borgerligt ansvar för begravningsverksamheten kom upp redan i samband med 1862 års kommunalreform. Genom denna gjordes uppdelningen mellan borgerliga och kyrkliga uppgifter. I åtskilliga utredningar har därefter föreslagits att huvudmannaskapet för begravningsverksamheten borde överföras till borgerlig kommun. Senast har av utredningen av begravningsverksamheten (SOU 1981:36) förutom ett kyrkligt eller ett borgerligt huvudmannaskap även föreslagits ett delat huvudmannaskap. Detta skulle innebära att de kyrkliga kommunerna behåller ansvaret för kyrkogårdarna. De skall dock ha rätt att till de borgerliga kommunerna överlåta både förvaltningen och själva kyrkogården. Vidare skulle de borgerliga kommunerna ges det övergripande ansvaret för att det finns allmänna begravningsplatser med tillräckligt antal gravplatser och därmed ansvaret för nyanläggningar. Beträffande friliggande

begravningsplatser föreslås att dessa i första hand förs över till de borgerliga kommunerna. Förslaget har remissbehandlats. Därvid har flertalet av remissinstanserna förordat ett fortsatt kyrkligt huvudmannaskap.

4 Problem med den nuvarande lokala strukturen

4.1 Problem från teologiska utgångspunkter

Förutsättningarna för den territoriella församlingsstrukturen

Svenska kyrkan har en territoriell församlingsstruktur. Få ifrågasätter på allvar denna struktur som sådan. Däremot pekar många på de problem som är förknippade med en territoriell församlingsstruktur. Den teologiska motiveringen för en sådan struktur har skiftat genom tiderna. Före 1800-talet byggde den på förutsättningen, att kyrka och folk inte bara var en enhet utan också borde vara en enhet. Statens enhet förutsatte kyrkans enhet. Avfall från kyrkans tro och gemenskap hotade inte bara kyrkan utan också samhället. Kyrkans och landets gränser sammanföll. Den som lämnade kyrkans gemenskap var också tvungen att lämna landet.

1800-talet innebar något nytt. Rörelser inom samhälle och kyrka ifrågasatte den etablerade ordningen. Väckelsen och den begynnande frikyrkligheten byggde på en annan församlingssyn. Församlingen var för dessa rörelser en trosgemenskap, och denna borde hämta sina direkta förebilder i nya testamentet. Man talade om den nytestamentliga församlingssynen. Det tidigare självklara antagandet att alla inom en socken hörde till församlingen avvisades. I det läget utformades en ny församlingsteologi till stöd för den territoriella församlingsstrukturen, en teologi kring lokalförsamlingen, en folkkyrkoteologi. Det fanns två bärande drag i denna församlingsteologi. Dels hävdades, att församlingsstrukturen inte hade att vara ett uttryck för församlingsbornas tro eller religiösa kvalitet utan för Guds universella nåd. Gud mötte alla människor utan villkor. Den territoriella strukturen var ett uttrycksmedel för denna grundtanke. Dels hävdades den svenska kyrkans historiska arv. Det gick inte att utan vidare tänka bort tusen år av kristen närvaro, påverkan och kultur i den svenska folket.

Den territoriella församlingsstrukturen fick alltså sin teologiska motivering därför att den blev ifrågasatt. Folkkyrkoteologin i svensk utformning har en teologisk motståndare som förutsättning. I konflikten med en motpart, den s.k. nytestamentliga församlingssynen, behövde den traditionella strukturen motiveras på nytt.

Hävdandet av svenska kyrkans historiska arv skedde i en situation, då det fortfarande var omöjligt för en svensk medborgare att stå utanför ett kristet samfund. Samhället delade den folkkyrkliga uppfattningen att samhälle och

kyrka hade ett gemensamt historiskt arv. Sverige var så förknippat med kristendomen att en svensk medborgare borde tillhöra svenska kyrkan eller något annat kristet samfund.

Först i och med religionsfrihetslagen 1951 ändrades detta synsätt officiellt, och det blev möjligt för svenska medborgare att välja mellan att vara medlemmar i svenska kyrkan, i annat kristet samfund eller att helt stå utanför varje kristet samfund. Sedan 1951 har utvecklingen gått vidare. Samhället intar en principiellt neutral hållning i frågor som rör livsåskådning. Samhället har blivit pluralistiskt. Andra religioner och nya religiösa rörelser har vunnit anhängare bland svenska medborgare. Stora invandrargrupper har fört sin religion med sig till Sverige, och inom flera kommuner är den minoritet som aktivt bekänner sig till en annan religion än den kristna betydande.

Tyngdpunkten förskjuts

Om förutsättningarna för en teologisk motivering av en struktur ändras, påverkar detta givetvis också motiveringen som sådan. Den tidigare frikyrkliga kritiken av svenska kyrkans territoriella struktur har tonats ner och saknas ibland helt. Man kan istället iaktta att många frikyrkoförsamlingar med bibehållet medlemsbegrepp också fungerar territoriellt. Den kritik som riktas mot den territoriella församlingssynen är nu inomkyrklig.

Förutsättningarna har också förändrats på ett annat sätt. Det argument som består i hävdandet av svenska kyrkans historiska arv och kristendomens genomsyrande av det svenska samhället har försvagats. Siffrorna för utträden ur svenska kyrkan är fortfarande mycket små – men religionssociologiska undersökningar visar, att ett stort antal människor i Sverige känner sig främmande för väsentliga delar av kyrkans tro. Enligt SIFO:s undersökning som ingår i Aktiva i svenska kyrkan (1983) uppgav 48 % av den vuxna befolkningen 1981, att de trodde på Gud (1947 hade 80 % uppgett att de trodde på Gud och 1968 60 %). Det avgörande kan dock knappast vara siffror i ena eller andra riktningen utan vad själva strukturen säger till människor innanför och utanför strukturen i fråga. Denna frågeställning är också väsentlig för det folkkyrkliga tänkandet. Den territoriella församlingsstrukturen avsågs inom folkkyrkoteologin ge uttryck för Guds nåd och öppenhet utan gränser, och detta förutsatte att andra hävdade principen om gränser och villkor för församlingstillhörighet. Ett nytt historiskt läge kan innebära, att samma struktur ger helt andra budskap. Det är på denna punkt den internationella kritiken av den folkkyrkliga strukturen sätter in. Ger inte strukturen mera intryck av att kyrkan är ett samhällsorgan än en kristen församling, frågar man sig. Samma kritik finns i dag hos betydande grupper också inom svenska kyrkan.

Det är tydligt att den teologiska motiveringen för den territoriella församlingsstrukturen skiftat tyngdpunkt under påverkan av de förändringar i förutsättningarna som ägt rum. Man kan i dag inte på samma sätt som vid sekelskiftet hävda, att den territoriella strukturen ger uttryck åt Guds universella nåd. Åtminstone gäller detta om man ställer kravet, att människor som upplever strukturen ifråga ska kunna tolka den i denna riktning. Istället hävdas, att den territoriella strukturen ger människor lättast

tillgång till kyrkans budskap som är evangelium. Det är därför viktigt att man väljer den struktur som reser minst barriärer kring evangeliet. Ett annat sätt att utforma den teologiska argumentationen för den territoriella strukturen handlar om kyrkans ansvar att försöka nå alla människor med sitt budskap. Den territoriella församlingsstrukturen gör det möjligt för kyrkan att nå fler människor än någon annan struktur. Man kan sålunda säga, att den territoriella församlingsstrukturen uttrycker den lokala församlingens ansvarsområde. Detta sätt att argumentera skapar förutsättningar för en helt annan samsyn än tidigare. Problemen rör därför inte i första hand den territoriella strukturen som sådan utan speciella förhållanden i anslutning till den territoriella strukturen, sådan den finns i svenska kyrkan i dag.

Att diskutera:
En territoriell församlingsstruktur behöver inte motiveras enbart utifrån ett territoriellt församlingsbegrepp. Församlingen som geografiskt område kan också ses som den sociologiska församlingens ansvarsområde. Samtidigt kan inte församlingsstrukturen som sådan isoleras från bakomliggande församlingsbegrepp.
– Vilka är den territoriella församlingsstrukturens för- respektive nackdelar?
– Vilka är alternativen till en territoriell struktur?
– Inom vilka sektorer är en territoriell struktur otillräcklig?

Den territoriella församlingsstrukturen och det sociologiska församlingsbegreppet

Ingen territoriell församlingsstruktur kan fungera utan att den rymmer en sociologiskt iakttagbar församlingsgemenskap, människor som engagerar sig och utgör en gudstjänstgemenskap. Det är givetvis en trovärdighetssak för svenska kyrkan som trossamfund att det i de lokala strukturer den kallar församlingar finns en trosgemenskap som yttrar sig i en församlingsgemenskap. En helt annan sak är att man av principella skäl vill avstå från att dra gränser mellan denna församlingsgemenskap och de människor som bor inom den geografiska församlingen. Finns inte en trosgemenskap som yttrar sig i församlingsgemenskap blir det svårt att med bibehållen trovärdighet tala om en kristen församling.

Det blir vidare inte meningsfullt att tala om en församlingsstruktur som ska uttrycka öppenhet, om det inte finns en sociologisk församling som visar denna öppenhet. Man kan inte bara tala om öppenhet som en princip i en organisation utan den måste också gälla församlingen som konkreta människor.

Att diskutera:
Församling är ett komplicerat begrepp på svenska med många olika betydelser. Församling kan vara ett teologiskt begrepp, ett territoriellt begrepp och ett sociologiskt begrepp. De två senare begreppen har

direkta konsekvenser för strukturarbetet, vilket inte betyder att de skulle sakna teologisk betydelse. Också de är bärare av ett teologiskt innehåll.

Det territoriella församlingsbegreppet, församlingen som geografiskt område, kan upplevas som ganska okomplicerat och lätt att definiera (se sid 41.). Däremot är det svårare att definiera det sociologiska församlingsbegreppet, som innebär att man tillskriver vissa människor särskilda kännetecken vilka gör dem till församling. När SIFO i undersökningen "Aktiva i svenska kyrkan – en livsstilsstudie" (1983) skulle definiera församlingen lät man åtta olika delgrupper tillsammans representera församlingen, "de aktiva":

- regelbundna gudstjänstbesökare
- personer som känner "stark samhörighet" med svenska kyrkan utan att vara regelbundna gudstjänstbesökare
- anställda inom församlingsvården
- medlemmar i kyrkobröderna
- medlemmar i syföreningar
- frivilliga medarbetare
- medlemmar i kyrkokörer
- förtroendevalda

– Kan man tänka sig andra sätt att definiera ett sociologiskt församlingsbegrepp?

– Det sägs, (sid 48) att de flesta inom svenska kyrkan använder sig av ett dubbelt församlingsbegrepp, dvs. av både ett territoriellt och ett sociologiskt församlingsbegrepp. Leder förekomsten av dessa dubbla begrepp till svårigheter för svenska kyrkan, för församlingarna och deras verksamhet? Är ett entydigt församlingsbegrepp något att sträva efter?

– Vidare sägs det, att "ingen territoriell församlingsstruktur kan fungera utan att den rymmer en sociologiskt iakttagbar församlingsgemenskap" och att det är "en trovärdighetssak för svenska kyrkan som trossamfund att det i de lokala strukturer den kallar församlingar finns en trosgemenskap som yttrar sig i en församlingsgemenskap" (s. 75). Ge synpunkter på dessa påståenden!

Sambandet mellan församling och gudstjänst betonas. Vid en definition av ett sociologiskt församlingsbegrepp kommer alltid ett led att vara den gudstjänstfirande församlingen. Samtidigt kan befolkningsutvecklingen medföra att en församling blir så liten, att få eller nästan ingen längre är regelbunden gudstjänstbesökare.

– Kan man tänka sig en församling där det inte längre är meningsfullt att bedriva gudstjänstverksamhet, där programpunkten "gudstjänst" utgår ur verksamhetsprogrammet?

– Kan man tala om en församling utan gudstjänst?

Små och stora församlingar

En territoriell församlingsstruktur förutsätter sålunda den sociologiska församlingen. Historiskt sett har detta givetvis inte varit något problem. Men

i en situation där avfolkning och minskat kyrkligt engagemang sammanfaller kan det läget uppstå, att territoriella församlingar kan förekomma utan en verklig sociologisk församling. Problemen knyter sig främst till mycket små och kanske också mycket stora församlingar. En tredjedel av samtliga församlingar inom svenska kyrkan har under 500 invånare. Inom denna stora grupp kan det finnas risk att den territoriella församlingsstrukturen inte motsvaras av någon fungerande sociologisk församling. Detsamma kan gälla mycket stora församlingar även om antalet sådana församlingar inte är så stort. Över 15 000 invånare finns i 151 församlingar och över 20 000 i 91 församlingar. Ofta kan församlingar i denna storleksordning upplevas som administrativa enheter där stora områden saknar en församlingsgemenskap.

Ett problem med mycket små församlingar är alltså, att det kan förekomma territoriella församlingar utan någon sociologiskt iakttagbar församlingsgemenskap. Det kan ligga nära till hands att försöka lösa problemet genom att sätta en nedre gräns för hur liten en församling kan vara rent befolkningsmässigt sett. Men utifrån teologiska utgångspunkter kan man inte ange gränser för hur liten en församling kan vara. Det är en fråga om engagemang och intensitet. Dessutom varierar kyrkligt engagemang och delaktigheten i den sociologiska församlingen mycket mellan olika delar av landet. Problemet är snarare, att svenska kyrkans lokala struktur är stelbent och saknar det slags flexibilitet som innebär, att den lokala strukturen kan forma sig efter lokala förhållanden också av det slag som människors engagemang utgör. Denna brist på flexibilitet hänger bland annat samman med att svenska kyrkans minsta enheter, församlingarna, också är kommuner med beskattningsrätt. Indelningen är därmed också en samhällsangelägenhet och beslutsordningen för att åstadkomma ändringar tungrodd.

Problemen med mycket stora församlingar är att känslan av församlingstillhörighet och församlingsgemenskap riskerar att försvinna. Där församling och kommun sammanfaller kan församlingen lätt uppfattas som ett samhällsorgan, samhället organiserat för religiösa angelägenheter. Samtidigt kan sådana större församlingar utgöra väl fungerande ekonomiska och administravtiva enheter varför motviljan mot församlingsdelning kan vara lättförståelig. En frivillig distriktsindelning har ibland motverkat avigsidorna.

Att diskutera:
En territoriell struktur är känslig för folkomflyttningar. Vid avflyttning blir små församlingar ännu mindre och vid inflyttning till områden där det redan finns befolkningskoncentrationer blir stora församlingar ännu större.

- Finns det ett "lagom" för församlingsstorlek?
- Finns det en nedre gräns för hur liten en församling kan bli?
- Finns det en övre gräns för hur stor en församling ska få bli?

Ett problem kan upplevas inom mycket stora församlingar. Församlingens storlek gör den till en väl fungerande administrativ och ekonomisk enhet. Eftersom många människor bor inom församingen domineras församlingsverksamheten av de kyrkliga handlingarna, de

s.k. förrättningarna, främst dop och begravning. Det ordinarie gudstjänstlivet kan "drunkna" i en mångfald verksamheter och kanske spela en underordnad roll i församlingens liv? Distriktsindelning kring en distriktskyrka har nämnts som ett sätt att bemöta en negativ utveckling på det har området.

– I stora församlingar genomför man ofta en distriktsindelning för att avhjälpa bristerna med för stora enheter. Vilka fördelar finns med distriktsindelning? Vilka nackdelar? I vilka avseenden skiljer sig ett distrikt från en självständig församling?

– Finns det andra sätt än distriktsindelning att klarare markera de stora församlingarnas karaktär också av en gemenskap människor emellan kring bl.a. gudstjänsten?

– Är församlingsdelning ett alternativ?

Samhällets rörlighet

En särskild variant av problemet rörande förhållandet mellan den territoriella församlingsstrukturen och det sociologiska församlingsbegreppet hänger samman med samhällets rörlighet i dag. Den territoriella strukturen hänger samman med den gamla socknen. Även där man har stora enheter försöker man tillämpa sockenmodellen, t.ex. i form av distriktsindelning. Men socknen byggde på grundförutsättningen, att människor bodde, arbetade och vistades inom ett avgränsat geografiskt område. I dag är så inte längre fallet. Människor bor på ett ställe och arbetar på ett annat. Barnen går i skola på ett tredje ställe och familjen vistas under helgerna på ett fjärde. Detta skapar problem för den kyrkliga närstruktur som bygger på sockentanken.

Att diskutera:

– Har den rörlighet som kännetecknar samhället i dag gjort den territoriella strukturen otillräcklig eller svårarbetad? I så fall – på vilket sätt?

– Hur ska en församling vara organiserad för att möta de behov som den nya rörligheten skapat?

Församlingsarbete och församlingsstruktur

En problemanalys utifrån församlingsarbetet och dess framtida utveckling pekar på den olikhet som består däri, att svenska kyrkans lokala struktur består av både mycket små och mycket stora enheter med mycket olika resurser att bedriva församlingsarbete. I en liten församling saknas kanske både ekonomiska resurser och personliga resurser av det slag som mänskligt engagemang utgör. Man kan i många fall och trots en utdebitering som ligger långt över genomsnittet i bästa fall bara erbjuda kyrka, präst och kyrkogård. Samtidigt har ett församlingsarbete med stor bredd vuxit fram inom svenska kyrkan. Det är ojämlikt för att inte säga orättvist att tillgången till ett sådant

församlingsarbete ska vara så ojämnt fördelat. Den som blir lidande på resursknappheten av såväl det ekonomiska som det personella slaget är de människor som vill delta i ett aktivt församlingsarbete och kanske menar sig ha rätt att kräva ett sådant av den kyrkliga kommun där de bor. Inte heller är den lokala strukturen formad så, att den underlättar samarbete och samverkan över gränserna.

Problemet blir detsamma, om man betonar den nya pedagogikens syn på behovet av delaktighet för utveckling och mognad. Församlingsgemenskapen måste också kunnas upplevas som en arbetsgemenskap med ett församlingsarbete som engagerar och involverar sina deltagare. Normbildande är härvidlag ofta hur kyrkans anställda själva arbetar. Bilden av den ensamarbetande prästen har hittills varit mönsterbildande. I dess ställe träder nu alltmer arbetslaget. Människor behöver uppleva, att fler än präster arbetar med församlingsvård, inte minst för att själva våga engagera sig. Ett arbetslag av både präster och lekmän bildar nya mönster och minskar barriärerna för lekmännen.

Problemet med församlingsstrukturen utifrån församlingsarbetets perspektiv skulle kanske kunna uttryckas så: ekonomiskt sett måste den minsta enheten vara så stor att det blir resurser över för församlingsarbete värt namnet. Den måste också kunna bära ett arbetslag. Men detta handlar inte bara om ekonomi. Församlingsverksamheten måste möta upplevda behov, varav det kanske främsta är behovet av församlingsgemenskap och delaktighet.

Att diskutera:
Församlingsverksamheten har utvecklats snabbt under de senaste decennierna. Många nya verksamhetsformer har tillkommit. Samtidigt är det uppenbart att detta inte gäller alla församlingar. Genom de stora skillnader som finns mellan stora och små församlingar är resurserna att bedriva församlingsarbete och driva på utvecklingen väldigt ojämnt fördelade. Stora församlingar kan anslå stora summor till församlingsverksamhet och anställa flera personer att arbeta i ett differentierat församlingsarbete. Små församlingar har ofta inte råd med annan församlingsverksamhet än den som prästen ensam eller tillsammans med frivilliga medarbetare kan utföra.

– Är det ett mål att sträva efter att det på svenska kyrkans lokalplan ska finnas likartade resurser för församlingsverksamhet?

– Är det ett rättmätigt krav från en församlingsmedlem att det ska finnas likartade möjligheter att delta i församlingslivet, oberoende av vilken församling man bor i?

4.2 Problem från ekonomiska utgångspunkter

Befolkningsförändringen och den nuvarande strukturen

De stora befolkningsförändringar, som skett inte minst sedan 1950-talet har endast marginellt kommit att påverka uppbyggnaden av den lokala

strukturen. I stället har den gamla sockenindelningen delvis kommit att konserveras. Som en följd härav har de minsta församlingarna kommit att kraftigt öka i antal. Såsom framgår av det föregående (2.2) har antalet församlingar med invånare under 500 sedan år 1950 ökat med 270 så att dessa i dag uppgår till 852, vilket utgör mer än 30 procent av det totala antalet församlingar. Församlingar med invånarantal över 500 har emellertid också förändrats. Sålunda har under samma tidsperiod gruppen församlingar mellan 500 och strax under 5 000 kraftigt minskat medan i grupper från 5 000 och däröver ökningar skett med 141 församlingar. Sammanfattningsvis har utvecklingen gått mot antingen mycket små församlingar eller jämförelsevis stora sådana medan den tidigare mellangruppen tycks bli allt mindre.

I sammanhanget måste även pekas på de stora skillnader som föreligger mellan stiften. I vissa är sålunda merparten av församlingarna sådana att deras invånarantal underskrider 1 000. Detta är fallet i Visby och Skara stift. I andra, Linköping, Lund, Växjö och Uppsala, uppgår antalet sådana församlingar till mer än hälften av det totala antalet medan av Luleå stifts 80 församlingar endast 9 har under 1 000 invånare.

Ett stort problem för de små församlingarna är att deras kyrkobyggnader ofta är för stora i förhållande till församlingarnas folkmängd och att byggnaderna kräver drifts- och underhållskostnader som tar i anspråk väsentliga delar av församlingarnas budgetar. För de större församlingarna, som bildats genom att mindre församlingar slagits samman är ofta antalet kyrkobyggnader ett problem. På vissa håll har detta lösts genom sammanlysning av gudstjänster till endast några av kyrkorna. De övriga kyrkobyggnader används då mera sparsamt och t.ex. endast under den varma årstiden så att åtminstone kostnaderna för uppvärmning kan sparas. Även för sådana församlingar är emellertid kostnaderna för underhåll av kyrkobyggnaderna en stor och tung utgiftspost.

Såsom tidigare närmare redovisats (2.2) har även folkomflyttningarna påverkat invånarantalet i pastoraten. Eftersom i flerförsamlingspastoraten ofta ingår en tätort, till vilken inflyttning skett, är förändringarna inte lika markanta som beträffande församlingarna. I sammanhanget bör dock erinras att antalet pastorat vars invånarantal inte uppgår till minimigränsen 2 000 i dag är 232 eller 20 procent av det totala antalet pastorat.

Att diskutera:
Folkomflyttningar har tömt många församlingar på invånare. Kyrkorna finns inte alltid där människorna finns, och där kyrkorna finns, finns inte människorna. Varje strukturreform som innebär att de mindre enheterna på något sätt samarbetar med andra enheter eller går samman i nya enheter kommer att ytterligare understryka problemet med de många kyrkobyggnaderna som ligger där det inte finns så många människor. Om man t.ex. skulle försöka genomföra en pastoratsreglering med ca 5 000 invånare som en nedre gräns för ett pastorat, så skulle i vissa extrema fall några pastorat få upp till 25 kyrkor inom pastoratsgränsen. Det kan dock vara väsentligt att understryka, att problemen finns redan i dag. De skapas inte av en

strukturreform. Däremot drar en sådan reform problemen fram i ljuset.

– Hur långt är det rimligt att kyrkans verksamhet på lokalplanet bestäms av kyrkornas placering?

– Vad ska vi göra med kyrkor som varken används för församlingsändamål eller är kulturhistoriskt värdefulla?

Kyrkobyggnaderna kan klassificeras dels i kyrkor som används, och kyrkor som inte används, dels i kyrkor som är kulturhistoriskt värdefulla och kyrkor som saknar kulturhistoriskt värde. Att bevara kyrkor som används är en församlingsangelägenhet. Att bevara kulturhistoriskt värdefulla kyrkor är ett samhällsintresse. Problemen blir de kyrkor som hamnar i det streckade fältet.

	kulturhist. värde	saknar kulturhist. värde
används		
används inte		

– Kan vi stänga kyrkor och lägga dem i "malpåse"?

– Kan vi riva kyrkor?

– Kan vi tänka oss andra användningsområden för kyrkobyggnader? I så fall vilka?

Skattekraftsproblematiken

I tidigare avsnitt (2.3) har redovisats de kyrkliga kommunernas skattekraft. Därav framgår att stora skillnader föreligger mellan de olika stiften. Än större blir emellertid skillnaderna om man ser på de olika kyrkokommunerna. Allmänt uttryckt kan därvid konstateras att ju mindre en kyrkokommun är ju mindre är dess skattekraft. Detta belyses särskilt väl i de stift som har flest små församlingar nämligen Gotland och Skara. Även de många små slättbygdsförsamlingarna i Skåne visar en likartad bild. I sammanhanget bör även påpekas att av låg skattekraft föds också behovet av hög utdebitering liksom att hög skattekraft ger underlag för en låg utdebitering. Av det nyss sagda kan dras den slutsatsen att en jämförelse av skattekraften beräknad på pastoraten i stället för församlingarna därför borde ge en högre skattekraft. Vid en sådan analys visar det sig visserligen att detta antagande är riktigt men att pastoratens skattekraft dock endast marginellt överstiger församlingarnas. Förklaringen härtill torde vara att även pastoraten ofta utgör så små enheter att dessa generellt inte kan ge underlag för någon särskilt hög skattekraft. Förutsättningen för att skattekraften skall kunna höjas eller rättare sagt kunna utjämnas genom strukturförändringar är att i den nya enheten kommer att ingå både enheter med hög och enheter med låg skattekraft. Detta kan allmänt uttryckas så att kyrkokommuner av mera glesbygdsstruktur eller liknande bör räknas samman med kyrkokommuner med mera utpräglad tätortstyp.

Skillnaderna i skattekraft utjämnas till en viss del av det nya ekonomiska utjämningssystemet över kyrkofonden. Huvudkomponentern i detta system utgörs såsom tidigare redovisats (2.3) av en skattekraftsgaranti. Skall en mera fullödig utjämning uppnås och skall inte de mera ekonomiskt

bärkraftiga kommunerna betala en väsentligt högre allmän kyrkoavgift krävs dock en viss strukturförändring, en fråga som även berörts av kyrkofondsutredningen och föredraganden i propositionen om det nya utjämningssystemet.

Den framtida kostnadsutvecklingen

De kyrkliga kommunernas utgifter har under senare år kraftigt ökat. Samtidigt har inkomsterna visserligen ökat men i mindre grad än utgifterna (närmare härom avsnitt 2.3). Tunga poster på utgiftssidan är lönekostnaderna. Andra stora utgifter utgörs av kostnaderna för drift och underhåll av fastigheter. Av dessa får inte minst kyrkobyggnaderna anses vara särskilt utgiftskrävande. Något fog för antagande att denna utveckling utan rationaliseringsåtgärder och andra besparingar skulle kunna förändras föreligger inte. Samtidigt växer kraven på en sådan mera mångskiftande församlingsverksamhet, som närmare utvecklats i tidigare avsnitt (4.1). För de många små kyrkliga kommuner som redan i dag både har dålig ekonomisk bärkraft och hög utdebitering är framtiden problematisk. Dessa bär nu om än med vissa svårigheter kostnaderna för präst och kyrka. Med hänsyn till deras redan jämförelsevis krympta verksamhet finns föga utrymme för rationaliseringar och andra kostnadsbesparingar. Utrymmet för höjd utdebitering är många gånger begränsat. Än mer saknas möjlighet att tillgodose krav på t.ex. ökad ungdomsverksamhet. Även om det nya utjämningssystemet kan ge viss hjälp torde detta i framtiden inte vara tillräckligt.

Ett annat problem med nuvarande organisation är att den inte utgör en lämplig ekonomisk bas för vissa särskilt kostnadskrävande verksamheter såsom begravningsväsendet eller verksamheter som riktar sig till andra än de ordinarie församlingsborna, såsom cityverksamheter i de största kommunerna, fritidskyrkan, studentarbetet, viss verksamhet i domkyrkorna, svenska kyrkans befattning med den andliga vården vid militära förband m.m.

Att diskutera:
Församlingarnas ekonomiska resurser är väldigt olika. Stora församlingar och församlingar som ingår i större totala samfälligheter har en förhållandevis god ekonomi och kan därför bedriva en vitt förgrenad verksamhet. Små församlingar (och de små församlingarnas antal ökar!) kämpar för att klara sin ekonomi trots hög utdebitering. Spännvidden mellan högsta och lägsta utdebitering är stor. 1983 har 176 församlingar mindre än 1 kr. i utdebitering medan 22 församlingar har över 2,50 kr. Det betyder att en person med en beskattningsbar inkomst på 100 000 kr. i det förra fallet får betala 1 000 kr. i kyrkoskatt och i det senare fallet 2 500 kr. Den församlingsverksamhet personen ifråga får tillgång till står oftast i omvänd proportion till kyrkoskattens storlek.

- Är denna skillnad rimlig?
- Var går "smärtgränsen" för kyrkokommunal utdebitering?
- Finns det en risk att olikheterna i utdebitering på sikt kan bli ett

hot mot folkkyrkan, så att människor i större antal än hittills lämnar svenska kyrkan när de upptäcker hur stor en "medlemsavgift" kan bli och hur orättvist olika den kan bli?

Genom det ekonomiska utjämningssystemet över kyrkofonden ska de värsta skillnaderna mellan "rika" och "fattiga" kyrkokommuner utjämnas (se ovan s. 25).

– Vilken betydelse har det nuvarande utjämningssystemet i praktiken?

– Kan man driva utjämningen ännu längre?

– Vore en total utjämning möjlig? lämplig? eftersträvansvärd?

– Hur långt är det rimligt att av de mindre församlingarna och pastoraten som en motprestation för utjämningssystemet begära förändringar i syfte att skapa mera effektiva lokala enheter administrativt och ekonomiskt?

Samfällighetsbildningars betydelse

Som redan tidigare påpekats (avsnitt 2.4) har möjligheten att frivilligt bilda kyrkliga samfälligheter och då särskilt totala sådana sedan 1960-talet kommit att spela en viss roll för att skapa nya ekonomiskt bärkraftiga enheter. Denna möjlighet har dock endast utnyttjats i tämligen begränsad omfattning. År 1983 utgjorde således antalet totala samfälligheter 199. I dessa ingick 711 församlingar eller endast ca 27 % av totala antalet församlingar. Vid samma tidpunkt utgjorde antalet partiella samfälligheter 91. Antalet församlingar som ingick i dessa var 291.

I allmänhet kan sägas att de totala samfälligheterna i jämförelse med andra kyrkokommuner har fått en stabil ekonomisk grund med en hög skattekraft. Bilden är inte lika entydig beträffande de partiella samfälligheterna och de däri ingående enheterna. Dock torde dessa som regel erhållit en jämfört med andra kyrkokommuner god stabilitet. Dessa samfällighetsbildningar kräver till skillnad från pastoratssamfälligheter frivillighet. Det är därför inte särskilt förvånande att dessa ofta har kommit att bildas av enheter som redan före samfällighetsbildningen haft en tämligen god ekonomi. Det kan nämligen inte uteslutas att det stundtals föreligger ett visst motstånd bland rika enheter mot att ingå förening med fattiga sådana, vilka för en rik enhet ekonomiskt endast innebär en belastning. Å andra sidan kan från en fattig liten enhets sida finnas ett motstånd mot en förening med en rik och stor enhet, eftersom man i den fattiga enheten befarar att man kommer att mista allt inflytande i den nybildade enheten. Det kan sålunda ifrågasättas om frivilliga samfällighetsbildningar verkligen kommer att leda till att ekonomiskt bärkraftiga nya enheter bildas i önskvärd utsträckning. En sådan utebliven samverkan drabbar främst de små fattiga församlingarna. Vid ingången av år 1983 bildades visserligen 16 nya totala samfälligheter. Med något undantag utgjordes dock dessa av tidigare pastoratssamfälligheter. De nya enheternas skattekraft har därför inte i nämnvärd utsträckning kommit att stärkas.

Ett särskilt problem rörande samfällighetsbildning utgöres av att totala samfälligheter i dag ine kan ingå i en vidare partiell samfällighet, t.ex. på

stiftsplanet. För de särskilt kostnadskrävande verksamheter som nämnts ovan torde detta i flera fall vara den mest ekonomiska lösningen.

Att diskutera:
Det vanligaste botemedlet mot en hög utdebitering i mindre församlingar är samfällighetsbildningar. Ändå utnyttjas denna möjlighet i begränsad omfattning.
- Vilka hinder föreligger för samfällighetsbildning?
- Hur kan man undanröja dessa hinder?
- Svarar erfarenheterna från genomförda samfällighetsbildningar mot de farhågor som hystes innan de genomfördes?
- Ska samfällighetsbildningar i vissa fall göras obligatoriska? och i så fall, för vilka frågor?
- Vilka andra sätt förutom samfällighetsbildningar finns att möta kostnadsstegringar?

4.3 Problem med tjänsteorganisationen

Bristande flexibilitet

Till grund för den nuvarande territoriella pastoratsindelningen och den församlingsprästerliga tjänsteorganisationen i pastoraten ligger beslut vid 1957 års riksdag. 1957 års normer innebär att pastoraten efter folkmängdstal, areal och tätortsgrad är indelade i tre grupper med olika folkmängdsserier som anger gränserna för antalet prästtjänster i ett pastorat. När ett sådant gränstal "väsentligen överstigits" får en ny prästtjänst inrättas. Normerna anger också vilka slags prästerliga tjänster som får inrättas. För prästerliga tjänster vid sjukhusen gäller normer från 1980. Antalet vårdplatser inom ett pastorat påverkar beräkningen av underlaget för tilldelningen av prästtjänster. Överstiger vårdplatsantalet 1 200 kan även inrättas särskild komministertjänst för andlig vård vid sjukhus.

I församlingarna tjänstgör även kyrkomusiker. Liksom prästtjänsterna är kyrkomusikertjänster statligt reglerade tjänster. Församling är kyrkomusikerdistrikt i regel, men flera församlingar eller ett pastorat kan efter regeringsbeslut utgöra kyrkomusikerdistrikt. Dessa tjänster regleras av kyrkomusikerförordningen, senast ändrad 1978. För närvarande arbetar en särskild utredning med en översyn av denna förordning (Kn 1980:04, Dir 1980:85). Se i övrigt kap. 6.

Vid sidan av de statligt reglerade tjänsterna, präster och kyrkomusiker, kan andra tjänster vara inrättade för församlingsvårdande uppgifter. Det kan gälla diakonitjänster och tjänster som församlingssekreterare och församlingsassistent, förskollärare, barntimmeledare eller fritidsledare. Dessa tjänster är kyrkokommunala tjänster och församlingarna kan fritt besluta om inrättande av sådana tjänster samt tillsätta dem.

Den prästerliga tjänsteorganisationen efter 1957 års normer har länge kritiserats för bristande flexibilitet. Då den bygger på befolkningstal och

vissa gränsvärden som måste väsentligen överstigas innan en ny prästtjänst kan inrättas, har den inte varit flexibel nog att möta den rörlighet som alltmer kommit att kännetecknа det svenska samhället efter 1957. När nya bostadsområden vuxit upp inom ett pastorat har nya arbetsuppgifter lagts på församlingen. Men någon reglering av tjänsteorganisationens storlek kan inte äga rum förrän efter befolkningsförändringen och därmed får inte pastoratet den personalförstärkning de utökade arbetsuppgifterna motiverar. Vidare inräknas inte en tillfällig befolkning i underlaget för beräkning av antalet prästtjänster. En stor fritidsbefolkning inom ett pastorat ökar arbetsbelastningen men inte tjänsteantalet, även om domkapitlet kan bevilja tillfällig personalförstärkning. Tilldelningen av tjänster påverkas inte heller av de många studerande som inte är kyrkobokförda på en studieort. Likaså kan en stor pendlande befolkning ställa krav på kyrkliga insatser utan att detta motsvaras av en ökning av antalet präster.

Den nuvarande tjänsteorganisationens bristande flexibilitet har också påtalats i samband med att ny lagstiftning på arbetslivets område (arbetstidsförkortning, längre semester, ledighet vid barns födelse och vård av barn, ledigheter för studier etc.) påverkat förutsättningarna för det församlingsvårdande arbetet. Arbetsstyrkan i församlingarna har genom dessa åtgärder minskat utan att arbetsbördan blivit lättare. Särskilt från fackligt håll har man påtalat denna bristande flexibilitet i den nuvarande ordningen. En tjänsteorganisation måste ta hänsyn till de faktiska arbetsuppgifterna i ett pastorat, inte följa mer eller mindre relevanta befolkningstal.

Pastoratsstruktur och tjänsteorganisation gör att man inte alltid kan använda präster och andra tjänsteinnehavare på ett effektivt sätt. I ett mindre pastorat tvingas präster fullgöra administrativa och ekonomiska uppgifter de ofta saknar kompetens för att utföra. Eftersom prästen är den ende kyrkligt anställde inom församlingsvården finns inget alternativ. Man har framhållit vilket slöseri det kan vara med prästerlig arbetskraft att i en situation av prästbrist använda så mycket prästerlig arbetskraft till annat än specifikt prästerliga arbetsuppgifter. Samtidigt finns det ett starkt önskemål från prästerligt håll om mera koncentrerade arbetsuppgifter. Man menar, att den prästerliga yrkesidentiteten försvagas av ett alltför brett fält av arbetsuppgifter. Till detta kommer att där församlings- och pastoratsstrukturen så tillåter kan och bör man anställa personal som är kvalificerad för uppgifterna ifråga. Olikheterna mellan olika pastorat har sålunda alltmer uppmärksammats.

Bristande flexibilitet kan också yttra sig däri, att man lokalt saknar möjlighet att forma en tjänst efter föreliggande behov. Inte heller kan man ändra inriktningen på en tjänst vid de tillfällen det inte är möjligt att få behörig sökande till en ledigförklarad tjänst, samtidigt som det kan finnas tillgång till annan behörig församlingsvårdande personal.

Ett växande antal arbetsuppgifter låter sig svårligen hänskjutas till den territoriella lokalförsamlingen. Därför berör de direkt eller indirekt tjänsteorganisationens utformning. Dit hör den andliga vården vid sjukhus och andra vårdinrättningar. Enligt nuvarande normer inräknas sjukhusprästerna i den lokala församlingens tjänsteorganisation genom ett särskilt beräkningssätt. Men en alltmer decentraliserad sjukvård ställer nya krav på en kyrklig verksamhet som inte tillgodoses genom denna ordning. Liknande uppgifter

finns inom militärsjälavården. Också det studentprästerliga arbetet kan ses som ett överterritoriellt arbete som inte låter sig inordnas i de lokala strukturerna på ett naturligt sätt.

Att diskutera:
De principer som ligger till grund för den prästerliga organisationen i olika typer av pastorat kan leda till stora skillnader i arbetets omfattning och karaktär. I ett tätortspastorat är befolkningstalet avgörande, vilket i ett pastorat med stor befolkning betyder mycket arbete under vardagarna med förrättningar, hembesök, konfirmandgrupper etc. Samtidigt finns kanske bara en församlingskyrka, varför ett stort antal präster sällan har söndagstjänst. I ett landsbygdspastorat kan antalet församlingar och församlingskyrkor i högre grad styra verksamheten än antalet människor. Om detta är fallet blir arbetsförhållandet det rakt motsatta. På söndagarna behövs flera präster, ofta fler än vad som finns, medan under vardagarna arbetsuppgifterna inte är lika betungande som i tätortspastoratet.

– Finns det metoder eller erfarenheter av hur man skall komma till rätta med denna olikhet, så att arbetsbelastning och tjänsteanvändning kan bli mera likartad?

Prästtjänstens innehåll har ofta betecknats som ett "mångsyssleri". Historiskt har detta sin förklaring. Prästerna var ofta de enda anställda inom församlingsvården, och det var naturligt att det som behövde utföras fick göras av prästen. Samtidigt var "den ensamme prästen" något av ett ideal, en präst och en församling, en herde och en hjord. Men där denna situation lett till ett "mångsyssleri" har följden ofta varit en försvagad yrkesidentitet för många präster. Inte minst vid jämförelse med andra församlingsvårdande tjänster som inrättas för vissa specialfunktioner har prästtjänsternas innehåll varit "mångfasetterat". På prästerligt håll reser man därför i dag ofta krav på en mera profilerad yrkesidentitet, vilket i praktiken betyder att prästerna ska användas till de s.k. specifikt prästerliga uppgifterna (gudstjänst, predikan, undervisning och själavård). Detta krav förstärks också av att det i många stift råder prästbrist, och då bör den prästerliga arbetskraften inte användas till det man lika gärna, eller hellre, kan använda andra anställda eller frivilliga medarbetare till.

– Finns det en fara att mera "specialiserade" präster betyder att deras "folklighet" försvinner, att de upplevs som mera "annorlunda" och fjärran från människors vardag?

– Finns det ett samband mellan de små pastoraten och prästernas upplevelse av tjänsten som ett "mångsyssleri"?

– Vilka administrativa uppgifter bör ligga kvar på prästerna och vilka bör ombesörjas av andra?

Hinder för samverkan

Nya arbetsformer har tillkommit i kyrkan sedan 1957. De flesta av dessa arbetsformer förutsätter specialkompetens och samverkan mellan olika

tjänsteinnehavare. Detta kan t.ex. gälla barnarbete eller diakonalt/karitativt arbete. Nuvarande tjänsteorganisation och tjänstestrukturer underlättar inte ett sådant samarbete. Olikheterna mellan tjänsternas anställningsförhållanden och anställningsvillkor, dignitet och yrkesprofil motverkar samarbete på lika villkor. Olika tjänsteinnehavare har olika arbetsgivare. Gemensam fortbildning eller vidareutbildning är bl.a. av denna anledning ytterligt komplicerad. Tjänsterna värderas också olika. Genom vid vigningen avgivna löften är prästerna förpliktade till svenska kyrkans bekännelse och har ett läroansvar. Därmed kan de ses som kyrkans idébärare. En annan tjänsteinnehavare, t.ex. en församlingssekreterare, kan ha motsvarande utbildning och kompetens, men genom nuvarande tjänstestrukturer har tjänsten en annan och lägre dignitet. I dagens läge går dessa olikheter mest ut över församlingsassistenterna. Tjänstens otydliga profil har, trots en alltmer profilerad utbildning, lett till osäkerhet beträffande arbetsmöjligheterna i den kyrkliga organisationen, bristande arbetsglädje och arbetstillfredsställelse. Många slutar också sin tjänst efter några få år.

Frågan om vigningen hör hemma i detta sammanhang. Vigningen innebär en sändning, ett uppdrag som räcks från kyrkan till den enskilde. Samtidigt ger vigningen behörighet att utöva den tjänst till vilken man blivit kallad. Det är svårt att teologiskt och praktiskt motivera, varför vissa församlingsvårdande tjänster kräver vigning och andra inte. Särskilt tydlig kan frågeställningen framträda, när t.ex. diakoner och församlingsassistenter utför samma sysslor, karitativa eller pedagogiska. Den ene tjänsteinnehavaren är vigd och har en fastare yrkesidentitet medan den andre inte är vigd och har en mycket diffus yrkesidentitet. Det finns också en olikhet mellan de tjänster som kräver vigning. Prästvigning ger anställningsgaranti men inte diakonvigning.

Inom församlingsarbetet kan man iaktta en utveckling från förmedling till dialog. Alltfler arbetsformer förutsätter dialog och syftar till en vidare dialog med grupper som står utanför den aktiva kristna gemenskapen. Det traditionella arbetsmönstret i församlingarna, den ensamarbetande prästen, hör till sitt väsen samman med den tid då det ansågs självklart att kyrkans uppgift var förmedling, inte dialog. I ett arbetslag tvingas deltagarna att ge och ta, att låta sina erfarenheter och tolkningar möta andras och att finna vägar ur låsta positioner. Mot denna bakgrund är det ingen överdrift att påstå, att den ensamarbetande prästen i dag inte blir lika rustad att möta människor i en dialog som den präst som finns med i ett arbetslag. Den starka tradition som det individuella arbetet har inom kyrkan och som har sitt ursprung i den gamla socknen med dess sockenpräst försvårar därför kyrkans verksamhet. Denna gamla tradition har också ofta överförts in i nya situationer där samverkan och arbetslag skulle vara både naturliga och möjliga. Så har t.ex. vid distriktsindelning i större församlingar bilden av den ensamme sockenprästen varit ett mönster som inte bara tillämpats på präster utan också på andra församlingsvårdande tjänster. Ensamarbete har utvecklats även där det inte varit nödvändigt.

En bristande erfarenhet av samarbete och samverkan kan ligga bakom många av de konflikter som kan uppstå i församlingarna. Den bild människor utanför kyrkan ofta får genom massmedia är, att kyrkans anställda saknar förmåga till samarbete och vilja att samverka. Frågan om arbetsledningen

hör också dit. Den starka ställning det individuella arbetet har och som förstärkts av vissa drag i den nuvarande tjänsteorganisationen gör att arbetsledning i ett arbetslag är ett försummat område inom kyrkan.

Att diskutera:
Arbetslaget antas i utredningen vara den nya arbetsform som i normalfallet ersätter ett tidigare "ensamarbete". På vissa håll har man redan i dag lång erfarenhet av arbetslag medan det i andra fall inte finns underlag för ett arbetslag.

– Hur många bör man vara för att det ska vara realistiskt att tala om ett arbetslag?

– Vilka tjänstekategorier och medarbetare bör normalt ingå i ett församlingsvårdande arbetslag?

Arbetslagstanken kommer emellertid i konflikt med enprästpastoraten.

– Under vilka förutsättningar kan man tänka sig att enprästpastoraten skall finnas kvar?

– Kan svårigheter i samarbete ha med den många gångerbristfälliga erfarenheten av arbetslag att göra? Kan arbetslaget innebära en träning i samarbete?

I dagens läge utgår man ifrån att en präst, kyrkoherden, är arbetsledare i arbetslaget, och att präster har arbetsledande funktioner.

– Finns det andra sätt att ordna arbetsledningen inom arbetslaget?

– På vilket sätt kan ett arbetslag inom församlingen skapa ett klimat som underlättar dialogen med församlingsborna?

Sedan äldsta tid i kyrkan har någon form av vigning varit ett uttryck för kyrkans kallelse till tjänst i församlingen och en förpliktelse till kyrkans bekännelse. En vigning är därmed också ett uttryck för behörighet att utöva de uppgifter som kan anses förenade med en viss tjänst.

De "gamla" tjänsterna inom församlingsvården, präst och diakon, är följaktligen vigningstjänster, dvs. innehavaren av en tjänst ska vara vigd.

De "nya" tjänsterna inom församlingsvården är inte vigningstjänster. En församlingssekreterare eller en församlingsassistent vigs inte till tjänst i kyrkan och vigning är därför självklart inget krav för att inneha en sådan tjänst.

– På vilket sätt kan frågan om vigning anses höra samman med frågan om arbetslaget i församlingen och samarbete och samverkan där?

– Finns det ett samband mellan vigning och yrkesidentitet?

– Vilka skäl finns för att bibehålla den nuvarande ordningen med vissa tjänster inom församlingsvården som vigningstjänster och vissa tjänster som är oberoende av vigning?

5 Modeller för framtiden

5.1 Att arbeta med modeller

Söker man lösningar på de problem som presenterats i föregående avsnitt, har man att följa en av två möjliga huvudinriktningar. Antingen försöker man använda den ordning som gäller i dag på ett mera effektivt sätt än hittills. Det betyder att man för varje delproblem söker en dellösning. Eller försöker man finna nya helhetslösningar som går utöver vad som gäller i dag. Tanken bakom ett sådant försök är då, att man genom att ta ett helhetsgrepp på svenska kyrkans lokala struktur och tjänsteorganisation ska vara i stånd att finna lösningar på många eller de flesta av de problem som visat sig svårlösta med de utgångspunkter dagens ordning ger oss.

Förslagen till helhetslösningar innehåller alltså på en rad punkter alternativ till nuvarande ordning. Helhetslösningarna presenteras som modeller. Detta innebär att presentationen sker skissartat och att det är förhållandet mellan de viktiga komponenterna i den lokala strukturen och i tjänsteorganisationen som står i centrum. Ett sådant arbetssätt innebär, att en mängd detaljfrågor inte finns med i beskrivningarna. Men just därför innebär modellerna en garanti mot att man inte förlorar sig i en detaljdiskussion innan man blivit klar över de stora linjerna.

Strukturmodellerna utgör inga främmande konstruktioner. I huvuddrag finns de redan förverkligade inom svenska kyrkan. Inom vissa kyrkokommuner har man valt att arbeta efter de grundstrukturer som presenteras även i den längst gående modellen (strukturmodell III). Att de problem som finns inom svenska kyrkan och har sin rot i den lokala strukturens uppbyggnad inte gäller samtliga kyrkokommuner på ett likartat sätt har framgått av den tidigare problemanalysen i kapitel 4.

Att de olika förslagen till helhetslösningar presenteras som modeller innebär inte att man måste välja mellan dem som mellan absoluta alternativ. Tvärtom är de utformade så, att de tillsammans ska dra fram så många möjliga lösningar som möjligt. Modeller är flexibla i den meningen, att olika delkomponenter i dem kan ersättas av andra, så länge grundstrukturen blir densamma. Ett framtida alternativ till nuvarande ordning och de lokala strukturer denna lett till kommer därför att bygga på en modell som har utkristalliserats i en kommande debatt. I denna modell kan komponenterna vara hämtade från samtliga presenterade modeller eller vara helt nytillförda.

Modellerna uttrycker ett mål. Modellen beskriver vart man vill nå genom

en reform. Vägen dit är emellertid en öppen fråga. Först när man nått enighet om målet är det dags att diskutera vilken väg man ska välja för att ta sig dit. Någon form av övergångstid blir under alla förhållanden nödvändig.

Kort sagt: Varken den nuvarande ordningen, förändrad i ett eller annat avseende, eller någon av de modeller som presenteras får ses som förslag från kommittén. Den har inte tagit ställning till vilken typ av förändringar som framtiden kräver. Modellerna skall i stället ses som en stimulans i arbetet, en uppfordran till diskussion – ett hjälpmedel vid prövningen av hur församlingarnas problem ser ut och vilken grad av samverkan och förändring, som kan vara rimlig.

5.2 Principer för en reform

De olika modellerna utgår samtliga från vissa grundläggande principer.

Den första principen är givetvis, att svenska kyrkan efter en reform är *samma kyrka som i dag*. Svenska kyrkan har ett riksplan, ett stiftsplan och ett lokalplan. Svenska kyrkans riksplan kommer i mycket begränsad omfattning att påverkas av en lokal strukturreform. Annorlunda är det för stiftsplanet. Utmärkande för svenska kyrkan är här den episkopala strukturen, vilken innebär att den är en stiftskyrka med en biskop i ledningen för den kyrkliga verksamheten. Den innebär också att församlingarna hör samman i ett ömsesidigt beroende, främst på lärans område. Det gemensamma lärosammanhanget uttrycks i dag genom den uppsikt biskop och domkapitel har över prästernas förkunnelse och församlingslivets utveckling. Den uttrycks också genom att domkapitlet utövar väsentliga arbetsgivarfunktioner för prästerna.

Samhörigheten mellan församlingarna och det samspel som i dag finns mellan stiftskyrkan och församlingarna får inte gå förlorad i en eventuell reform. En kyrkostruktur där församlingarna helt och fullt är självstyrande brukar betecknas som kongregationalistisk. Svenska kyrkan har inte en kongregationalistisk utan en episkopal struktur. Principen att kyrkan efter en reform är samma kyrka som i dag innebär därför att den lokala självstyrelsen inte kan drivas så långt, att den episkopala strukturen ersätts av en kongregationalistisk. Sambandet mellan stiftskyrka och församling kan givetvis uttryckas på andra sätt än i dag.

På lokalplanet blir förändringarna störst i en reform. Mest utmärkande för svenska kyrkans lokalplan är den territoriella församlingsstrukturen. En sådan struktur kan motiveras på många olika sätt (se härom kapitel 3.1, avsnittet om församlingsbegreppet). För att en reform av svenska kyrkans lokala struktur inte ska förändra svenska kyrkans identitet måste förutsättas, att någon form av territoriell struktur måste finnas även i fortsättningen. Ett sådant konstaterande utgör dock inget hinder för att söka strukturer som kan komplettera den territoriella strukturen, om det kan göras troligt att denna inte räcker till för att lösa samtliga de problem som föreligger.

En andra princip i ett reformarbete är, att alla förslag till en alternativ lokal struktur bygger på grundinställningen, att *kyrkans ekonomiska och administrativa strukturer inte är något självändamål*. I stället syftar de till att stödja och utveckla församlingslivet. Församlingslivets centrum är gudstjänsten,

förkunnelsen, sakramenten, församlingsgemenskapen. Människors upplevelse av närhet till detta centrum måste underlättas och stärkas, även i samband med att olika ekonomiska och administrativa reformer kanske måste genomföras.

En tredje princip i ett reformarbete är att detta givetvis måste bygga på en *realistisk bedömning av nuläget*. Det är en sådan vi har försökt göra ovan. En sådan realistisk bedömning omfattar både samhällsutvecklingen i stort och nuvarande kyrkliga strukturers och arbetsformers för- och nackdelar. Syftet med ett reformarbete är att finna lösningar på de problem som föreligger och som redovisats i kapitel 4. Besluten i ett sådant arbete förutsätts bygga på medvetna val mellan nuvarande och olika alternativa strukturers för- och nackdelar.

En fjärde princip för strukturförslagen är, att dessa *inte syftar till att pressa in samtliga församlingar och pastorat i Sverige i en och samma mall*. En pluralism är nödvändig. De förslag till alternativ som presenteras nedan har därför en känslighet för lokala variationer. Men även om den lokala strukturen kan skifta efter lokala förhållanden måste den ändå ge uttryck åt den enhetlighet som kommer av den andra principen, nämligen att alla strukturer syftar till församlingslivets stöd och utveckling.

En sådan variation innebär också, att förslagen inte syftar till att skapa enheter som ska passa allt kyrkligt liv och all kyrklig verksamhet. I stället förutsätts att olika kyrkliga arbetsformer kan komma att utvecklas på olika nivåer vilka måste fås att samverka och understödja varandra.

En femte princip är att *varje kyrkomedlem ska ha rätt att kräva en någorlunda likvärdig tillgång till kyrklig verksamhet*. För detta krävs solidaritet. Å ena sidan krävs att de större och ekonomiskt bärkraftiga enheterna visar ekonomisk solidariet. Å andra sidan bör dessa kunna som motprestation ha rätt att kräva, att mindre enheter söker kostnadsmässigt sett så effektiva församlingsstrukturer som möjligt, så länge dessa inte motverkar församlingslivets målsättning.

En sjätte princip gäller lekmannainslaget i svenska kyrkans församlingar. *En reform får inte försvåra lekmäns ansvarstagande* i församlingar och andra kyrkliga strukturer. Mycket tyder på att svenska kyrkans församlingar, pastorat och samfälligheter i framtiden måste kunna utföra sina uppgifter trots kanske reducerade ekonomiska resurser. Detta blir möjligt endast i den mån frivilliga lekmannakrafter ges möjlighet att i motsvarande grad bära upp den framtida verksamheten i församlingarna. Härvid måste en reform ta vara på det grundläggande arbete som utförs av de kyrkligt förtroendevalda. Den lokala kyrkliga demokratin bör stärkas där så är möjligt.

En sjunde princip gäller *svenska kyrkans engagemang i ekumeniskt arbete*. Trots att svenska kyrkans församlingar har en annan organisation än de fria samfunden bör varje reform av den lokala strukturen få till följd att svenska kyrkans församlingars samarbete med församlingar inom andra samfund underlättas och ges möjligheter att utvecklas.

Att diskutera:
Om man väljer att på vissa punkter ändra den ordning som gäller i dag, är det väsentligt att de förslag till nyordning som presenteras är förankrade i grundläggande principer, om vilka det bör råda samsyn.

Diskutera de ovan angivna principerna. Siffrorna inom parentes anger vilken av de sju principerna, som frågorna utgår från.

(1) Svenska kyrkan ska efter en reform vara samma kyrka som i dag. Två karaktärsdrag på dagens svenska kyrka dras fram, nämligen den s.k. episkopala strukturen och den territoriella församlingsstrukturen. Olika tendenser i dagens samhälle motsäger dock dessa karaktärsdrag. Den svenska lokala självstyrelsen och utvecklingen mot ett alltmer decentraliserat samhälle talar kanske mera för en utveckling åt det kongregationalistiska hållet än för ett betonande av den episkopala strukturen. Vidare är människors livsformer i dag sådana att andra gemenskaper än det lokala boendet kanske spelar större roll. En territoriell församingsstruktur har den gamla sockentanken i ett mera statiskt samhälle i botten, och den kan kanske därför tyckas ha spelat ut sin roll.

– Vilka är skälen att hålla fast vid en episkopal struktur?

– Vilka är skälen att fasthålla en territoriell församlingsstruktur?

(2) Kyrkans administrativa och ekonomiska struktur är inget självändamål. Den ska stödja församlingslivet och vara så organiserad att församlingslivet utvecklas. Samtidigt kan man hävda att mycket i den kyrkliga strukturen liksom i kyrkans byggnader genom sin ålder fått ett kulturhistoriskt värde.

– Kan man tänka sig en konflikt mellan den kyrkliga organisationens primära ändamål och t.ex. kulturhistoriska värden? Exempel?

– Kan kyrkans lokala struktur ha ett egenvärde som den mest decentraliserade kommunala strukturen, oberoende av dess värde för församlingslivet?

(3) Utredningens ambition är att ge en realistisk bedömning av nuläget och de problem som existerar. Samtidigt är alla bedömare bestämda av sina perspektiv.

– Finns det perspektiv som utlämnats eller undervärderats i utredningen?

(4) Det behövs en pluralism med avseende på den lokala strukturen inom svenska kyrkan för att tillgodose de många olika behov som finns.

– Finns det en risk att pluralism innebär att vi hamnar i "olika kyrkor"?

(5) Svenska kyrkan är beroende av en verklig solidaritet mellan församlingarna. De rika församlingarna bör stödja de svaga genom ett utjämningsförfarande. De svaga församlingarna bör organisera sig så att de inte drar onödiga kostnader.

– Kan kravet på solidaritet komma i konflikt med principen om den lokala självstyrelsen?

(6) Svenska kyrkan bör förstärkas som en lekmännens kyrka.

Lekmäns reella möjligheter att ta ansvar i församlingarna måste utökas.

– Hur kan detta ske?

– Finns det tendenser till motsatsen, att svenska kyrkan blir en "de anställdas kyrka"?

Den lokala kyrkliga demokratin bör stärkas.

– Kan man tala om demokrati och handlingsfrihet, om de ekonomiska ramarna inte medger någon rörelsefrihet?

(7) Församlingarnas ekumeniska samarbete bör utvecklas.

I ett brev till 1982 års kyrkokommitté säger Svenska Ekumeniska Nämnden (daterat 1983-04-22), att inget samfund "bör besluta om sin egen framtid utan att noga överväga de ekumeniska aspekterna på sådant beslut ur internationell, nationell, regional och lokal aspekt".

– Vilken roll bör ekumeniska frågeställningar spela när svenska kyrkan söker nya strukturer på lokalplanet?

– Vilka problem skapar svenska kyrkans särart som "statligt reglerad" kyrka i detta sammanhang?

– På vilket sätt kan en territoriell församlingsstruktur förenas med ekumenisk öppenhet?

5.3 Lokal organisation – nuvarande ordning och några alternativa modeller

Möjligheter till utveckling av nuvarande ordning

Innan olika strukturalternativ i form av modeller presenteras ska nuvarande ordning och de möjligheter den erbjuder något beröras. Nuvarande ordning är presenterad i sin fulla bredd i kapitel 2. Församlingens nuvarande verksamhet och församlingsarbetets framtida inriktning presenteras i kapitel 3. Dessutom har de problem, som uppkommit under nuvarande ordning analyserats i kapitel 4.

De instrument för förändring som nuvarande ordning erbjuder är framförallt följande: församlings- och pastoratsregleringar i form av sammanslagningar eller delningar, distriktsindelningar, samfällighetsbildningar samt frivillig samverkan i olika former.

Beträffande församlings- och pastoratsregleringar är det lokala motståndet mot sådana åtgärder ofta stort. Trots detta har en del sammanslagningar ägt rum. Man kan överväga olika stimulerande åtgärder för att underlätta och uppmuntra mycket små församlingar eller pastorat till samgående. Delning av ett pastorat brukar i allmänhet inte möta lokalt motstånd. En anledning är att denna äger rum i tätorter där den kyrkliga traditionen inte är lika stark som på landsbygden. Där pastoratsdelning inte är något alternativ kan man tillämpa en distriktsindelning, som i praktiken innebär att nya församlingar upprättas på frivillig väg, även om dessa helt saknar legal status.

Även beträffande samfällighetsbildningar kan det lokala motståndet många gånger vara stort. Viss stimulans till att bilda partiella samfälligheter finns i dag inbyggt i utjämningssystemet. Detta är vidare så konstruerat att bildandet av totala samfälligheter inte motverkas. Vill man påskynda utvecklingen mot flera samfälligheter kan man diskutera i vad mån ytterligare stimulerande effekter bör skapas. Räcker inte detta måste man överväga om inte vissa angelägenheter bör kräva obligatoriska partiella samfälligheter för mindre församlingar och pastorat. Genom lagändring bör nuvarande totala samfälligheter ges möjlighet att ingå i större partiella samfälligheter t.ex. stiftssamfälligheter. Ett nytt exempel på en frivillig partiell samfällighet av stor omfattning är den gotlandssamfällighet för gemensam vård av kyrkobyggnaderna som har beslutats under 1983.

Samverkan kan ske på många olika sätt. Flera församlingar kan hålla gemensam gudstjänst genom s.k. sammanlysning. Det finns också exempel på samverkan för andra verksamhetsformer på pastoratsnivå eller mellan flera församlingar t.ex. gemensamma kyrkokörer etc. En form av samverkan är de prästtjänster som sedan pastoratsregleringen 1962 finns i flera pastorat, där tjänstgöringsskyldighet föreligger i två eller flera pastorat, s.k. delade tjänster. I dagens läge inrättas kontraktsadjunktstjänster som en form av samverkan mellan pastoraten i kontraktet. Vill man gå vidare på den vägen kan man givetvis tänka sig att flera församlingstjänster omvandlas till kontraktstjänster.

Att diskutera:
– Är problemen med nuvarande lokala struktur av den karaktären, att de mycket väl kan lösas med de instrument som redan i dag är tillgängliga inom nuvarande ordning?
– Om så är fallet, varför utnyttjas möjligheterna i så ringa omfattning?
– Behövs större stimulansåtgärder för att förmå församlingar och pastorat att mera än hittills vidta de åtgärder som är möjliga?
– Kräver problemen mera samlade åtgärder av den typ som presenteras i de olika modellerna, dvs. krävs det att vi i vissa avseenden går utöver dagens ordning?

Strukturmodell I

I denna modell är strukturbyggnaden tämligen lika den nuvarande. *Församlingsindelningen* behålls och församlingarna är alltjämt kyrkokommuner med samma uppbyggnad som i dag. Emellertid begränsas församlingens kompetens till att den ytterst skall främja gudstjänstliv och kyrklig förkunnelse och svara för kristen verksamhet bland barn- och ungdom, äldre och sjuka och andra som bor i församlingen. För dessa uppgifter som sålunda normalt inte skall innefatta kostnader för tjänster och byggnader äger församlingen utdebitera skatt. Då de större kostnaderna lyfts av församlingarna torde det dock i praktiken komma att endast röra sig om en mindre del

av den totala kyrkoskatten. Med hänsyn härtill torde skäl saknas att utjämna församlingarnas olika skattekraft och dessa bör sålunda lyftas bort från utjämningen genom kyrkofonden. Församlingarna bör liksom nu styras av ett fullmäktige eller en stämma vilka i sin tur utser ett kyrkoråd. Församlingarna bör ha möjlighet att själva ansöka om ändrad församlingsindelning både så att nya större församlingar bildas genom sammanläggning av gamla enheter och så att flera nya enheter bildas av gamla stora enheter. Beslut om ändrad indelning bör fattas av regeringen. Församlingarna bör alltjämt fungera som valdistrikt för val till pastoratsfullmäktige. Någon ändring av nuvarande folkbokföringsregler förutsätts inte heller böra ske.

Pastoratet får ökade uppgifter och skall svara för anskaffning samt vård och underhåll av alla de kyrkliga fastigheterna och tjänsteorganisation, administration och begravningsverksamhet om denna inte överlämnats till någon större partiell samfällighetsbildning. Pastoratet styrs av ett fullmäktige som väljs genom direkta val där församlingarna är valdistrikt. Det blir sålunda pastoratet som får det huvudsakliga kostnadsansvaret för bl.a. kyrkobyggnader och församlingshem. Pastoratet har även att se till att församlingarna får de tjänsteresurser som behövs för att församlingsverksamheten skall kunna bedrivas. Pastoratets fullmäktige bör dock med hänsyn till dess kostnadsansvar ha möjlighet att ytterst bestämma t.ex. vilket underhåll som skall göras på kyrkobyggnaderna, i vad mån sammanlysning av gudstjänster skall ske m.m. Pastoratet bör som regel svara för administration inte bara av sin egen verksamhet utan även av församlingarnas. På pastoraten läggs i detta alternativ de tunga kostnaderna. Såsom angetts i det föregående (avsnitt 4.2) är många av nuvarande pastoraten skattesvaga. De är därför knappast bättre lämpade än nuvarande församlingar att klara av dessa stora kostnader. Såsom även tidigare redovisats kan utjämningssystemet inte utan en oförsvarbart hög allmän kyrkoavgift utjämna de stora olikheterna i skattekraft. Det krävs därför en översyn av nuvarande pastoratsindelning. Den vägledande principen för en sådan måste med hänsyn till pastoratens nya kostnadsansvar och behovet av bärkraftiga ekonomiska enheter bli att de nya pastoraten kommer att få ett befolkningsunderlag på ca 5 000 invånare. Motiv för denna nedre gräns är även att ett sådant underlag är ett minimum för att kunna bära ett arbetslag inom församlingsvården. I sin mest begränsade form utgör ett sådant arbetslag fyra tjänster, två prästtjänster, en diakon/församlingsassistent och en kyrkomusiker. De nya indelningarna bör fastställas av regeringen efter förslag från domkapitlen.

Liksom i dag bör möjlighet finnas att frivilligt bilda *samfälligheter* både partiella och totala sådana. Eftersom modellens strukturförändringar utgår från en minsta möjlig nivå är samfällighetsbildningar önskvärda och bör främjas genom bl.a. bidragsgivningen från kyrkofonden. Man bör överväga om inte samfällighetsbildning för vissa angelägenheter bör göras obligatorisk, eftersom pastoratet trots allt kan ha en ganska begränsad ekonomisk bärkraft. Genom lagändring bör nuvarande totala samfälligheter ges möjlighet att ingå i större partiella samfälligheter. Exempel på partiella samfälligheter som torde vara särskilt önskvärda är servicesamfälligheter för administration, samfälligheter för anläggning och drift av krematorier m.m. Dessa senare bör omfatta krematoriets hela upptagningsområde. Andra är stiftssamfälligheter som svarar för fritidskyrkan, sjukhuskyrkan, och den

andliga vården inom försvaret och kriminalvården m.m.

Sammanfattningsvis innebär sålunda modellen följande ändringar från dagens ordning, nämligen att församlingarna avbördas de tyngre utgifterna och därför lyfts ur utjämningssystemet, att pastoraten erhåller ökade uppgifter och också får bära de tunga kostnaderna, att till följd härav en obligatorisk pastoratsreglering måste genomföras samt att minimistorleken på pastoraten därvid ökar till ca 5 000 invånare.

Såsom inledningsvis berörts finns möjligheter att med förändring av vissa komponenter skapa ytterligare modeller, som dock i grunden bygger på det nu presenterade. Det kan sålunda diskuteras om inte en översyn av indelningen i församlingar bör göras så att de minsta går in i större enheter, om inte vissa samfällighetsbildningar såsom stiftssamfälligheter bör göras obligatoriska etc.

Att diskutera:
Modell I innebär att församlingen förblir kyrkokommun men bara för de församlingsvårdande uppgifterna. De tunga kostnaderna, byggnader och tjänster, läggs på pastoratet. Pastoratet omfattar som minst ca 5 000 invånare.

– Är den ekonomiska avlastning församlingen får genom att de tunga kostnaderna läggs på pastoratet tillräcklig?

– Är argumenten för en pastoratsgräns vid ca 5 000 (viss ekonomisk bärkraft och förmåga att bära ett arbetslag) rimliga? Finns det argument för andra gränsdragningar?

– Kommer villigheten att ingå i en större total samfällighet inom exempelvis pastoratet att öka, om församlingens angelägenheter bara blir den rena församlingsvården?

– Bör pastoraten obligatoriskt ingå i större ekonomiska samfälligheter av partiellt slag? I så fall – för vilka angelägenheter och på vilka nivåer?

Strukturmodell II

Församlingen upphör att vara kyrkokommun och bildar verksamhetsdistrikt inom kyrkokommunen, som utgörs av pastoratet. Församlingen utgör valdistrikt för val till pastoratsfullmäktige. På stämma väljer församlingen ett kyrkoråd som inom församlingen skall främja gudstjänstliv och kyrklig förkunnelse och verka för kristen verksamhet bland barn, ungdom, äldre och sjuka och andra som bor inom församlingen. Rösträtt har de medlemmar i svenska kyrkan som är bokförda i församlingen.

Eftersom församlingen inte längre är en kyrkokommun har den inte någon egen utdebiteringsrätt men skall för sin verksamhet tilldelas ekonomiska ramar av pastoratet. Församlingsindelningen beslutas i princip av pastoratsfullmäktige.

Församlingens storlek behöver inte begränsas nedåt. Det blir en fråga att bedöma lokalt var det finns rimliga förutsättningar att bedriva ett menings-

fullt församlingsarbete. Huvudprincipen måste givetvis vara att sådan församlingsverksamhet ska bedrivas så nära människor som möjligt men samtidigt inom områden som möjliggör att kvalitativa krav kan ställas på församlingslivet. Detta betyder att samtliga församlingar som finns i dag består i utgångsläget och att förändringar beslutas lokalt. Det blir en uppgift det närmaste decenniet för de olika pastoraten att finna ut vilka församlingar som är lämpliga distrikt för ett fungerande församlingsarbete och vilka som bör gå samman för att fungera tillsammans som en ny församling.

Det lokala inflytandet över nya församlingsbildningar bör leda till ett ökat antal församlingar i det som i dag är mycket stora församlingar. De distrikt som finns i dag ombildas till församlingar. Dessutom borde den motvilja som i dag finns mot att dela administrativt och ekonomiskt sett väl fungerande enheter försvinna. Varhelst underlag finns för församlingsverksamhet kan en ny församling bildas. Fler församlingar betyder fler engagerade lekmän på olika förtroendeposter.

Pastoratet blir sålunda den nya kyrkokommunen som ytterst har det formella ansvaret för all verksamhet och har rätt till utdebitering. Av skäl som angetts beträffande alternativ I förutsätter även detta alternativ en pastoratsreglering så att befolkningsunderlaget uppgår till ca 5 000.

Då – såsom tidigare påpekats – en sådan reglering dock är en minsta nivå för att skapa en god ekonomisk bärkraft måste även med detta alternativ åtgärder vidtas för att främja bildandet av både totala och partiella *samfälligheter*. Vad som på denna punkt sagts beträffande modell I blir sålunda även giltigt för denna modell.

Sammanfattningsvis innebär sålunda modellen att församlingarna upphör att vara kyrkliga kommuner och i stället blir verksamhetsdistrikt för församlingsarbetet och att de nya kyrkliga baskommunerna utgörs av pastoraten, vilka efter en reglering får ca 5 000 invånare.

Såsom angetts beträffande modell I kan även i detta fall diskuteras i vad mån vissa samfällighetsbildningar bör göras obligatoriska. En sådan skulle vara en samfällighet för begravningsverksamhet och folkbokföring. Samfälligheten skulle kunna omfatta nuvarande borgerliga kommuner. Pastoratet skulle också kunna ingå i en obligatorisk stiftssamfällighet för frågor som rör stiftsarbete, vissa frågor rörande andlig vård på sjukhus, själavård vid militära förband, själavård vid kriminalvårdsanstalter, fritidskyrkoverksamhet, viss kyrkomusik, studentarbete.

Andra angelägenheter som kan efter lägenhet tillhöra obligatoriska samfällighetsärenden på stifts- eller kommunplan är cityverksamhet och diakonicentraler/stadsmission etc.

Att diskutera:
Modell II innebär att pastoratet blir minsta kyrkokommunala enhet. Pastorat omfattar som minst ca 5 000 invånare. Församling blir verksamhetsdistrikt inom pastoratet med obligatoriskt kyrkoråd och stämma. Församlingsindelning beslutas i pastoratsfullmäktige och är alltså en lokal angelägenhet.

– Är argumenten för en pastoratsgräns vid ca 5 000 invånare (se modell I) rimliga? Finns det argument för andra gränsdragningar?

– Ger ordningen med församlingen som distrikt inom pastoratet denna tillräckligt stort inflytande över församlingsvården?
– Vilka erfarenheter finns i dag för motsvarande ordning inom totala samfälligheter?
– Vilka metoder finns att slå vakt om och stärka församlingens självständighet?
– Vilka fördelar kan finnas med en ordning som innebär att församlingsindelningen blir en lokal fråga?
– Kan modellen medverka till att fler församlingar bildas inom de stora enheter som i dag är stora församlingar?
– Vilka angelägenheter kan kräva större partiella samfälligheter? På vilka nivåer?

Strukturmodell III

De *nya kyrkliga kommunerna* omfattar samma territorium som nuvarande borgerliga kommuner. Härigenom skapas ekonomiska enheter med jämförelsevis god skattekraft. Behovet av allmänt utjämningsbidrag minskar från i dag med ungefär en femtedel. Utan alltför kostnadskrävande insatser kan en jämförelsevis god skatteutjämning uppnås via kyrkofonden. En enhetlig skattesats kommer att gälla för de kommunens alla invånare som är medlemmar i svenska kyrkan. Vidare ökar möjligheterna att erbjuda alla kyrkans medlemmar ett likvärdigt verksamhetsutbud.

Liksom i modell II lever i denna modell *församlingen* kvar och bildar distrikt för den kyrkliga verksamheten. På stämma väljs ett församlingskyrkoråd som församlingens styrelse. Församlingen bildar distrikt för val till kyrkofullmäktige. Rösträtt vid kyrkostämma i församling har medlem i svenska kyrkan som är kyrkobokförd inom det valdistrikt församlingen utgör. Den nya kyrkokommunens fullmäktige har utdebiteringsrätten och svarar för att basresurser i form av byggnader och tjänster ställs till församlingarnas förfogande. Inom av fullmäktige fastställda kostnadsramar svarar församlingskyrkoråden för den lokala verksamheten.

Pastoraten lever kvar som ett "inre arbetslagsområde" för de församlingsvårdande tjänsterna och upphör i övrigt i sin nuvarande form. I det senare fallet kan för de ärenden som rör pastoratet finnas pastoratskyrkoråd, som utses av kyrkofullmäktige i kyrkokommunen. Tjänsterna för församlingsvården inom hela samfälligheten utgör ett "yttre kollegium" för samverkan kring vissa frågor. Sådan samverkan kan t.ex. gälla gudstjänsterna inom kyrkokommunen, där flera präster i en tätort med en kyrka kan samverka med få präster och många kyrkor i ytterområdet av en tätort. Likaså kan diakonipersonal samverka i en diakonicentral för hela kyrkokommunen samtidigt som varje diakon har sin pastoratstillhörighet. Annan församlingsvårdande personal kan för vissa frågor specialinriktas helt eller delvis inom samtliga pastorat i kyrkokommunen för vissa frågor. Pastorat blir sålunda ett arbetslagsområde.

Genom att de nya kyrkokommunerna kommer att omfatta så stora enheter torde skälen för att bilda nya totala samfälligheter inte längre föreligga.

Endast partiella samfälligheter bör kunna bildas.

Sammanfattningsvis innebär sålunda modellen att församlingarna liksom i modell II blir verksamhetsdistrikt, att pastoraten ändras till att bli ett "inre arbetslagsområde", att den nya kyrkokommunen omfattar samma territorium som borgerlig kommun samt att möjligheten att bilda totala samfälligheter upphör.

Med hänsyn till att den nya kommunen blir en tämligen stor enhet torde till skillnad från vad som diskuterats under modell I och II inte föreligga samma skäl för obligatoriska samfällighetsbildningar. Emellertid kan skäl finnas för att en frivillig partiell samfällighetsbildning på stiftsplanet främjas bl.a. genom utjämningssystemet.

Att diskutera:
Modell III innebär att kyrkokommunen omfattar samma område som en primärkommun. Församlingen utgör distrikt för församlingsverksamheten. Församlingsindelning beslutas lokalt. Pastoratet består i form av ett arbetslagsområde och försvinner i övrigt. Kyrkokommunen kan inte ingå i större totala samfälligheter.

– Är den självständighet församlingen kan ha inom modellen tillräcklig för att balansera den ekonomiska och administrativa "stordrift" modellen kan anses innebära? Vilka metoder finns att ytterligare stärka församlingens självständighet?

– Vilka fördelar från arbetslagets synpunkt kan den större arbetsenheten innebära?

– Är det riktigt att kyrkokommunen på grund av sin ekonomiska bärkraft inte ska kunna ingå i en ännu större total samfällighet?

– Finns det angelägenheter som kan kräva partiella samfälligheter på ett större plan än kyrkokommunen? Vilka är i så fall dessa och på vilka nivåer bör man samverka?

Att diskutera om församlingen i alla tre modellerna:
Det finns en grundläggande ambition i samtliga tre strukturmodeller att sätta den lokala församlingen i centrum. Trots att församlingen antingen har en begränsad kommunstatus (modell I) eller saknar kommunstatus (modellerna II och III), så ligger tyngdpunkten på församlingen och det arbete som utförs där. Modellerna förutsätter, att man kan behålla tyngdpunkter i den lokala församlingen även om administrativa och ekonomiska angelägenheter ligger på en annan nivå.

– Är den grundläggande ambitionen i modellerna, tyngdpunkten på församlingen, riktig?

– Är det möjligt att i vissa delar skilja församlingslivet från de ekonomiska och administrativa uppgifterna?

– Är det ett bättre alternativ att skapa större församlingar som i sig rymmer både församlingsverksamhet och ekonomi?

Karta 1

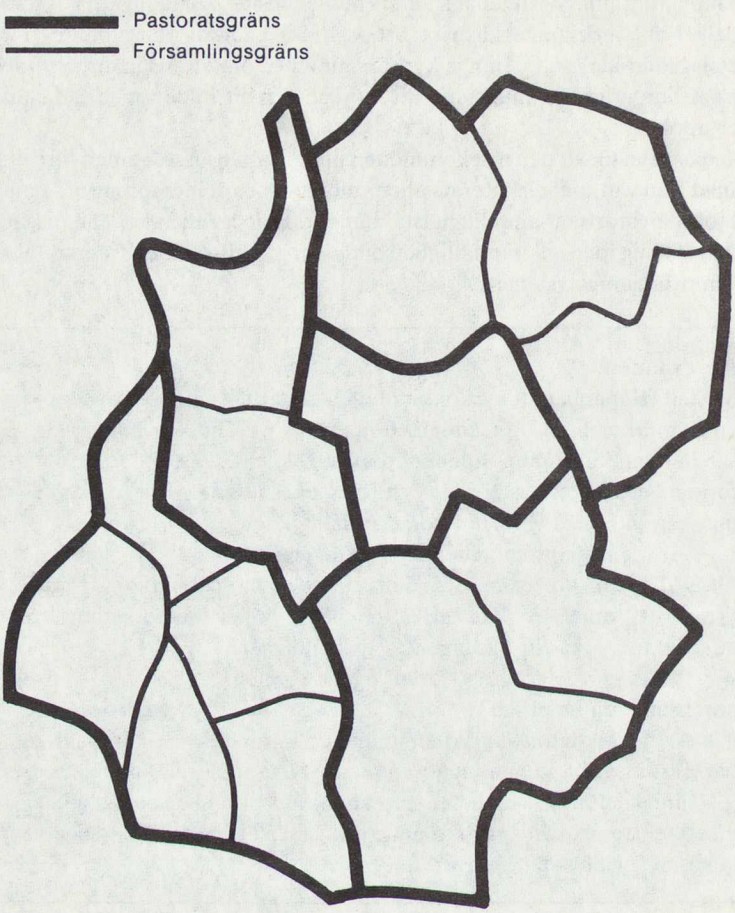

Kartan visar det område som idag omfattar en borgerlig primärkommun. Där finns 5 pastorat. Mitt i kommunen ligger tätorten, som är ett enförsamlingspastorat med ca 20 000 inv. I norr finns 2 pastorat med ca 5 000 inv. vardera. Det ena pastoratet har 2 församlingar och det andra 3. I söder finns 2 pastorat. Det ena omfattar 5 församlingar och det andra 2. Båda har 2—3 000 inv. Församlingarna är kyrkokommuner. Pastoraten är obligatoriska partiella samfälligheter och som sådana också kyrkokommuner.

Karta 2

Pastoratsgräns
Församlingsgräns (begränsad kyrkokommun)

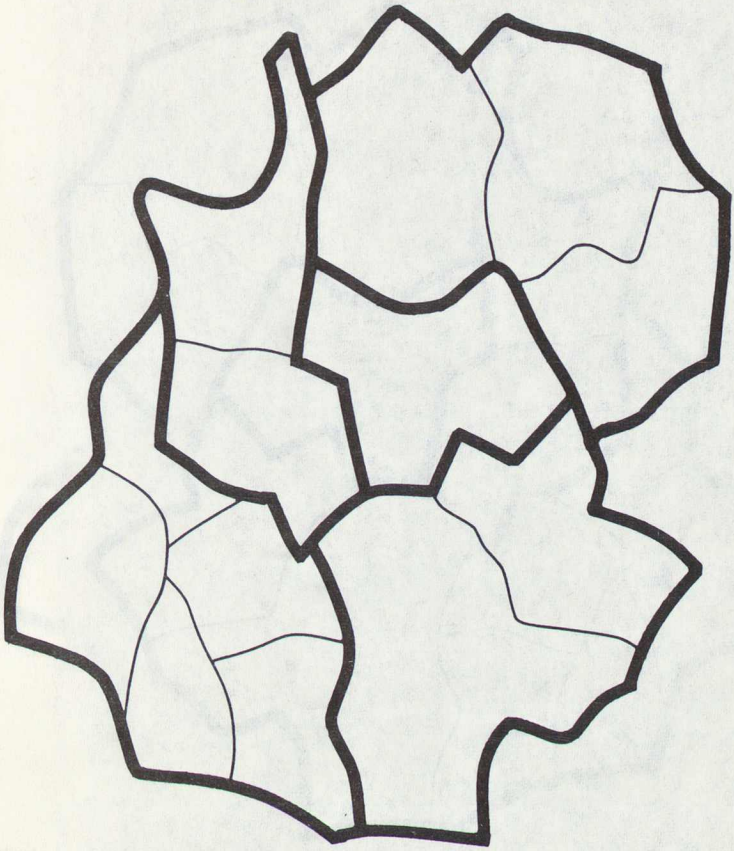

Kartan visar samma område som den föregående kartan. Den kyrkliga lokala organisationen är redovisad enligt modell I före en pastoratsreglering. Samtliga 13 församlingar är begränsade kyrkokommuner för det församlingsvårdande arbetet. Alla övriga angelägenheter åvilar pastoraten, som alltså har det tunga ekonomiska ansvaret.

Karta 3

Pastoratsgräns

Församlingsgräns (begränsad kyrkokommun)

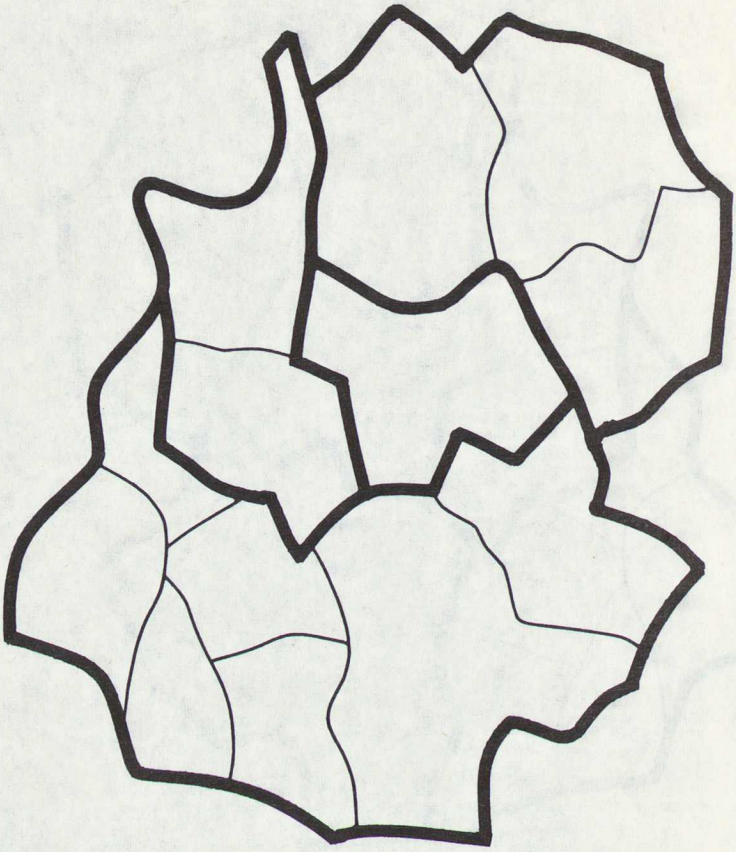

Kartan visar situationen inom området sedan en pastoratsreglering genomförts, som förutsatts i modell I. Eftersom de båda pastoraten i söder har en folkmängd som kraftigt understeg riktvärdet ca 5 000, har de tillsammans fått bilda ett nytt pastorat med 7 församlingar. Församlingarna och pastoraten kan ta initiativ till ändrad församlingsindelning. Sådan beslutas av regeringen.

Karta 4

Pastoratsgräns

Församlingsgräns (distrikt)

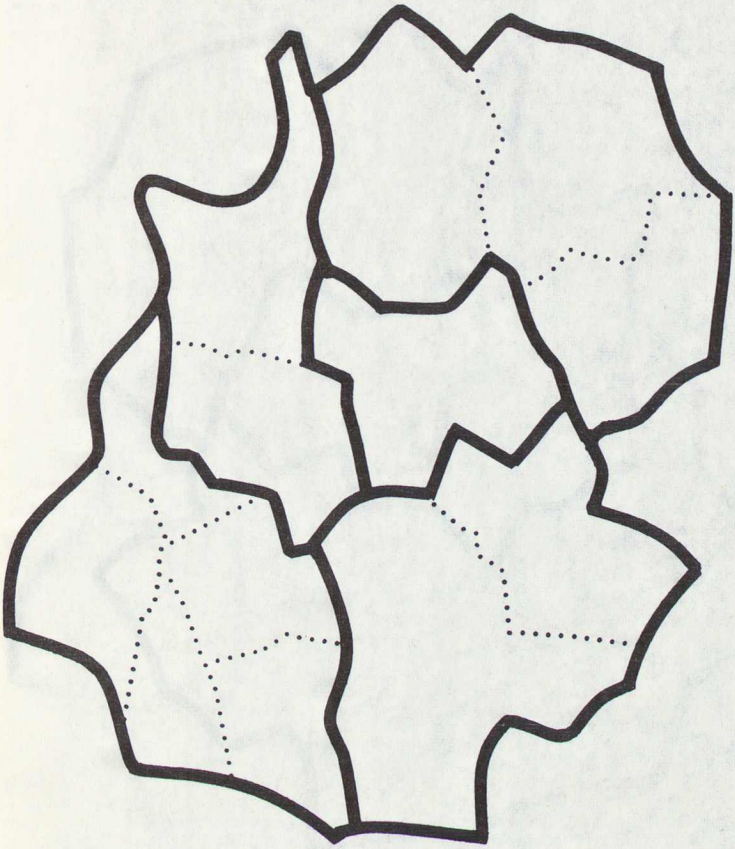

Kartan visar den kyrkliga organisationen enligt modell II före en pastoratsreglering. Församlingarna saknar kommunstatus och är verksamhetsdistrikt inom pastoraten. Pastoratet är den minsta kyrkokommunala enheten. Församlingsindelningen kan ändras efter beslut i pastoratsfullmäktige.

Karta 5

Pastoratsgräns

Församlingsgräns (distrikt)

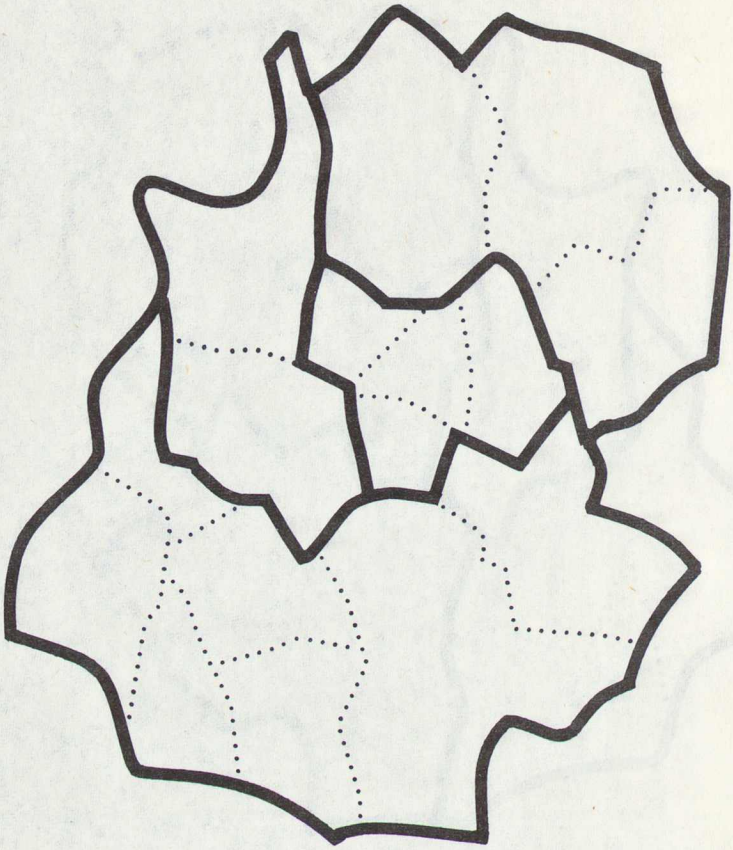

Kartan visar den kyrkliga organisationen efter den pastoratsreglering som också modell II förutsätter. Pastoratens minimigräns bör vara ca 5 000 inv., varför de 2 pastoraten i söder bildar ett nytt pastorat. Eftersom församlingsindelningen beslutas lokalt har man i pastoratsfullmäktige i enförsamlingspastoratet beslutat att dela tätorten i 4 nya församlingar.

Karta 6

Kyrkokommungräns
Pastoratsgräns (arbetslagsgräns)
Församlingsgräns (distrikt)

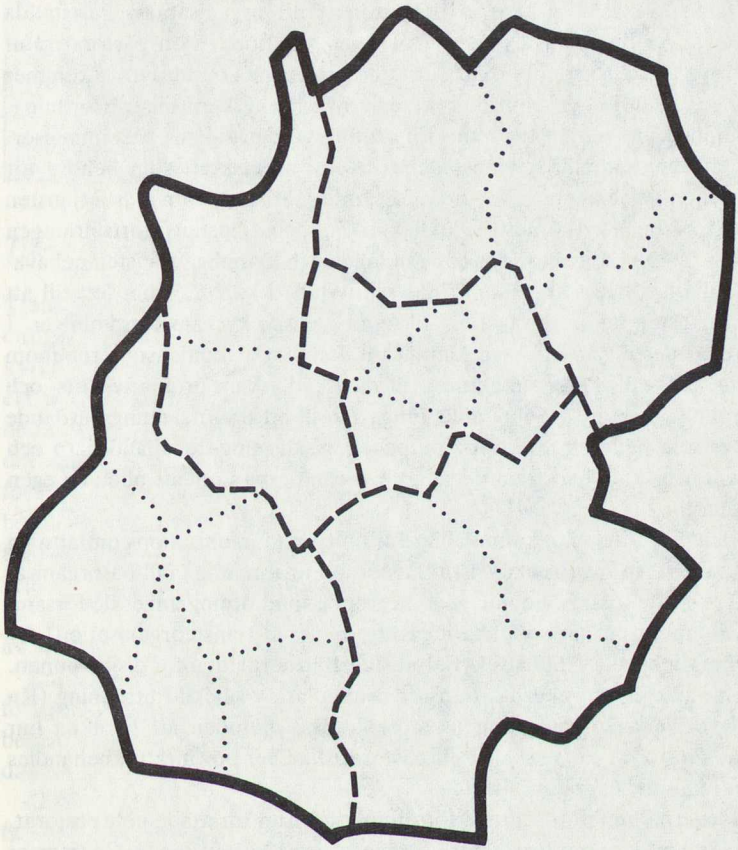

Kartan visar den kyrkliga organisationen inom primärkommunens område enligt modell III. Primärkommunens och den kyrkliga kommunens områden sammanfaller. Församlingarna utgör distrikt för det församlingsvårdande arbetet inom kyrkokommunen. Pastoraten består som arbetslagsområden. Kyrkokommunen beslutar själv om församlingsindelning. Sålunda har den stora församlingen i tätorten ersatts av 4 nya och mindre församlingar.

5.4 Tjänsteorganisationen – några modeller

Bakgrund

I dag har svenska kyrkan en prästerlig tjänsteorganisation. Fastställda normer anger hur många prästtjänster som ska finnas i ett pastorat samt vilken typ av tjänst som bör vara inrättad. Till denna organisation kommer särskilda regler för kyrkomusikerna, reglerade i en kyrkomusikerförordning. Beträffande andra tjänster inom församlingsvården saknas bestämmelser. Pastorat eller samfällighet anställer fritt den arbetskraft som behövs för fullgörande av olika uppgifter inom församlingsarbetet. Den äldsta tjänsten bredvid präst och kyrkomusiker är diakon/diakonisstjänsten (i fortsättningen används begreppet diakon för både manliga och kvinnliga tjänsteinnehavare). Olika historiska skäl, som finns redovisade i kap. 2.5, har lett till att diakontjänsten saknar en fast förankring i svenska kyrkans församlingar. I stället har dessa tjänster varit knutna till de olika diakonianstalterna inom kyrkan. Diakonins lösa anknytning till svenska kyrkans ordinarie stifts- och församlingsstruktur är en av anledningarna till att de församlingsvårdande tjänster som hade en inriktning på pedagogiska uppgifter bland barn och ungdom och som vuxit fram de senaste decennierna kom att bilda en egen tjänstegrupp.

Nedan presenteras olika modeller för en tjänsteorganisations omfattning inom pastoraten i svenska kyrkan. Pastoratet är i samtliga fall basorganisation för tjänsteorganisationen. Med begreppet omfattning anges de församlingsvårdande tjänster som ska ingå i en reglerad tjänsteorganisation. Av utredningstekniska skäl hålls kyrkomusikertjänsterna utanför diskussionen. Frågan om kyrkomusikernas tjänster behandlas av särskild utredning (Kn 1980:04). Tjänsteorganisationens storlek, dvs. metoden att beräkna hur många tjänster av ett visst slag ett pastorat ska eller bör inrätta, behandlas nedan i kapitlets sista avsnitt.

Modellerna omfattar sålunda församlingstjänster inrättade i ett pastorat, tjänsteorganisationens lägsta nivå. Utöver dessa tjänster finns i dag tjänster på kontrakts- och stiftsnivå, som också har församlingsvårdande uppgifter, direkt eller indirekt. Sådana tjänster kommer också att finnas i framtiden, Hur dessa tjänster kommer att utformas blir delvis beroende på de val som görs beträffande de i betänkandet presenterade modellerna, både vad gäller struktur och tjänsteorganisation.

Att diskutera:
Den framtida tjänsteorganisationen föreslås bli förankrad i pastoratet. Av bl.a. detta skäl föreslås en pastoratsreglering som innebär att minsta pastorat omfattar ca 5 000 invånare. Ett sådant pastorat bör ekonomiskt kunna bära ett minimiarbetslag, omfattande fyra personer, två präster, en diakon och en kyrkomusiker.

– Är pastoratet en rimlig bas för tjänsteorganisationen i framtiden?

– Är ett arbetslag omfattande fyra personer en rimlig minimiorganisation inom församlingsvården?

– Vad bör vara det specifika i olika yrkesgruppers arbete inom pastoratet, och vad bör vara det gemensamma?

– Är ca 5 000 invånare en rimlig nedre gräns för ett pastorat?

Förslaget omfattar tjänster på lokalplanet. Därutöver kommer det att som i dag finnas tjänster på kontrakts-och stiftsplanet. Hur dessa ska organiseras bestäms till stor del av det beslut som fattas beträffande de lokala tjänsterna.

– Ge synpunkter på tjänsternas organisation och utformning på kontrakts- och stiftsplanet!

Tjänstemodell A

Tjänsteorganisationen omfattar dels som i dag präster, dels diakoner i enlighet med grundintentionen i det förslag till lag om diakonat i svenska kyrkan som antogs av 1975 års kyrkomöte. Beräkningen av antalet präster i ett pastorat bör ske enligt en reviderad version av 1957 års normer (se nedan). Pastorat med över 10 000 medlemmar är skyldigt att inrätta diakonitjänst med företrädesvis karitativ (inriktad på social omvårdnad i första hand) inriktning (vid 22 500 inrättas två tjänster). Eventuellt anpassas beräkningsmetoden till den som gäller för beräkningen av de prästerliga tjänsterna, varvid ett relationstal erhålles för relationen mellan antalet präster och antalet diakoner (med den karitativa inriktningen). Pastorat kan för tjänst som diakon endast anställa vid diakonianstalt utbildad och i något av stiften diakonvigd person.

Präster och diakoner innehar sålunda vigningstjänster medan övriga församlingsvårdande tjänster inte är vigningstjänster. Pastorat kan fritt efter behov anställa församlingsekreterare och församlingsassistenter som i dag.

Domkapitlets roll är att utöva vissa arbetsgivarfunktioner (som i dag), fastställa behörighet samt utöva uppsikt över det läroansvar som ligger i vigningstjänsterna. Domkapitlet får också en uppgift i samband med prästtillsättningar, då tillsättningen av präster i denna modell i första hand bör bygga på myndighetstillsättning.

Att diskutera:

Modell A innebär att präster och diakoner omfattas av den reglerade tjänsteorganisationen, medan övriga församlingsvårdande tjänster inrättas som i dag efter beslut i den lokala kyrkokommunen.

– Vilka skäl finns att dra en gräns mellan olika slag av församlingsvårdande anställda, mellan präster och diakoner å ena sidan och församlingssekreterare och församlingsassistenter å andra?

– Kan olika anställningsförhållanden försvåra samarbetet i arbetslaget?

Tjänstemodell B

I modellen som skiljer sig mer från dagsläget än modell A omfattar tjänsteorganisationen dels präster, dels diakoner. Med diakon avses i denna modell ett "utvidgat" diakoniämbete som omfattar dels karitativa tjänster, dels pedagogiska tjänster. En diakonitjänst kan också ha en "allround"-karaktär och vara både karitativ och pedagogisk. Det utvidgade diakoniämbetet omfattar sålunda såväl vad vi hittills vanligen betecknat som diakontjänster (se modell I) som församlingssekreterar- och församlingsassistenttjänster. För samtliga dessa tjänster har svenska kyrkan en fastställd utbildning som leder till heltidsanställning i församlingarna. Detta förhållande skiljer dem från de tjänster som barntimmeledare som vuxit fram under 1970-talet. Också dessa är tjänster inom församlingsvården, men det saknas en fastställd utbildning för dessa tjänster. De är deltidstjänster och många gånger av mera tillfällig karaktär än de övriga församlingsvårdande tjänsterna.

Tjänsteorganisationens storlek och inriktning, dvs. antalet tjänster samt tjänsternas karaktär (prästtjänst eller diakonitjänst med karitativ, pedagogisk eller allmänkaraktär) föreslås av pastoratet och fastställs av domkapitlet. Denna tjänsteorganisation bör vara en minimiorganisation som ett pastorat fritt kan överskrida vid särskilda behov. När en tjänst blir ledig omprövas minimiorganisationen. Man kan också tänka sig att minimiorganisationen kan underskridas. Detta bör emellertid då kunna få konsekvenser i utjämningshänseende. Pastorat har däremot viss möjlighet att konvertera (byta ut) tjänster, framför allt inom en större tjänsteorganisation i större pastorat. En tidigare prästtjänst kan då nybesättas med diakon och vice verca. Pastorat föreslår sådan konvertering, medan domkapitlet fastställer.

Pastoratet är arbetsgivare för samtliga tjänster inom tjänsteorganisationen. Domkapitlets inflytande över tjänstetillsättningen ligger i fastställande av behörighet. Pastoratet får endast anställa en behörig sökande på en tjänst inom tjänsteorganisationen.

Samtliga tjänster inom tjänsteorganisationen är vigningstjänster. Detta innebär en förändring för församlingssekreterare och församlingsassistenter. I vigningen ligger en kyrkans kallelse till tjänst. Vid vigningen avger vederbörande löften som innebär en läroförpliktelse. Vigning innebär inte en obetingad rätt till en anställning (som för prästerna i dag) utan behörighet att arbeta inom den tjänsteorganisation som finns för församlingsvården inom svenska kyrkan.

Vigningen äger dock rum först sedan den som utbildats till en tjänst erhållit anställning inom kyrkan. Fastän pastoratet är arbetsgivare har domkapitlet tillsynen över tjänstinnehavarna i lärofrågor.

Att samtliga tjänster är vigningstjänster betyder inte att alla som i dag innehar motsvarande tjänster måste genomgå vigning. Dels är en vigning inte något som kan påtvingas en person, dels är en längre övergångsperiod naturlig vid förändringar av det här slaget. För den som inte vill genomgå vigning bör ändå en läroförpliktelse av något slag markeras på annat sätt, kanske i form av ett löfte som avges vid en gudstjänst i samband med att den anställde börjar sin tjänstgöring i ett pastorat.

Tillsättningen av präster synes inom denna modell i första hand böra tillgå på samma sätt som tillsättningen av andra tjänster inom tjänsteorganisationens ram. Tjänstetillsättningen skulle bygga på ett samspel mellan det lokala och det regionala planet i kyrkan, i huvudsak i anslutning till den form som i dag tillämpas beträffande kyrkomusikerna.

Att diskutera:
Modell B innebär att tjänsteorganisationen omfattar, förutom präster, det "utvidgade diakonatet". Med detta begrepp avses både diakoner av karitativt (vårdinriktat) slag, det traditionella diakoniämbetet, och tjänster med företrädesvis pedagogisk inriktning såsom församlingssekreterare och församlingsassistenter. Samtliga tjänster är vigningstjänster. Pastoratet får ett större inflytande över tjänsternas antal och utformning. Domkapitlet fastställer tjänsteorganisationens storlek och konvertering (utbyte) av tjänster, behörigheten hos sökande till tjänster inom församlingsvården samt övar tillsyn i lärofrågor.

– Vilka skäl finns att hålla samman samtliga tjänster inom församlingsvården i en och samma tjänsteorganisation?

– Vilka fördelar respektive nackdelar har "det utvidgade diakonatet", dvs att hålla samman nuvarande diakonitjänst och nuvarande församlingssekreterar- och församlingsassistenttjänster i en ny diakonitjänst med antingen karitativ eller pedagogisk inriktning?

– Vilka skäl finns att låta alla tjänster vara vigningstjänster, och vilka skäl kan finnas att låta några tjänster vara vigningstjänster medan andra blir oberoende av vigningskrav?

– Vilka skäl kan finnas att låta domkapitlet få ett övergripande inflytande över tjänsteorganisationen?

Tjänstemodell C

Modellen karaktäriseras av frånvaron av en detaljreglerad organisation. Domkapitlet utfärdar vissa riktlinjer med rekommendationer beträffande tjänstetyper i olika pastorat. Men pastoratet får fritt inrätta det antal tjänster som det anser sig behöva för att fullgöra de uppgifter som finns i lagen om församlingar och kyrkliga samfälligheter.

Pastorat får för en tjänst inom församlingsvården endast anställa en behörig sökande. Detta innebär en vigd präst, diakon, församlingssekreterare eller församlingsassistent utbildad vid någon av svenska kyrkans utbildningsinstitutioner eller med utbildning domkapitlet bedömer vara likvärdig.

Domkapitlet har uppsikt över de anställdas läroansvar.

Tillsättningen av samtliga tjänster inom tjänsteorganisationen synes inom denna modell främst vara en lokal angelägenhet. Domkapitlet deltar inte i tillsättningsproceduren.

Att diskutera:
Modell C innebär att den lokala självstyrelsen utvidgas till att omfatta samtliga tjänster inom församlingsvården. Den enda inskränkningen är, att kyrkokommunen endast får anställa behöriga tjänsteinnehavare.
– Vilka skäl kan finnas för och emot den större lokala frihet som modellen innebär på tjänsternas område?

Beräkningen av tjänster m.m.

I det följande kommer att skisseras en preliminär metod för beräkning av tjänster i de olika tjänstemodellerna. Några detaljer kommer inte att ges eftersom dessa förutsätter att man först låser sig för ett alternativ avseende struktur- och tjänsteuppbyggnad och därefter gör mera djupgående beräkningar av detta.

Såsom angetts i föregående avsnitt förutsätter strukturmodellerna I och II att en tämligen genomgripande pastoratsöversyn kommer till stånd. En sådan översyn kommer bl.a. att medföra att skillnaderna mellan nuvarande tre pastoratstyper i avseende på dess olika tätortsgrad kommer att bli mindre markant. I strukturmodellen III kommer dessa skillnader att bli ändå mindre. Skäl skulle därför kunna finnas att i stället för tre pastoratstyper vid tjänsteberäkningen arbeta med en bemanningsplan som i första hand endast baserar sig på befolkningsunderlaget. Detta utgör en basberäkning. Denna kompletteras sedan med en tilläggsberäkning. Genom ett poängsystem tas hänsyn till geografiska förhållanden, antalet predikoställen, om institutioner och vårdplatser finns inom pastoratet m.m. Poäng rörande geografiska förhållanden och predikoställen bör därvid kunna medföra att antalet tjänster ökas om avstånden är långa och predikoställena är många. Bemanningsplanen baseras sålunda på en basberäkning och en tilläggsberäkning.

Ett sätt att söka beräkna basbemanningsplanen dvs. en bemanningsplan som endast tar hänsyn till befolkningsunderlaget (basberäkningen) är att göra en syntes av nuvarande tre beräkningsgrunder. En sådan syntes skulle beträffande tjänstemodell A innebära följande:

ca 5 000–9 999	2 prästtjänster
10 000–14 999	3 prästtjänster
15 000–22 499	4 prästtjänster
22 500–29 999	5 prästtjänster
30 000–	6 prästtjänster

Vid 10 000 blir 1 diakontjänst (karitativ inriktning) obligatorisk för kyrkokommunen. Vid 22 500 blir 2 diakontjänster obligatoriska. Övriga församlingsvårdande tjänster inrättas efter kyrkokommunens beslut (som i dag).

I tjänstemodellerna B och C gäller beräkningen samtliga tjänster i det församlingsvårdande arbetslaget. Basbemanningsplanen skulle enligt de angivna beräkningsgrunderna omfatta följande:

ca 5 000– 7 499	4 tjänster
7 500– 9 999	5 tjänster
10 000–12 499	6 tjänster
12 500–14 999	7 tjänster
15 000–17 999	8 tjänster
18 000–22 499	9 tjänster
22 500–25 999	10 tjänster
26 000–29 999	11 tjänster
30 000–	12 tjänster

En schablonartad tumregel för bestämning av vilka tjänster som ingår i arbetslaget kan utgöras av följande:

50 % prästtjänster
25 % diakontjänster (det utvidgade diakonatet)
25 % kyrkomusikertjänster

Båda tabellerna förutsätter den i modell I och II föreslagna pastoratsregleringen.

Att diskutera:
Den metod för beräkning av antalet tjänster som skisseras mycket översiktligt innebär, att antalet bestäms av dels en basberäkning, dels en tilläggsberäkning. Syftet med tilläggsberäkningen är att låta fler faktorer än befolkningstal påverka bemanningsplanens storlek.

– Vilka skäl kan finnas att byta ut nuvarande beräkningsmetod för den prästerliga tjänsteorganisationens storlek, som bygger på befolkningstal och tätortsgrad, mot en ny metod som dessutom inbegriper nya komponenter som mätare på det arbete som utförs inom pastoratet?

– Vilka komponenter kan vara väsentliga i detta sammanhang?

– Ge gärna ytterligare synpunkter på beräkningsmetoder och tjänsteantalstabell!

6 Den framtida kyrkomusikerorganisationen m.m.[1]

6.1 Kyrkomusikerutredningen

Regeringen bemyndigade den 11 december 1980 chefen för kommundepartementet att tillkalla en särskild utredare för att se över organisationen av kyrkomusikernas verksamhet m.m.

Med stöd av detta bemyndigande förordnade departementschefen den 15 december 1980 lektorn Bertil Hansson som utredare. Vidare förordnade departementschefen den 1 oktober 1981 avdelningschefen Sven Arnström, musikdirektören Zaid Bjurek och kyrkoherden Bengt Broman samt den 15 juni 1982 departementsrådet Göran Göransson att som sakkunniga biträda utredningen.

Kammarrättsassessorn Per Ove Svensson förordnades den 1 april 1981 som sekreterare åt utredningen.

För utredningen har antagits benämningen kyrkomusikerutredningen.

Utredningen hade sitt första sammanträde i november 1981.

6.2 Utredningens direktiv

Enligt direktiven skall utredningen göra en fullständig och förutsättningslös översyn av organisationen av kyrkomusikernas verksamhet och vissa därmed sammanhängande frågor. Utgångspunkt för övervägandena bör vara församlingarnas behov av kyrkomusikaliska insatser och önskvärdheten av att upprätthålla en god kyrkomusikalisk standard. Utöver församlingslivets behov bör emellertid också beaktas samhällets intresse av ett rikt förgrenat och differentierat musikliv. Ansträngningarna bör därför inriktas på att höja musiklivet inom församlingarna liksom musiklivet i allmänhet genom att bättre än nu utnyttja kyrkomusikernas musikaliska kompetens.

Kyrkomusikernas körverksamhet och fria musikundervisning liksom den kör- och musikcirkelverksamhet som bedrivs i svenska kyrkans och andra trossamfunds regi utgör tillgångar som bör tas till vara i en ändrad organisation. Omvårdnaden av det värdefulla orgelbeståndet i våra kyrkor får inte eftersättas.

Möjligheterna att förena kyrkomusikalisk tjänst med lärartjänst i det allmänna skolväsendet eller vid den kommunala musikskolan bör förbättras. Utredningen skall kartlägga förutsättningarna för att kombinera deltidsanställning som kyrkomusiker med andra tjänster i kyrka och samhälle.

[1] För detta avsnitt svarar kyrkomusikerutredningen.

Utredningen skall klarlägga i vilken omfattning det behövs statliga bestämmelser för att tillgodose de här berörda kyrkliga och samhälleliga intressena eller i vad mån de kan tryggas på annat sätt. En del av bestämmelserna i kyrkomusikerförordningen (KMF) kan det vara naturligt att ta in i kollektivavtal. Åtskilligt bör också kunna överlämnas till de kyrkliga kommunerna att själva bestämma om. Utredningen skall också överväga i vad mån beslut i ärenden som rör kyrkomusikerorganisationen och tillsättandet av enskilda tjänster inom den kan handläggas av färre organ och på ett enklare sätt än f.n. En viktig fråga är i vad mån den nuvarande uppdelningen av arbetsgivarfunktionen mellan domkapitlen och de lokala kyrkoråden kan ersättas av en mera enhetlig ordning. Vidare bör övervägas vilken kyrkokommunal enhet som på det lokala planet är lämpligast som anställningsmyndighet för kyrkomusikerna.

Beträffande tjänster med delat huvudmannaskap bör utredningen söka finna ett system med så enkla och enhetliga regler som möjligt för ansvars- och kostnadsfördelning mellan de olika arbetsgivarna.

Den kyrkomusikaliska verksamheten i församlingarna skall inte medföra andra kostnader för staten än sådana som kan följa av att statliga myndigheters medverkan alltjämt bedöms vara nödvändig för att administrera kyrkomusikernas verksamhet. Möjligheterna att genom en rationellare organisation göra besparingar för det allmänna bör tas till vara.

Utredningen bör också studera och ange de kompetenskrav som skall ställas för de olika slag av kyrkomusikaliska tjänster som kan bli aktuella i framtiden. Utredningen bör hålla nära kontakt med universitets- och högskoleämbetet (UHÄ) och andra för utbildningsfrågorna ansvariga organ så att en samordning kan ske mellan utbildar- och avnämarintressen. Om en reform av utbildningen sker, bör särskilt beaktas frågan om meritvärderingen vid en jämförelse mellan olika sökande till en tjänst som har genomgått den äldre resp. den nyare utbildningen.

6.3 Preliminära ställningstaganden

Framtidens "kyrkomusikerdistrikt"

Mot bakgrund av de riktlinjer som anges i direktiven torde det vara utredningens uppgift att försöka finna områden som till sin storlek är lämpliga som underlag för en kyrkomusikerverksamhet av normal omfattning. Liksom nu måste ansvaret för kyrkomusikerverksamheten – i analogi med att svenska kyrkan organisatoriskt täcker hela landet – ligga i en rikstäckande basorganisation. Denna organisation skall ha en direkt lokal anknytning eller – med andra ord – vara en organisation på lokalplanet. De olika enheterna skall inte omfatta alltför stora ytor eller alltför stora befolkningstal. Men de skall vara så stora att andra mål för utredningen – bl.a. möjlighet till kombination av olika tjänster i kyrka och samhälle – kan nås på ett enkelt och smidigt sätt. Organisationens indelning bör styras av fasta regler och enheterna vara försedda med legala organ, som kan administrera verksamheten. För att åstadkomma en smidig handläggning av kyrkomusikerärendena bör dessa organ om möjligt vara försedda med

kvalificerad personal. Kostnaderna för administrationen bör minimeras. Det blir sammanfattningsvis fråga om att utforma ett förslag till en allmänt godtagbar minimistandard.

När det gäller att välja lämplig enhet som underlag för kyrkomusikerverksamheten måste man beakta att kyrkomusiken är en kyrklig angelägenhet. Det kan därför inte bli fråga om att ta den borgerliga kommunindelningen som utgångspunkt härvidlag. Grunden för indelningen får därför sökas på den kyrkliga sidan.

I sökandet efter områden av lämplig storlek för kyrkomusikerverksamhet av normal omfattning har utredningen tills vidare stannat för pastoratet som den minsta enheten. Skälen härför är följande.

Liksom församlingarna har pastoraten och andra kyrkliga samfälligheter en fast organisation med direkt anknytning till de församlingar som ingår i samfälligheten. Verksamheten regleras av lagen (1982:1052) om församlingar och kyrkliga samfälligheter, LFKS. Samfälligheterna är kyrkliga kommuner med egen beskattningsrätt för de ändamål som samfälligheten omfattar.

F.n. står pastoraten för lön m.m. åt kyrkomusikerna. Pastoraten är i dag tjänstgöringsområde för prästerna, och i det föregående har 1982 års kyrkokommitté utgått från motsvarande indelningsgrund för övrig församlingsvårdande personal. Från olika synpunkter har pastoraten som ansvariga för kyrkomusikerverksamheten uppenbara fördelar. Administration och rekrytering kan underlättas. Inom pastoraten – i vart fall större pastorat – bör det vara möjligt att skapa rationella arbets- och anställningsförhållanden för kyrkomusikerna. Det skulle kunna innebära att en eller flera kyrkomusiker anställs för tjänstgöring i ett och samma pastorat. Organisationen kan anpassas efter pastoratets samlade behov och förutsättningar och kyrkomusikerna kan på ett naturligt sätt ingå i arbetslaget för församlingsvårdande personal i resp. pastorat.

Vid sidan av pastoraten är övrig samfällighetsbildning mycket olika utvecklad. Främst framgår det vid en jämförelse mellan större tätorter och landsbygd. Församlingarna inom stora tätorter utgör oftast totala samfälligheter medan samfällighetsbildningen är avsevärt mindre utvecklad på landsbygden. Stockholms och Göteborgs kyrkliga samfälligheter är specialreglerade enligt LFKS, Stockholm som en partiell ekonomisk samfällighet och Göteborg som en total ekonomisk samfällighet. Någon enhetlig struktur med avseende på kyrkliga samfälligheter finns alltså inte.

Samfällighetsorganen i en total ekonomisk samfällighet övertar skötseln av de ekonomiska angelägenheterna för de församlingar och flerförsamlingspastorat som ingår i samfälligheten. Detta gäller alltså även beträffande pastoratsangelägenheterna.

Även i framtiden torde det behövas en anknytning till de enskilda församlingarna med deras kyrkor och värdefulla orglar. Med pastoraten som indelningsgrund för den kyrkomusikaliska verksamheten kommer sådana intressen att kunna tillgodoses.

Som framgått av det föregående räknar 1982 års kyrkokommitté med att det kan komma att fordras en strukturell förändring av den svenska kyrkans organisation på lokalplanet. Om en sådan reform genomförs förändrar det inte kyrkomusikerutredningens inställning i den principiella frågan om

pastoraten som den framtida indelningsgrunden för den kyrkomusikaliska verksamheten.

Tjänsteorganisation och huvudmannaskap

Att pastoraten får ansvaret för den kyrkomusikaliska verksamheten bör enligt utredningens mening få den följden att kyrkomusikertjänsterna i framtiden bör vara av i huvudsak kyrkokommunal karaktär i stället för statligt reglerade som nu. Direktiven betonar att samhället med hänsyn till de av riksdagen antagna kulturpolitiska målen har ett intresse av hur den kyrkomusikaliska verksamheten fungerar. Därför bör ansträngningarna "inriktas på att höja musiklivet inom församlingarna liksom musiklivet i allmänhet". Till följd härav kan enligt utredningens mening ett visst statligt inflytande komma i fråga. Det bör i så fall utgöras av att en statlig myndighet – lämpligen domkapitlen, vilka redan i dag har en kompetens på området – efter förslag från pastoraten fastställer minimum beträffande den kyrkomusikaliska verksamhetens omfattning och beträffande kompetensen hos den eller de kyrkomusiker som skall anställas. Ett pastorat bör ha möjlighet att överskrida minimiorganisationen.

Enligt Kyrkomusikernas riksförbunds årsbok med matrikel 1983 finns 2 636 kyrkomusikertjänster i riket.

Bland dessa, för vilka 30 veckotimmar utgör arbete på heltid, finns
304 kyrkokantorstjänster som omfattar högst 19 veckotimmar,
totalt 888 skolkantorstjänster, av vilka en del har kyrkomusikalisk tjänstgöring som omfattar nära halvtid,
totalt 217 orgelspelartjänster, vilka samtliga utom 2 omfattar högst 11 veckotimmar,
273 biträdande kyrkomusikertjänster som omfattar högst 19 veckotimmar samt
151 församlingsmusikertjänster som omfattar högst 19 veckotimmar.

Det finns således en stor andel kyrkomusikertjänster av förhållandevis begränsad omfattning, ett förhållande som ytterligare accentueras av att kyrkomusikerdelen i knappt 2/3 av skolkantorstjänsterna fullgörs av orgelspelare.

Med pastoraten i stället för församlingarna som indelningsgrund för den kyrkomusikaliska verksamheten skulle man i det stora flertalet fall kunna få underlag för tjänster av större omfattning än nu. En försiktig beräkning med stöd av uppgifterna i Kyrkomusikernas riksförbunds årsbok med matrikel 1982 visar att drygt 10 procent av pastoraten skulle få högst 15 veckotimmar kyrkomusikalisk verksamhet och att nära 80 procent av pastoraten skulle få mellan 16 och 59 veckotimmar kyrkomusikalisk verksamhet. Ca 40 procent av pastoraten skulle få ett veckotimtal mellan 16 och 30.

En stor del av kyrkomusikertjänsterna måste således även i framtiden utgöras av deltidstjänster. Utredningens inriktning är att det för dessa tjänster skall krävas en kompetens som lägst motsvarar den nuvarande kyrkokantorskompetensen. Den andra huvudsakliga tjänstetypen avses komma att motsvara den nuvarande organisttjänsten.

Kombinationer av tjänster

Reformerna på skolans område liksom förändringarna på det arbetsrättsliga området och i det regelsystem som gäller för de offentligt anställda har varit betydande sedan KMF tillkom. Detta har medfört att den kombination av lärartjänst och kyrkomusikalisk tjänst som skolkantorstjänsten utgör dåligt svarar mot de nya förhållandena. Av den tidigare redovisade statistiken framgår också att skolkantorstjänsten har blivit allt mindre attraktiv och att antalet vakanta tjänster är stort.

Utredningen har därför på ett tidigt stadium undersökt möjligheterna att för de nuvarande tjänsteinnehavarna tills vidare konstruera om skolkantorstjänsterna till i princip heltidstjänster i skolan och kyrkan i stället för betungande tjänster med full arbetstid i skolan och kyrkomusikalisk tjänstgöring därutöver. En sådan lösning visade sig emellertid ge ett icke önskvärt resultat i pensionshänseende för den enskilde. Värdet av den nära samverkan mellan kyrka och skola som direktiven betonar gör att utredningen i sitt fortsatta arbete kommer att söka efter lämpliga kombinationer av tjänster även inom dessa båda områden.

För att bl.a. ta reda på olika önskemål om framtida kombinationer av kyrkomusikalisk och annan tjänstgöring har utredningen genomfört två omfattande enkäter. I det första fallet vände sig utredningen till ett antal yrkesverksamma kyrkokantorer och i det andra fallet till dem som studerar vid olika skolor med huvudsaklig inriktning på organist- och kantorsexamen/kyrkokantorsexamen.

Utredningen frågade *de yrkesverksamma kyrkokantorerna* om deras inställning till fyra kombinationsalternativ nämligen tjänst i församlingsvården, administrationen inom kyrkan, det allmänna skolväsendet och den kommunala musikskolan. Det enda alternativ som fick ett övervägande positivt mottagande var tjänst i den kommunala musikskolan. I ordning följde därefter tjänst i det allmänna skolväsendet, församlingsvården och administrationen inom kyrkan.

Vidare frågade utredningen *de studerande* om deras inställning till fem kombinationsalternativ, nämligen tjänst i församlingsvården, administrationen inom kyrkan, det allmänna skolväsendet, den kommunala musikskolan och annat arbete. Rangordningen mellan de alternativ som fick ett övervägande positivt mottagande blev tjänst i den kommunala musikskolan, annat arbete, tjänst i det allmänna skolväsendet och i församlingsvården. Endast alternativet administrativ tjänst inom kyrkan fick ett övervägande negativt mottagande.

Resultatet av enkäterna understryker vikten av direktivens uttalande om behovet av att kartlägga möjligheterna att kombinera deltidsanställning som kyrkomusiker med andra tjänster i kyrka och samhälle. Det finns beträffande samtliga undersökta alternativ ett intresse av den omfattningen att de bör bli föremål för fortsatta överväganden. Ett viktigt led i detta arbete blir att skapa klarhet i frågan huruvida den allmänna skolan, den kommunala musikskolan och svenska kyrkan har ett intresse av kombinationstjänster av nämnt slag.

Utbildningsfrågor

F.n. sker kyrkokantorsutbildningen i huvudsak dels genom statliga sommarkurser med Musikaliska akademien som anordnare, dels genom Sköndalsinstitutet och dels på försök genom tre folkhögskolor nämligen Geijerskolan, Mellansels och Oskarshamns folkhögskolor. En motsvarighet till kyrkokantorsutbildningen kombinerad med en utbildning till lärare i musik kan övervägas i detta sammanhang.

Beträffande den lägre kyrkomusikaliska utbildning som kan ges på högskola bör möjligheten till musiklärarutbildning med ett visst kyrkomusikaliskt tillval granskas närmare och eventuellt utvecklas vidare. Ett annat alternativ kan vara att ompröva den s.k. tvåämneslärarutbildningen på musiklärarlinje vid högskola. Det är därvid tänkbart att byta ut utbildningen i svenska, engelska, historia eller matematik mot kyrkomusikalisk utbildning.

Den högre kyrkomusikerutbildningen som sker vid högskola fungerar i stort sett väl. Endast ändringar av begränsad omfattning torde här bli aktuella.

Intresset för kombinationstjänstgöring inom svenska kyrkan är av den omfattningen att möjligheterna till utbildning för sådana arbetsuppgifter också bör granskas närmare. I första hand torde kyrkans egen utbildningsverksamhet behöva diskuteras.

Kyrkomusikerutredningen räknar med att pastoratet i stället för församlingen blir den minsta enheten som framtidens "kyrkomusikerdistrikt".

– Vilken är Er inställning till denna tanke?

Ett antal pastorat utgör enförsamlingspastorat utan att ingå i samfällighet. I sådana fall kommer pastoratet liksom nu att bli arbetsgivare och utgöra det största tänkbara tjänstgöringsområdet för en eller flera kyrkomusiker.

– Vilka för- respektive nackdelar kan vara förenade härmed?

En del pastorat kommer att omfatta två eller flera församlingar utan att ingå i större samfällighet. Även i dessa fall kommer pastoratet att vara arbetsgivare och att utgöra det största tänkbara tjänstgöringsområdet för en eller flera kyrkomusiker.

– Vilken är Er inställning till detta?

I kyrkliga samfälligheter, som omfattar två eller flera pastorat, kommer samfälligheten som ansvarig för de ekonomiska pastoratsangelägenheterna att överta arbetsgivarfunktionerna för kyrkomusikerna. Även om några av dessa funktioner delegeras bör samfällighetens organ fastställa arbetsuppgifter och tjänstgöringsområden för kyrkomusikerna.

– Vilka för- respektive nackdelar kan följa av ett sådant arrangemang?

–Vilken är Er inställning till tanken att förändra kyrkomusikertjänsterna så att den statliga regleringen slopas och ersätts av en ordning med tjänster av i huvudsak kyrkokommunal karaktär?

Direktivens starka betoning av den kyrkomusikaliska verksamhetens betydelse från allmänt kulturpolitiska synpunkter motiverar enligt utredningen ett visst statligt inflytande på organisationen av denna verksamhet. Utredningen anser att domkapitlen är lämpliga som utövare av detta inflytande.

– Vilka är för- respektive nackdelarna med ett sådant arrangemang?

– Om domkapitlen skall fastställa minimum för den kyrkomusikaliska verksamhetens omfattning, vilka faktorer skall påverka beslutet – antalet medlemmar i svenska kyrkan, antal gudstjänster, körverksamhetens omfattning etc. – och hur skall det uttryckas? I antal veckotimmar som nu eller på något annat sätt?

– Om domkapitlen, utöver vad som anges under föregående punkt, skall fastställa minimum beträffande kompetensen hos den eller de kyrkomusiker som skall anställas i de olika pastoraten, vilka faktorer skall påverka beslutet – medlemsantal, omfattande körverksamhet, orgelbestånd etc.?

Utredningen anser att det endast i undantagsfall skall förekomma lägre formell kompetens än en motsvarighet till den nuvarande kyrkokantorsexamen.

– Vilken är Er inställning till detta?

Utredningen räknar med att det i framtiden kommer att finnas i huvudsak två typer av kyrkomusikaliska tjänster, nämligen motsvarigheter till de nuvarande kyrkokantors- och organisttjänsterna. I båda fallen bör det finnas möjlighet till kombinationstjänstgöring i församlingens övriga verksamhet, i skolan eller den kommunala musikskolan om den kyrkomusikaliska verksamheten inte ger underlag för heltidstjänst.

– Är detta en lämplig inriktning?

Utredningsdirektiven framhåller värdet av den samverkan mellan det allmänna skolväsendet och svenska kyrkan som ligger i skolkantorstjänsterna. Utredningen anser att sådana tjänster i framtiden inte bör ha större omfattning än heltid i stället för ända upp till 1,5-tjänst i nuläget. Vidare bör det vara möjligt att kombinera alla slags lärartjänster i det allmänna skolväsendet med kyrkomusikalisk tjänstgöring.

– Vilka synpunkter kan läggas på de här nämnda kombinationsmöjligheterna?

– Är det önskvärt och realistiskt att försöka få till stånd sådana tjänstekombinationer som utredningen tänker sig och där det blir fråga om deltidstjänstgöring i skolan eller den kommunala musikskolan?

Enligt enkäten till de yrkesverksamma kyrkokantorerna och de studerande har ett visst intresse visats för kombination av kyrkomusikalisk verksamhet med annan församlingsvård eller administrativt arbete inom kyrkan. Utredningen anser att det finns anledning att uppmärksamma det visade intresset.

– Är det önskvärt med tjänster där kyrkomusikalisk och annan församlingsverksamhet kombineras?

– Hur kan man skapa utbildningsvägar som är speciellt avpassade för sådana kombinationstjänster?

Bilaga Tabeller

Tabell 1 Den stiftsvisa befolkningsutvecklingen i församlingarna

Stift		– 99	100 – 499	500 – 999	1 000 – 1 999	2 000 – 2 999	3 000 – 4 999	5 000 – 9 999	10 000 – 14 999	15 000 – 19 999	20 000 – 29 999	30 000 –	Summa församlingar
Uppsala	1950	1	47	60	50	22	17	16	3	2	2	1	221
F = 638 592	1970	2	73	45	25	27	21	7	7	3	4	2	216
A = 28 913	1980	1	68	45	30	15	26	14	7	7	3	1	217
	1982	1	67	46	28	15	28	14	7	7	3	1	217
Linköping	1950	1	35	64	61	17	20	5	3	3	3	1	213
F = 519 542	1970	3	67	68	27	13	15	7	4	4	3	2	213
A = 16 635	1980	5	73	55	29	17	13	9	7	3	2	2	215
	1982	6	74	53	26	19	13	10	7	3	2	2	215
Skara	1950	3	188	109	40	9	10	5	4	2	2	-	372
F = 501 054	1970	22	208	73	30	6	13	7	3	1	3	3	369
A = 12 225	1980	29	196	69	34	9	10	12	2	1	4	2	368
	1982	28	198	66	34	11	11	11	2	1	4	2	368
Strängnäs	1950	–	27	34	51	15	14	8	1	1	4	1	156
F = 540 576	1970	3	38	30	32	13	12	9	3	1	5	3	149
A = 11 032	1980	1	34	28	32	10	16	9	6	7	3	1	147
	1982	1	33	29	31	9	16	10	6	7	3	1	146
Västerås	1950	–	11	16	32	20	17	23	3	2	2	2	126
F = 585 877	1970	–	18	20	24	10	18	14	9	2	6	2	122
A = 37 060	1980	1	20	14	27	11	13	19	7	4	4	2	122
	1982	1	20	14	27	11	13	19	7	4	4	2	122
Växjö	1950	1	44	65	73	31	25	9	3	2	2	–	255
F = 595 025	1970	2	68	59	58	19	25	10	6	2	2	2	253
A = 23 433	1980	2	72	58	47	24	26	13	3	6	3	–	254
	1982	2	71	58	47	25	26	13	3	6	3	–	254
Lund	1950	2	105	118	123	30	30	11	5	3	7	2	436
F = 1 177 021	1970	7	145	100	83	29	24	23	8	6	14	1	440
A = 13 902	1980	8	135	89	79	27	39	29	15	8	9	–	438
	1982	9	137	87	75	30	38	29	15	11	7	–	438

Forts. tabell 1

Göteborg	1950	–	36	82	79	37	14	9	2	7	7	5	278
F = 1 078 492	1970	–	65	68	55	31	22	16	12	8	8	3	288
A = 14 413	1980	–	64	54	53	30	24	25	19	9	9	–	287
	1982	–	62	54	56	28	25	24	19	10	9	–	287
Karlstad	1950	–	10	32	46	19	17	12	1	1	–	2	140
F = 389 422	1970	-	27	41	22	15	14	8	5	1	1	2	136
A = 22 095	1980	–	34	34	26	8	14	12	4	–	3	1	136
	1982	–	33	35	26	8	14	12	4	–	3	1	136
Härnösand	1950	–	5	12	44	24	24	13	5	–	2	–	129
F = 402 869	1970	–	12	28	41	17	9	13	4	2	3	–	129
A = 71 703	1980	–	19	28	34	16	9	14	4	2	2	1	129
	1982	–	18	27	37	14	10	13	5	2	2	1	129
Luleå	1950	–	1	1	6	5	14	20	10	3	4	–	64
F = 510 910	1970	–	2	5	11	10	21	17	5	5	4	–	80
A = 154 338	1980	–	3	7	13	10	15	16	5	6	5	–	80
	1982	–	3	6	14	10	15	16	5	5	6	–	80
Visby	1950	–	57	29	4	1	–	–	1	–	–	–	92
	1970	1	73	12	4	1	–	–	–	1	–	–	92
	1980	4	70	11	5	1	–	–	–	–	1	–	92
	1982	3	71	11	5	1	–	–	–	–	1		92
Stockholm	1950	–	8	9	5	3	8	6	1	6	9	9	64
F = 1 323 213	1970	1	13	8	5	2	3	7	8	4	11	18	80
A = 2 725	1980	1	13	8	4	3	3	10	6	3	18	16	85
	1982	1	13	9	3	3	3	10	5	4	19	15	85
Hela riket	1982	52	800	495	409	184	212	181	85	60	66	25	2 569

F = Folkmängd 1 januari 1981
A = Areal land i km^2 1 januari 1981

Forts. tabell 1

Tabellen kan sammanfattas i följande deltabeller.

Antal församlingar under 1 000 invånare

Visby	86 församlingar av	92
Skara	300 församlingar av	372
Linköping	133 församlingar av	215
Lund	225 församlingar av	436
Växjö	131 församlingar av	254
Uppsala	114 församlingar av	217
Strängnäs	63 församlingar av	146
Göteborg	116 församlingar av	287
Karlstad	42 församlingar av	140
Stockholm	23 församlingar av	85
Västerås	25 församlingar av	122
Härnösand	17 församlingar av	129
Luleå	9 församlingar av	80

Ökningen av antalet församlingar under 500 inv. tiden 1950–1982. (Inom parantes redovisas förändringen mellan 1970 och 1982)

Linköpings stift har ökat med	44 församlingar	(+ 10)
Lunds stift har ökat med	39 församlingar	(– 6)
Skara stift har ökat med	35 församlingar	(– 4)
Växjö stift har ökat med	28 församlingar	(+ 3)
Göteborgs stift har ökat med	26 församlingar	(– 3)
Karlstad stift har ökat med	23 församlingar	(+ 6)
Uppsala stift har ökat med	20 församlingar	(– 7)
Visby stift har ökat med	17 församlingar	(± 0)
Härnösand stift har ökat med	13 församlingar	(+ 6)
Västerås stift har ökat med	10 församlingar	(+ 3)
Strängnäs stift har ökat med	7 församlingar	(– 7)
Stockholm stift har ökat med	6 församlingar	(± 0)
Luleå stift har ökat med	2 församlingar	(+ 1)

Ökningen av antalet församlingar med 3 000 invånare och däröver tiden 1950–1982. (Inom parantes redovisas förändringen mellan 1970 och 1982)

Göteborgs stift har ökat med	43 församlingar	(+ 8)
Lunds stift har ökat med	42 församlingar	(+ 24)
Uppsala stift har ökat med	19 församlingar	(+ 16)
Växjö stift har ökat med	19 församlingar	(+ 13)
Stockholm stift har ökat med	17 församlingar	(+ 5)
Strängnäs stift har ökat med	14 församlingar	(+ 10)
Skara stift har ökat med	8 församlingar	(+ 1)
Linköping stift har ökat med	2 församlingar	(+ 2)
Karlstad stift har ökat med	1 församlingar	(+ 3)
Visby stift har ökat med	0 församlingar	(± 0)
Västerås stift har ökat med	0 församlingar	(– 1)
Luleå stift har minskat med	4 församlingar	(– 5)
Härnösand stift har ökat med	9 församlingar	(+ 2)

Tabell 2

Stift	Antal pastorat med nedanstående folkmängd 1983-01-01											Summa
	–499	500–999	1 000–1 499	1 500–1 999	2 000–3 999	4 000–5 999	6 000–9 999	10 000–14 999	15 000–19 999	20 000–29 999	30 000–	
Uppsala	–	–	6	8	31	16	14	9	5	5	1	95
Linköpings	–	3	7	8	31	14	9	8	2	4	1	87
Skara	–	3	6	18	31	9	9	3	3	4	2	88
Strängnäs	–	–	1	7	23	12	9	7	6	4	1	70
Västerås	–	1	11	6	16	12	15	8	5	3	2	79
Växjö	–	1	8	11	46	20	15	3	5	4	–	113
Lunds	–	–	4	10	62	27	24	22	14	6	–	169
Göteborgs	–	–	2	6	29	28	25	22	12	8	–	132
Karlstads	–	3	10	10	17	12	8	7	–	3	1	71
Härnösands	–	5	10	11	30	6	9	6	1	4	–	82
Luleå	–	4	8	4	15	12	11	6	6	5	–	71
Visby	–	1	7	4	8	–	–	–	–	1	–	21
Stockholms	2	1	1	1	5	4	6	5	6	18	16	65
Samtliga	2	22	81	104	344	172	154	106	65	69	24	1143

Tabell 3 Församlingarnas och de kyrkliga samfälligheternas utgifter och inkomster 1980 efter verksamhetsgren, Mkr

Verksamhetsgren m m	Kostnader	Intäkter	Kapitalutgifter	Kapitalinkomster	Summa utgifter	Summa inkomster
Central förvaltning och kyrkobokföring	409	17	10	–	419	17
Präster och kyrkomusiker	473	19	–	–	473	19
Fastighetsförvaltning, pastorat	136	147	87	29	223	176
Fastighetsförvaltning, församlingar inkl begravningsväsende	1 185	173	479	33	1 664	206
Församlingsverksamhet	493	54	14	4	507	58
Finansiering[a]	795	3 720	144	272	939	3 992
Summa	3 492	4 132	33	338	4 225	4 470

[a] Exkl förändringar av finansieringskapitalet

Tabell 4 Församlingarnas och de kyrkliga samfälligheternas utgifter och inkomster år 1981, Mkr

Utgifter	Hela riket
Kostnader (exkl finansiering)	
Löner och arvoden	1 355
Därav prästlöner	262
kyrkomusikerlöner	137
Pensionering och personalförsäkring	463
Underhåll av fastigheter och anläggningar	228
Därav kyrkobyggnader med tillhörande klockstaplar	51
Bränsle, lyse, renhållning	178
Övriga kostnader	883
Summa	3 102
Kapitalutgifter (exkl finansiering)	
Byggnads- och anläggningsarbeten	511
Därav kyrkobyggnader med tillhörande klockstaplar	134
begravningsplatser med tillhörande byggnader	130
församlingshus	169
Övriga kapitalutgifter	134
Summa	645
Utgifter inom finansiering	
Kostnadsräntor	108
Amorteringar	88
Till kyrkofonden	282
Summa	478
Totala utgifter	4 226
Därav externa utgifter	3 914
Intäkter (exkl finansiering)	
Hyror, arrenden och tomträttsavgifter	113
Försäljningsmedel, avgifter och ersättningar	164
Övriga intäkter	375
Summa	652

Utgifter	Hela riket
Kapitalinkomster (exkl finansiering	
Summa	153
Inkomster inom finansiering	
Församlingsskatt och skatteutjämningsbidrag	3 100
Räntor, aktieutdelning o.d.	321
Nya lån	185
Från kyrkofonden	59
Summa	3 665
Totala inkomster	4 470
Därav externa inkomster	4 158

Tabell 5 Församlingarnas och de kyrkliga samfälligheternas tillgångar och skulder år 1981, Mkr

Tillgångar och skulder	Hela riket
Tillgångar	
Fastigheter och anläggningar	8 772
Därav kyrkobyggnader med tillhörande klockstaplar	4 362
begravningsplatser med tillhörande byggnader	934
församlingshus	1 231
prästgårdar	332
löne- och klockarboställen	1 572
andra fastigheter	342
Övriga anläggningstillgångar	812
Summa anläggningstillgångar	9 584
Kassa, bank och postgiro	2 045
Övriga omsättningstillgångar	394
Summa omsättningstillgångar	2 438
Summa	12 022
Skulder	
Långfristiga skulder	1 044
Kortfristiga skulder	236
Summa	1 280
Eget kapital	
Investerat stamkapital	8 540
Kyrkokommunala fonder	1 341
Därav investeringsfonder	990
Övrigt finansieringskapital	861
Summa finansieringskapital	2 202
Summa	10 742
Summa skulder och eget kapital	12 022

Tabell 6 De kyrkliga kommunernas skatteunderlag och skattekraft m.m.

Stift	Kyrko-komm. antal	Folkm. 82	Skatteunderlag totalt	Därav jur. personer	Andel jur	Andel ej medl
01 Uppsala	174	640,956	223,110,134	7,314,147	3.3	7.1
02 Linköping	191	518,740	175,043,500	5,365,219	3.1	6.1
03 Skara	373	501,250	167,522,889	5,737,051	3.4	6.0
04 Strängnäs	124	540,710	195,521,607	6,564,456	3.4	8.4
05 Västerås	87	584,243	203,717,478	6,600,174	3.2	6.4
06 Växjö	290	594,614	197,214,711	6,910,307	3.5	6.1
07 Lund	380	1,176,258	412,986,150	16,263,224	3.9	7.3
08 Göteborg	309	1,080,015	392,107,707	17,648,627	4.5	9.2
09 Karlstad	151	388,141	130,220,856	4,483,182	3.4	4.3
10 Härnösand	142	402,060	139,630,335	7,841,292	5.6	3.6
11 Luleå	58	511,378	178,789,927	8,826,223	4.9	4.8
12 Visby	110	55,623	17,056,438	523,652	3.1	4.7
13 Stockholm	76	1,329,045	639,261,482	49,813,210	7.8	13.1
Summa	2,465	8,323,033	3,072,183,222	143,890,764	4.7	8,0

Skatte-kraft	Andel av medel-skkr	Skatte-underlag fys. personer	Därav ej medl. i sv. kyrkan	Avgifter till kyrkofonden	Bidrag från kyrkofonden
348,09	94	215,795,987	15,228,304	40 338 991	31 162 388
337,44	91	169,678,209	10,265,547	33 170 466	32 063 186
334,21	90	161,785,838	9,719,770	31 671 391	38 170 591
361,60	98	188,957,151	15,884,167	33 094 825	19 800 057
348,69	94	197,117,304	12,708,774	35 910 735	26 969 664
331,67	90	190,304,404	11,560,302	39 006 914	42 161 197
351,10	95	396,722,926	29,020,943	72 202 604	54 587 840
363,06	98	374,459,080	34,476,420	64 685 080	42 456 815
335,50	91	125,737,674	5,453,708	24 569 008	26 912 199
347,29	94	131,789,043	4,786,959	26 393 066	35 384 499
349,62	95	169,963,704	8,181,812	30 639 573	39 403 812
306,64	83	16,532,786	777,005	3 175 891	9 813 736
480,99	130	589,448,272	77,460,482	99 442 184	9 818 445
369,38[a]	100	2,928,292,458	235,524,193	531 300 808	408 704 429

[a] fastställd medelskattekraft för församlingar

Tabell 7 Kyrklig skattesats 1983

Län	Kyrklig skattesats, kr per skattekrona												
	–0.49	0.50–0.74	0.75–0.99	1.00–1.24	1.25–1.49	1.50–1.74	1.75–1.99	2.00	2.01–2.24	2.25–2.49	2.50–	Summa Församlingar	Medelskattesats, kr per skattekrona
Stockholms län	2	35	40	29	18	18	3	1	–	–	–	146	.74
Uppsala län	–	–	3	13	31	55	1	1	2	–	–	106	1.28
Södermanlands län	–	–	1	23	20	17	9	3	7	4	1	85	1.24
Östergötlands län	–	–	3	26	45	50	19	6	8	2	1	160	1.24
Jönköpings län	–	–	9	27	26	38	9	1	12	–	–	122	1.17
Kronorbergs län	–	–	–	3	36	24	12	3	3	3	–	84	1.36
Kalmar län	–	–	3	17	26	31	12	1	7	6	3	106	1.23
Gotlands län	–	1	–	6	15	30	15	5	12	7	1	92	1.43
Blekinge län	–	–	2	9	20	7	1	–	–	–	–	39	1.21
Kristianstads län	–	–	3	39	31	27	16	5	12	7	1	141	1.23
Malmöhus län	–	–	30	67	46	63	28	4	7	7	4	256	1.03
Därav landstinget	–	–	11	67	46	63	28	4	7	7	4	237	1.15
Malmö kommun	–	–	19	–	–	–	–	–	–	–	–	19	.80
Hallands län	–	–	5	27	26	21	13	2	5	1	–	100	1.25
Göteborgs o Bohus län	–	3	40	28	23	16	5	1	2	–	–	118	.92
Därav landstinget	–	3	7	28	23	16	5	1	2	–	–	85	1.05
Göteborgs kommun	–	–	33	–	–	–	–	–	–	–	–	33	.85
Älvsborgs län	–	1	4	34	59	67	27	1	6	3	4	206	1.21
Skaraborgs län	–	–	–	25	59	88	49	10	17	11	7	266	1.36
Värmlands län	–	–	2	21	24	19	12	5	4	5	–	92	1.23
Örebro län	–	–	3	22	16	15	4	1	–	–	–	61	1.16
Västmanlands län	–	–	20	14	15	9	4	–	–	–	–	62	1.10
Kopparbergs län	–	–	–	9	27	12	5	–	1	–	–	54	1.31
Gävleborgs län	–	–	6	40	9	5	–	–	1	–	–	61	1.05
Västernorrlands län	–	–	1	21	18	20	2	1	1	–	–	64	1.20
Jämtlands län	–	–	–	9	11	32	11	1	1	–	–	65	1.29
Västerbottens län	–	–	–	12	26	5	–	–	–	–	–	43	1.26
Norrbottens län	–	–	1	24	11	1	–	–	–	–	–	37	1.10
Hela riket	2	40	176	545	638	670	257	52	108	56	22	2566	1.07

Statens offentliga utredningar 1983

Kronologisk förteckning

1. Fristående skolor för inte längre skolpliktiga elever. U.
2. Nytt militärt ansvarssystem. Ju.
3. Skatteregler om traktamenten m. m. Fi.
4. Om hälften vore kvinnor. A.
5. Koncession för försäkringsrörelse. Fi.
6. Radon i bostäder. Jo.
7. Ersättning för miljöskador. Ju.
8. Stämpelskatt. Fi.
9. Lagstiftningen på kärnenergiområdet. I.
10. Användning av växtnäring. Jo.
11. Bekämpning av växtskadegörare och ogräs. Jo.
12. Former för upphandling av försvarsmateriel. Fö.
13. Att möta ubåtshotet. Fö.
14. Barn kostar. S.
15. Kommunalforskning i Sverige. C.
16. Sysselsättningsstrukturen i internationella företag. I.
17. Näringspolitiska effekter av internationella investeringar. I.
18. Lag mot etnisk diskriminering i arbetslivet. A.
19. Den stora omställningen. I.
20. Bättre miljöskydd II. Jo.
21. Vilt och jakt. Jo.
22. Utbildning för arbetslivet. A.
23. Lag om skatteansvar. Fi.
24. Ny konkurslag. Ju.
25. Internationella faderskapsfrågor. Ju.
26. Bestrålning av livsmedel. Jo.
27. Bilar och renare luft. Jo.
28. Bilar och renare luft. Bilaga. Jo.
29. Invandringspolitiken. A.
30. Utbyggd havandeskapspenning m. m. S.
31. Familjeplanering och abort. S.
32. Företagshälsovård för alla. A.
33. Kompetens inom hälso- och sjukvården m.m. S.
34. Information som styrmedel. I.
35. Patentprocessen och sanktionssystemet inom patenträtten. Ju.
36. Effektivare företagsrevision. Ju.
37. Fastighetsbildning 1. Avveckling av samfällda vägar och diken. Ju.
38. Fastighetsbildning 2. Ersättningsfrågor. Ju.
39. Politisk styrning-administrativ självständighet. C.
40. Konsumentpolitiska styrmedel-utvärdering och förslag. Fi.
41. Kontroll av rådgivare. Ju.
42. Barn genom insemination. Ju.
43. Områden för turism och rekreation. Jo.
44. Kapitalplaceringar på aktiemarknaden. Fi.
45. Turism och friluftsliv 2. Om förutsättningar och hinder. Jo.
46. Bulvanlag. Ju.
47. Skatteregler. Om reservering för framtida utgifter. Fi.
48. Egenföretagares sjukpenning m. m. S.
49. Vattenkraft. I.
50. Översyn av lagstiftningen om förmögenhetsbrott utom gäldenärsbrott. Ju.
51. Ensamföräldrarna och deras barn. S.
52. Företagshemligheter. Ju.
53. Kulturarbetare och uppfinnare. Fi.
54. Skall matmomsen slopas? Fi
55. Församlingen i framtiden. C.

Statens offentliga utredningar 1983

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Nytt militärt ansvarssystem. [2]
Ersättning för miljöskador. [7]
Ny konkurslag. [24]
Internationella faderskapsfrågor. [25]
Patentprocessen och sanktionssystemet inom patenträtten. [35]
Kommissionen mot ekonomisk brottslighet. 1. Effektivare företagsrevision. [36] 2. Kontroll av rådgivare. [41] 3. Bulvanlag. [46]
Fastighetsbildningsutredningen. 1. Fastighetsbildning 1. Avveckling av samfällda vägar och diken. [37]
2. Fastighetsbildning 2. Ersättningsfrågor. [38]
Barn genom insemination. [42]
Översyn av lagstiftningen om förmögenhetsbrott utom gäldenärsbrott. [50]
Företagshemligheter. [52]

Försvarsdepartementet

Former för upphandling av försvarsmateriel. [12]
Att möta ubåtshotet. [13]

Socialdepartementet

Barn kostar. [14]
Utbyggd havandeskapspenning m. m. [30]
Familjeplanering och abort. [31]
Kompetens inom hälso- och sjukvården m.m. [33]
Egenföretagares sjukpenning m.m. [48]
Ensamföräldrarna och deras barn. [51]

Finansdepartementet

Skatteregler om traktamenten m. m. [3]
Koncession för försäkringsrörelse. [5]
Stämpelskatt. [8]
Lag om skatteansvar. [23]
Konsumentpolitiska styrmedel-utvärdering och förslag. [40]
Kapitalplaceringar på aktiemarknaden. [44]
Skatteregler. Om reservering för framtida utgifter. [47]
Kulturarbetare och uppfinnare. [53]
Skall matmomsen slopas? [54]

Utbildningsdepartementet

Fristående skolor för inte längre skolpliktiga elever. [1]

Jordbruksdepartementet

Radon i bostäder. [6]
Utredningen om användningen av kemiska medel i jord och skogsbruket m. m. 1. Användning av växtnäring. [10] 2. Bekämpning av växtskadegörare och ogräs. [11]
Bättre miljöskydd II. [20]
Vilt och jakt. [21]
Bestrålning av livsmedel. [26]
Bilavgaskommittén. 1. Bilar och renare luft. [27] 2. Bilar och renare luft. Bilaga. [28]
Områden för turism och rekreation. [43]
Turism och friluftsliv 2. Om förutsättningar och hinder. [45]

Arbetsmarknadsdepartementet

Om hälften vore kvinnor. [4]
Lag mot etnisk diskriminering i arbetslivet. [18]
Utbildning för arbetslivet. [22]
Invanderingspolitiken. [29]
Företagshälsovård för alla. [32]

Industridepartementet

Lagstiftningen på kärnenergiområdet. [9]
Direktinvesteringskommittén. 1. Sysselsättningsstrukturen i internationella företag. [16] 2. Näringspolitiska effekter av internationella investeringar. [17]
Den stora omställningen. [19]
Information som styrmedel. [34]
Vattenkraft. [49]

Civildepartementet

Kommunalforskning i Sverige. [15]
Politisk styrning-administrativ självständighet. [39]
Församlingen i framtiden. [55]

Anm. Siffrorna inom klammer betecknar utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.

Liber
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-07868-6
ISSN 0375-250X